

T.C.
Uludağ Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

TÜRKİYE'DE PLANLI DÖNEMDE
UYGULANAN TURİZM
POLİTİKASI

Yüksek Lisans Tezi

Ali Kemal Gürbüz

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Bursa 1987

ÖNSÖZ

Türk turizm politikasının, Planlı Dönem esas alınarak incelendiği bu çalışmanın, konu ile ilgilenen kişi ve kuruluşlara yararlı olmasını dilerim.

Çalışma süresince değerli eleştirilerde bulunan ve çalışmanın sağlıklı bir şekilde tamamlanmasını kendisine borçlu bulunduğum sayın hocam Prof.Dr.Zeynel Dinler'e teşekkürü görev saymaktayım.

Ayrıca, çalışma planının ilk müsveddesini eleştiren sayın Doç.Dr.Necdet Hacıoğlu'na ve Dr.Zekeriya Sümerkan'a, Almanca kaynakların okunmasında yardımcı olan değerli araştırmacı sayın Aydın Aynan'a, manevi destekleri için çok değerli anne ve babama, kaynakların toplanmasında yardımları için sevgili eniştem Balıkesir Kültür ve Turizm İl Müdürü sayın Mehmet Kadri Sayılğan'a ve İl Müdürlüğü'nün değerli elemanı sayın Seran Taprak hanımefendiye, çalışma planının oluşturulmasına katkıda bulunan ablam sayın Yard.Doç. Dr.Nevin Saylan'a, sağladığı kolaylıklar için değerli eniştem sayın Yard.Doç.Dr.Ata Selçuk'a, çalışma süresince hizmetlerinden yararlandığım sayın Metin Canbay, Adem Şahal, Ersin Coşar ve M.Haluk Okmen'e teşekkürü borç bilirim.

İ Ç İ N D E K İ L E R

GİRİŞ	1
-------------	---

Birinci Bölüm

TÜRKİYE'DE TURİZM POLİTİKASININ GENEL ÖZELLİKLERİ

1. Genel Olarak Turizm Sektörü ve Turizm Politikası	6
1.1. Turizm Sektörünün Özellikleri	7
1.2. Turizm Politikasının Özellikleri	12
2. Türkiye'de Turizm Politikasının Özellikleri	16
2.1. Türkiye'de Turizm, Politikasının Amaçları	16
2.1.1. Turizmin Fonksiyonlarından Yararlanılması	16
2.1.2. Doğal ve Kültürel Varlıkların Korunması	19
2.2. Türk Turizm Politikası İçerisinde Fayda-Maliyet Analizinin Yeri	22
2.3. Türkiye'de Turizm Politikasının Kapsamı	27
2.3.1. Kamu Kesiminin ve Özel Kesimin Rolü	28
2.3.2. Turizm Politikasını Uygulayan Ürgütler	30

İkinci Bölüm

TÜRKİYE'DE TURİZM POLİTİKASININ TURİZM SEKTÖRÜNDE BEKLENEMLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Gelişmeye Açık Bir Sektör Olarak Turizm	52
1.1. Turizm Sektörünün Ekonomi İçerisindeki Ağırlığı Sorunu ve Türk Turizm Politikası	52

1.2. Azgelişmişlik Çemberi ve Türk Turizm Politikası	60
2. Ödemeler Dengesine Katkı Yapan Bir Sektör Olarak Turizm	72
2.1. Ülkenin Yapısal Sorunlarıyla İlgili Politik Handikaplar	82
2.2. Yabancı Sermaye İle İlgili Politik Handikaplar	87
2.3. Turizm Sektörünün Bölgesel Dağılımı İle İlgili Politik Handikaplar	95

Üçüncü Bölüm

TÜRKİYE'DE TURİZM POLİTİKASININ BAZI GENEL EKONOMİK VE SOSYAL POLİTİKALARLA İLİŞKİLERİ

1. Turizmin Kalkınma Politikasındaki Yeri	103
2. Sanayileşme Seçeneklerinin Bazı Amaç Fonksiyonları ile Turizm Politikasının İlişkileri	109
2.1. İstihdama Yönelik Tercihler ve Turizm .	112
2.2. Büyüme Sorunu ve Turizm	114
3. Para ve Maliye Politikaları İle Turizm Politikasının İlişkileri	118
SONUÇ	123
Bibliyografya	132

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo No.</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sahife</u>
1.1.	Turizm Sektörü 1986 Yılı Yatırımlarının Kuruluşlara Göre Dağılımı	31
1.2.	Turizm Bankasının Özel Sektöre Açtığı Krediler	36
1.3.	1986 Yılında Bazı Kuruluşların Turizm Yatırımları	39
2.1.	Uluslararası Ticaret, Uluslararası Turizm ve Türkiye'nin Payı	44
2.2.	Bazı Ülkelerin Turizm Gelirleri	47
2.3.	Türkiye'deki Belgeli Yatak Kapasitesinin Yıllara Göre Gelişimi	50
2.4.	Türkiye'de Turizm İşletme Belgeli Konaklama Birimlerinin Kapasitesi	71
2.5.	Türkiye'de Turizm Gelirlerin İhracat Gelirlerine Oranı	76
2.6.	Türkiye'ye Gelen Yabancılar ve Dış Turizm Gelirleri	78
2.7.	Plan Dönemlerinde Hedeflenen ve Gerçekleşen Yatak Kapasitesi	80
2.8.	Türkiye'deki Belgeli Yatak Kapasitesinin Bölgesel Dağılımı	100

HARİTA VE ŞEKİLLER

Adı ve No'su

Sahife

Harita 1 45

G İ R İ Ő

Çalışmamızın amacı, Türkiye'deki turizm politikasının niteliksel özelliklerini tespit etmektir.

Türkiye'nin turizm politikasını, ilgili belge ve verilere kabaca bakarak anlamının pek kolay olmaması, toplayıcı ve sınıflayıcı bir çalışmayı gerekli kılmaktadır. Çalışmamızın temel gerekçesi budur. Bunun yanı sıra, çalışmanın içeriğini oluşturan, genel iktisadi hedefler, çeşitli uygulamalar ve turizmden beklenenler arasındaki uyum sorunları üzerine eğilmek, sadece sağlıklı bir turizm politikası üretmek açısından değil, genel iktisadi sorunlar üzerine de daha zengin bir bakış açısı sağlaması yönünden önem taşımaktadır. Bazı sorunlar ülkenin genel sorunları olsalar bile, bunlara genel tarzda yaklaşmak kolay olmayabilir. Eğer bütünün parçaları tartışılırsa, bu tutum ülkenin genel sorunlarının nasıl giderilebileceği üzerine bir hareket noktası sağlayabilir. Bilimsel bir politika, sadece nele rin yapılması gerektiği çerçevesinde genel önermeler üzerine kurulu olmamalıdır. Ne yapılırsa, ne olur? Ne ile ne, aynı anda yapılamaz? İşte sektörel bir analiz, bunların üzerine eğilinmesine ya da bunların hatırlanmasına yardımcı olmak suretiyle, genel politikaları da bir iyi dilekler ve temenniler yığını olmaktan kurtarıp, bilimsel bir temele oturtabilir. Saptanan genel amaçlar, parçalara inildiği zaman yeni baştan gözden geçirilmek durumunda olabilir. Oysa sadece genel seviye ile sınırlı kalan analizlerin olumsuz bir sonuca varmaları pek mümkün değildir. Bu nedenle onların bilimsellik yönlerinin zayıf olduğu da iddia edilebilir.

Çalışma, seçilen bazı teorik kriterler paralelinde yürütülmüştür. Yani Türkiye'deki turizm politikasının önemli veya önemsiz bütün yönleri üzerinde durmak yerine, önemli bulduğumuz bazı kriterlerin Türk turizm politikası içerisindeki yeri tartışılmıştır. Böyle bir yola gidilmesinin sebebi, Türk turizm politikası üzerindeki bilgilerimizin, ancak bu şekilde anlamlı bir niteliğe sahip olabileceğini kabul etmemizdir.

Çalışmamızın başlığından da anlaşılabilceği gibi, sadece Plânlı Dönem'in ele alınmasının ise özel bir amacı bulunmamaktadır. Bu sadece, Planlı Dönem öncesine ait verilerin kolayca bulunamaması ile ilgilidir. Yani denilebilir ki, çalışmada varılan sonuç, Plânlı Dönem verileri çerçevesinde geçerlidir. Bununla birlikte, yeri geldikçe Plânlı Dönem öncesine de değinilmiştir.

Çalışmada büyük ölçüde, kronolojik bir sıra yerine teorik bir sıra izlenmiştir. Bununla birlikte, zaman içerisinde politikada değişimler olabileceği de gözden uzak tutulmamaya çalışılmıştır. Kimi yerde iki ayrı zaman noktasına ait verileri birarada ele almamız bununla açıklanabilir. Ne var ki, genellikle sadece zaman içerisindeki önemli sayılabilecek veriler çalışmamıza alındığı ve diğerleri çalışma dışı bırakıldığı için, politikada zamana bağlı değişimleri gözardı ettiğimiz gibi bir sonuç çıkabilir. Oysa gerçekte, geniş bir tarama yapılmıştır.

Kimi yerde de zamanı gözönünde bulunduran bir tutuma zaten gerek olmadığı görülebilir. Özellikle, bizim seçtiğimiz teorik kriterlerin politika uygulamasındaki durumlarını tartışmak amacıyla, Türk Turizm

politikası ile ilgili belgelerden örnek kabilinden al-
dığımız verilerde buna gerek olmadığı söylenebilir.
Belirli bir trendin saptanmasına hizmet etmeyen, sade-
ce örnek olarak veya bir fikir vermesi amacıyla vermiş
olduğumuz bazı rakamlar için de aynı şeyi söyleyebiliriz.

Türkiye'de uygulanan turizm politikasının nite-
liklerini incelemeyi amaçladığımız çalışma üç bölümden
oluşmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde Türk turizm politikası
en genel özellikleri ile incelenmektedir. Ülkemizde tu-
rizm politikasından ne anlaşıldığı ve turizm politika-
sının amaçları, bu bölümde incelenen konulardan biri-
dir. Bu bölümde ikinci olarak, Türkiye'deki turizm po-
litikasını saptama süreci, bu sürecin fayda-maliyet
analizini içerip içermediği açısından incelenmektedir.
Meselenin hukuksal yönleri ise, konu ile ilişkisi ol-
maması açısından tamamen inceleme dışı bırakılmıştır.
Üçüncü olarak, Türkiye'de turizm politikasını uygula-
mada hangi kesimlere ve örgütlere ne gibi görevler ve-
rildiği incelenmektedir ki, mevcut yapının bir turizm
politikasını uygulamaya muktedir olup olmadığı gözönün-
de tutulmadan, turizm politikasının saptanamayacağı
gerçeğinden hareketle, böyle bir incelemenin konumuzu
yakından ilgilendirdiği söylenebilir.

İkinci bölüm, Türkiye'nin turizmden temel bek-
lentilerinin ne olup, ne olmadıkları, (ki, ne olmadık-
larının tespiti de çok önemlidir) turizmi geliştirmek
için gösterilen çabaların turizmden beklenenler ile
uyum halinde olup olmadıkları ve turizm amaçları dı-
şında başka faktörlerden de etkilenip etkilenmediklerini

tespit etmeye yöneliktir. Turizm, Türkiye'de kendisinin gelişme istidadına sahip olduğuna inanılan ve ülkenin ödemeler dengesi problemini büyük ölçüde çözmesi beklenen bir sektördür. Bu bölümdeki incelemeler de, esas olarak bu iki temel beklenti üzerine kuruludur.

Türkiye'nin turizmden diğer beklentileri üzerinde, ikinci bölüm yerine, Türkiye'deki turizm politikasının bazı genel politikalarla ilişkilerinin incelendiği üçüncü bölümde durulmaktadır. Bunun sebebi şudur: Ülkemizde turizm sektörünün esas varlık gerekçesi, ödemeler dengesi problemidir. Turizmden beklenen diğer yararlar ise, turizm sektörünün ister istemez bunları da beraberinde getireceğine inanılan yararlardır. Turizmin kalkınmaya, istihdama ve büyümeye etkisi konuları bunlar arasındadır. Hatta bu bölümde gerçekleştirilmeye çalışılan hususlardan biri, turizm politikası içerisinde bu amaçların ikincil nitelikte olduklarının gösterilmesidir (ki, sadece turizm politikası ile ilgili belge ve verilere yüzeysel bir bakışla bunu görebilmek oldukça zordur). Türkiye'de turizm sektörü ile direkt ilgili olmamakla beraber, turizm politikası ile uyumlu olması ya da olmaması önem taşıyan bir başka genel politika, para ya da maliye politikasıdır. Bu da bu bölümde incelenen konular arasındadır.

Çalışmada bazı tekrarlar göze çarpabilir. Yine de bunları çalışmamızdan çıkarmayı uygun bulmuyoruz. Sebebi ise, bunların veri olma niteliklerinden ziyade birer sonuç olma niteliklerinin ağır basmasıdır. Denilebilir ki, çalışmanın her bölümü aynı olgunun, turizm

politikası olgusunun ayrı profillerden incelenmesini, yâni Türk turizm politikasından çeşitli kesitler verilmesini ihtiva etmektedir. Her bölümde benzer sonuçlara varılmış olması ise, tamamen tesâdüfi, aynı zamanda da sevindiricidir. Çünkü kanımızca, çeşitli şartlar altında aynı sonuçların elde edilmiş olması, sözkonusu sonuçların bilimsel değerini artırıcı bir husüstur.

Kullanılan bazı alt başlıklarda adı geçen kavramları açıklamak için çalışmaya ayrı bölümler konmamıştır. Bunun yerine, bu kavramlar ilgili yerlerde önce kısaca açıklanmış ve daha sonra asıl konuya girilmiştir. Böyle bir metod izlememizin sebebi, çalışmada Türk turizm politikasını bu kavramlarla karşılaştırmalı olarak incelemenin amaçlanması ve bu karşılaştırmaların yapılmasınının, zaten ister istemez sözkonusu kavramların açıklanması ile beraber gündeme gelmesidir.

Birinci Bölüm

TÜRKİYE'DE TURİZM POLİTİKASININ GENEL ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde Türk turizm politikasını, politika uygulamasının başlangıç şartları açısından inceleyeceğiz. Bundan şunu kastediyoruz: Oturmuş bir turizm politikasının kapsamı içerisinde gösterilen çabalar, politika yapımcıları tarafından her zaman için yeniden analiz edilebilir. Amaçların ne olduğu, amaçlara uygun bir turizm politikasının ne şekilde saptanacağı ve yürütmenin sorumlularının kimler olacağı gibi genel hususlar ise başlangıçta halledilmiş olması gereken hususlardır.

Türkiye'de turizm politikasının amaçları nelerdir; turizm politikasının saptanması süreci teknik açıdan ne durumdadır ve yürütmede hangi kesimlere ve örgütlere ne gibi görevler yüklenmiştir? Bütün bunlar gerçekçi midir? Bu bölümde inceleyeceğimiz konular bunlardır. Türk turizm politikasının daha ayrıntılı analizlerine ise sonraki bölümlerde gireceğiz.

Bütün bu hususlarla ilgili olarak, ülkemizdeki duruma geçmeden önce, turizm sektörü ve turizm politikası üzerinde genel olarak durmakta yarar görmekteyiz.

1. Genel Olarak Turizm Sektörü ve Turizm Politikası

Bir sektörün taşıdığı özellikleri gözönünde bulundurmayan hiç bir sektörel politika düşünülemeyeceği

ya da böyle bir sektörel politikanın başarı şansının son derece düşük olacağı söylenebilir. Bu sebeple, turizm politikası konusuna geçmeden önce, çalışmamızın sınırlarını aşmamak kaydıyla turizm sektörünü genel olarak kısaca tanımamızda yarar vardır.

1.1. Turizm Sektörünün Özellikleri

Turizm sektörü genellikle, ekonominin hizmetler kesimi içerisinde değerlendirilen bir sektördür(1). Turizm sektörünün gelişme hızının hemen her zaman dünya ticaretinden daha hızlı gelişmesi de (2) bunu doğrulamaktadır. Çünkü belirli bir gelişme eşiği aşıldıktan sonra, ekonomilerde hizmetler kesiminin payının hızla arttığı kabul edilmektedir (3).

Turizm talebinin gelir elastikiyeti oldukça yüksektir (4). Tüketicilerin gelirlerinin artmasına paralel olarak turizm talebi ve turizmin tüketimin bileşimi içerisindeki payı hızla artmaktadır. Fertlerin temel ihtiyaçları az çok belirlidir ve bunların

-
- (1) Akoğlu, Tunay. Turizm Olay ve Ekonomisine Toplu Bakış. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 1979. s.36.
  - (2) Barutçugil, İsmet S. Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri. 1.Bası. Beta Basım Yayımları, İstanbul 1986, s.13-20.
  - (3) Bu olgunun grafiklerle gösterilmesi hakkında bkz. Dülgeroğlu, Ercan. Kalkınma Ekonomisi ve Problemleri. (Teksir) 2.Baskı. Bursa 1984. s.14.
  - (4) Barutçugil. a.g.e. s.32; Akoğlu. a.g.e. s.6-7.

üretimi ne kadar artırılırsa artırılınsın, tüketimleri belirli bir seviyede kalacaktır. Turizmin sağladığı tatmin duyguları ise üst seviyelerde yer alan ihtiyaçlarla ilgilidir (1). Bundan hareketle, turistik tüketimin zaman içindeki artışının tüketici tercihleri yönünden bir engel ile karşılaşmayacağı söylenebilir.

Hangi tip müessese ve işletmelerin turizm sektörünün kapsamı içerisinde olduğunu, hangilerinin ise kapsamı dışında olduğunu ayırt etmek oldukça güçtür. Çünkü turizm endüstrisi, turistlerin ihtiyaçlarını karşılayan veya bunların karşılanmasına dolaylı olarak hizmet eden bütün faaliyetleri içermektedir. Sektör, çok çeşitli işletme ve müesseselerden oluşmakta ve sektördeki işletmeler birbirlerine oldukça bağımlılık göstermektedirler (2).

Turizme hizmet veren işletmeler içerisinde en

---

(1) Maslow, Abraham. Motivation and Personality. Harper Row Inc., New York 1970'den nakleden Barutçugil. a.g.e. s.10.

(2) Barutçugil. a.g.e. s.20-32; Çoruh, Selahattin. Genel Turizm Bilgisi. Güven Matbaası, Ankara 1969. s.17

önemlileri, çeşitli türdeki konaklama tesisleridir. Bunlardan başka, sektör ulaştırma işletmelerine, seyahat acentalarına ve tur operatörü işletmelere ihtiyaç göstermektedir (1).

Hepsi bu kadarla da bitmemektedir. Sektör, ileri bir altyapı, eğitim ve kültür gerektirmektedir. Ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtma ve geliştirme çabalarının gerekliliği ise konunun bir diğer yönüdür. Bütün bu sebeplerle, özellikle az gelişmiş ülkelerde olmak üzere, turizm sektörünün gelişmesinde devlete düşen rol oldukça önemlidir (2).

Sektördeki işletmelerin ve sunulan hizmetlerin oldukça çeşitlilik göstermesinin, tüketici isteklerinin çeşitliliğine paralel olduğu söylenebilir (3).

Turistleri seyahat etmeye yönelten motivasyon unsurlarının çeşitliliği ise, turizm çeşitlerini doğurmaktadır. Bu konuda çok çeşitli ayırım kriterleri

-
- (1) Turizm işletmelerinin çeşitleri konusunda bkz. Barutçugil. a.g.e. s.108-113; Talınlı, İsmail. Turizm. Yedinci Basılış. Devlet Kitapları. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1978. s.97; Çoruh. a.g.e. s.76-78.
- (2) Çoruh. a.g.e. s.104, 184-186; Talınlı. a.g.e. s. 109, 125; Göksan, Ergun. Turizmoloji. Uğur Ofset Matbaası, İzmir 1978. s.82-97.
- (3) Göksan. a.g.e. s.206-210.

ve ayırımlar mevcuttur. Kış turizmi, yaz turizmi; spor turizmi, din turizmi, eğlence turizmi; ferdi turizm, kitle turizmi gibi ... (1).

Turizm, emek faktörünün çok kullanıldığı, otomasyon imkanlarının son derece sınırlı ve stoklama imkanlarının çok zayıf olduğu bir sektördür. Bu sebeple istihdama katkısı yüksek bir sektör olarak görülür. Ne var ki bunun yanı sıra, ürünün stoklamaması, talebin mevsimlik karakteri ile birlikte turizm işletmelerinin riskini artıran bir unsurdur (2). Üstelik bazı yazarlara göre de (3), turizm sektörünü emek-yoğun olarak değerlendiren görüş, turizmin önemli ölçüde sabit sermaye harcamalarına gereksinim duyan bir sektör olduğunu gözardı eden bir görüştür.

-
- (1) Turizmin çeşitleri konusunda geniş bilgi için bkz. Barutçugil. a.g.e. s.5-6; Toskay, Tunca. Turizm; Turizm Olayına Genel Yaklaşım. İkinci Baskı, Der Yayınları, İstanbul 1983, s.153-169.
- (2) Barutçugil. a.g.e. s.31-34; Rogers, H.Anthea and Phipps, Diana K. Economics for the Hotel and Catering Industry. First Published by Barrie and Jenkins Ltd, London 1977. s.5.
- (3) Cleverdon, R. International Tourism to 1990. Abt Books. Special Series. No.4. EI Ltd, Cambridge 1982. s.153 ten nakleden Barutçugil. a.g.e. s.38; Akoğlu. a.g.e. s.64; Çoruh. a.g.e. s.76-78.

Turizm girdi gereksiniminin basit ve teknolojik sınırlamaların çok az olduğu bir sektördür (1).

Turizm sektörünün en önemli üstünlüğü ise, bir ihracat sektörü olarak başarı şansının çok yüksek olmasıdır. Ödemeler dengesi probleminin çözülmesinden bahsedildiği zaman, turizm sektörü en önce akla gelmektedir (2).

Turizm bunların yanısıra, çevrenin ve kültürel değerlerin korunması, kültürel alış veriş gibi faydalar sağlar (3).

Turizmin bazı sakıncalarından da bahsedilebilir. Yerli halkın turistlere özenerek gösteriş merakına kapılması ve tüketim eğilimini artırması, kontrol edilmediği takdirde, yabancıların yerli halkın kültürel olarak yozlaşmasına yol açması, turizmin bir ihracat sektörü olarak enflasyona sebep olması, turistik talebin konjoktüre karşı son derece hassas olması gibi... (4). Bütün bunlara rağmen turizmin yararlarının genellikle sakıncalarından daha fazla olduğu kabul edilmektedir.

---

(1) Barutçugil. a.g.e. s.34,42.

(2) Barutçugil. a.g.e. s.42; Akoğlu. a.g.e. s.47.

(3) Talınlı. a.g.e. s.23; Çoruh. a.g.e. s.153-170;
Barutçugil. a.g.e. s.35.

(4) Barutçugil. a.g.e. s.48; Akoğlu. a.g.e. s.63.

Turizm sektörünün bütün bu özelliklerine ileride yeri geldikçe tekrar değineceğimizden, şimdilik bu kısa tanıtımla yetiniyoruz.

1.2. Turizm Politikasının Özellikleri

Turizm politikası, turizmin ekonomik, sosyal, politik, teknik, kültürel ve sağlık fonksiyonlarından yararlanmak için alınan tedbirlerin tümü olarak görülmektedir. Politikanın araçları ise turistik planlama ve planı yürütecek olan kurumlardır (1). Turistik planlama, çalışmaların disipline ve bir programa sokulması açısından gerekli görülmektedir (2).

Turizm politikasının nasıl olması gerektiği sorunu, bu sektörde neler beklendiği sorunu ile beraber düşünülmelidir. Doğru bir turizm politikası, ancak sektörden beklenenlerin ışığında üretilebilir. Bu husus ihmal edilir veya zamanla unutulursa, sözkonusu sektörle ilgili politika bir ideal ve her ne şekilde olursa olsun, bu sektörü büyütmek başlıca amaç haline gelebilir. Bu durumda ise rasyonel düşünceden veya iktisâdi bakış açısından bahsetmek zorlaşabilir.

Belirtilmesi gerekli olan ikinci bir husus, amaçta varmak için uygulanmak istenen politika araçlarının

---

(1) Sezgin, Orhan M. ve Acar, Yıldırım. Turizm; Tanıtma -Pazarlama-Ekonomi. Ankara 1983. s.103-104.

(2) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Sezgin ve Acar. a.g.e. s.103-104; Çoruh. a.g.e. s.176-178; Talınlı. a.g.e. s.149.

sonuçta amaçla çelişik bir durum ortaya çıkarmamasına dikkat edilmesi gerektiğidir. Sektörün problemlerinin giderilme yolları, sektörden başlangıçta beklenenler, ulusal hedefler ya da genel iktisat politikası ile çelişik bir durum ortaya çıkarmamalıdır. Politika uygulamasının her safhasında geri-besleme yapılmalı ve sektörel politikanın tespiti dinamik bir karakter taşınmalıdır. Yani sektörel politika bir kere tesbit edilip, sonra politikayı muhakkak bu hali ile uygulamak şeklinde statik bir davranış sözkonusu olmamalıdır. Turizm planlamasını, turizm politikasının uygulanması için gerekli finans kaynaklarını veya amaçlara varmak için kaynakların ne şekilde bir araya getirileceğini gösteren bir faaliyete indirgeme eğilimleri, (1) sözünü ettiğimiz statik davranışın bir başka görüntüsüdür. Oysa, politikanın uygulanması için gerekli olan planlama faaliyeti, aynı zamanda bir "yapabilirlik (fizibilite) araştırması" gibi algılanmalıdır. Örneğin, turizm sektöründen beklenenlerin gerçekleşmesi için kullanılan araçların bizzat kendilerinin yarattığı sorunlar ile bu araçların çok yönlü - ve bu arada istenmeyen- etkileri de hesaba katılmalıdır.

Bütün bu hususlar, özellikle turizm sektörü açısından çok önemlidir. Turizmin oldukça komplike ve çok yönlü ilişkilere dayanan bir sektör olduğu hatırlanacak olursa, bunun önemi daha iyi anlaşılabilir.

---

(1) Gunn, Clare A. Tourism Planning. Crane Russak, New York 1979. s.21.

Önemli bir başka husus ta şudur: Çeşitli ulaştırma ve konaklama kuruluşları, tur düzenleyiciler, seyahat acentaları pek çok turistik ürün sunmaktadırlar. Oysa herhangi bir birey, bunların hepsini birden arzu etmez (1). Bireylerin hepsinin aynı güdülerle seyahate çıkmadıklarını hatırlarda tutmak gerekir. Ferdi olarak seyahate çıkan geniş bir kitle mevcut olduğu gibi, turlara katılanlar da mevcuttur. Ferdi turizmin yanında, tur düzenleyicilerinin yarattığı turistik hareketler de oldukça önemlidir. Bir ülke, kendini ne kadar iyi tanıtırorsa tanıtсын, günümüzde tur düzenleyicileri turistik talebi yönlendirmede büyük bir güce sahiptir. Bununla beraber, turları tercih etmeyen geniş bir kitle de mevcuttur. Çünkü tura katılanların gezi programı dışına çıkmaları imkânsızdır ve tur düzenleyicilerinin talimatlarına kesinlikle uymaları gerekmekte, yani özgürlükleri kısıtlanmaktadır. Bunun sonucu olarak kamping ve karavan turizmi hem ucuz, hem de özgür bir seyahat yapmak isteyenlerin tercih ettiği bir turizm biçimi olarak gelişme göstermektedir (2). Bütün bu değişik turizm tipleri içerisinde herhangi bir turizm tipinin gerektirdiği altyapı ve organizasyonun, diğer bir turizm tipinin gerektirdiğinden daha az ve daha fazla olabileceği, bu durumun ise sonuçta planlamaya ve politika tespitine etki edeceği söylenebilir. Örneğin ferdi turizme dönük bir turizm

---

(1) Göksan, a.g.e. s.208.

(2) Göksan. a.g.e. s.206-207.

politikasının, tur düzenleyicilere dönük olan yönü ister istemez zayıf olabilir. Bunun tersi de mümkündür. Kısacası bütün bu hususlar, bir turizm politikasının toptancı nitelikte olmaması gerektiğini, yani bir ülkenin topyekûn olarak turizmi geliştirmeye ya da turizmin bütün fonksiyonlarından yararlanmaya çalışmak yerine, hangi tip bir turizme önem vereceğini öncelikle tespit etmesi gereğine işaret etmektedir.

Belirtilmesi gereken bir başka husus, turizm politikasını tespit ederken bu politikanın nasıl bir örgüt ile uygulamaya konulacağı, planlayıcıların uygulayıcılar üzerinde ne derece etkili olduğu veya etkili olmak için ne tür bağlantı kanallarına sahip olduklarının gözden uzak tutulmaması gerektiğidir. Turizm politikası, bu politikayı uygulayacak olan örgütsel yapı ile çelişik olmamalıdır. Bu durumda sektörel planlamanın, örgütsel bazı düzenlemeleri de kapsayacağı düşünülebilir.

Daha da ileri giderek diyebiliriz ki, turizm politikasının kapsamına turizmle ilgili birçok kurum, birçok uygulama girmekte, politika bunların toplamından oluşmaktadır. Politika uygulamasına etki eden kurumlar epey fazladır. Faaliyeti sadece hükümetlerin ya da planlama örgütünün fikir ve aksiyonlarının ürünü olarak görmemek gerekir. Bu durumda, çelişkili uygulamaların yanyana bulunabilmeleri pek mümkündür. Politika yapımcıları, politikayı tespit ederken bütün bu hususları gözönünde tutmalı, farklı grupların farklı beklenti ve istekleri ile uygulamayı çeşitli şekillerde etkileyebileceklerini kabul etmelidirler.

2. Türkiye'de Turizm Politikasının Özellikleri

Burada sözünü ettiğimiz politika özelliklerinden kasıt, Türk Turizm politikasının içeriğini oluşturan önerilerin ve çabaların neler oldukları değil, Türk turizm politikasının amaçları ve salt politika olarak özellikleridir. Türk turizm politikasının hangi amaçlara dayandığı, politika önerilerinin fayda ve maliyetlerinin ülkemizde tartışılıp tartışılmadığı, uygulamayı yürüten kesimlerin ve örgütlerin hangileri olduğu, bunların ne gibi roller yüklendikleri burada bahsedeceğimiz konulardır. Bu konuların, Türkiye'deki turizm politikasının içeriğinin ne olduğu konusunda farklı karakterde olduğu açıktır.

2.1. Türkiye'de Turizm Politikasının Amaçları

Türkiye'de turizm politikasının iki amacı vardır. Bunlardan birincisi turizmin topluma sağladığı yararların arttırılması, yani turizmin fonksiyonlarından azami ölçüde istifade edilmesidir.

İkinci amaç ise doğal ve kültürel varlıkların korunmasıdır. Aslında böyle bir amaca ulaşılma istenmesinin gerekçeleri sadece turistik nitelikteki gerekçeler değildir. Yine de doğal ve kültürel varlıkların aynı zamanda turizme de hizmet etmesi açısından, bu tip amaçların turizm politikası ile yakından ilişkilendirilmiş olmasının isabetli olduğu söylenebilir.

2.1.1. Turizmin Fonksiyonların Yararlanılması

Türkiye'de turizmin yararları olarak görülen

unsurlar şunlardır (1):

a) Turizm ödemeler dengesine katkı yapan sektörlerin başında gelmektedir. Ülkemizde de turizme bakış açısı esas olarak budur. Turizm ülkenin yapısal sorunlarından kaynaklanan ödemeler dengesi probleminin en sağlıklı çözüm yolu olarak görülmektedir.

b) Turizm istihdam yaratmaktadır. Özellikle, turizmin emek-yoğun özelliği istihdam sağlayıcı bir sektör olarak görülmesine sebep olmaktadır.

c) Turizm milli geliri artırmaktadır. Turizmin kendisi ister yararlı isterse yararsız bir faaliyet olarak görülsün, turizme yapılan harcamalar başka harcamalara dönüşerek diğer yatırımları uyarıcı etki yapmaktadır.

d) Turizm direkt bir sosyal değişim yoludur. Gelişme düzeyi daha yüksek bir topluma mensup olan yabancılarla kültür alışverişleri sonucu, yerli halkın düşünce yapısının zenginleşmesi, turizmin sosyal değişimi direkt olarak sağlamasının tipik bir örneğidir.

---

(1) Yaşa, Memduh ve diğerleri. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi. 1923-1978. Akbank Kültür Yayınları. Apa Ofset Basımevi, İstanbul 1980. s.419; Egan, Mark. Turkey, The Tourism Sector. United States Agency for International Development, Ankara August 1972. s.6-7; Çetin, İhsan ve Yalnız, Ahmet. "Türkiye'nin Turizm Politikası". Turizm ve Tanıtma; Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Cilt 1. D.P.T. Yayın ve Temsil Şubesi Matbaa Birimi Ankara 1977. s.88.125.

Aslında ülkemizde turizmden beklenen başlıca yarar, turizmin ödemeler dengesine katkısıdır. Turizm sektörünü diğer sektörlerle göre üstün kılan en önemli yönü aslında budur. Diğer yararların ise, esas olarak turizm sektöründen beklenen temel yararlar olmaktan ziyade, bunların turizm sektörünün sonucu veya ikincil yararları olarak görüldüğü söylenebilir. Örneğin bir ülkede turizm sektörü sadece ödemeler dengesine katkı amacıyla kurulmuş olsa bile, bu sektörün - başlangıçta amaçlanmamasına rağmen- istihdama da biraz olsun katkı yapmaması düşünülemez. Kanımızca, ülkemizde turizmin istihdama katkısı konusuna bakış açısı buna benzemektedir. Ülkemizdeki bakış açısının bu şekilde olduğunu şundan anlıyoruz: Turizmi istihdam yaratma yönünden üstün kılan özelliğinin, diğer birçok sektöre kıyasla emeğin daha çok kullandığı bir sektör olmasından kaynaklandığını belirtmiştik. Sektörün böyle bir üstünlüğe sahip olduğu, genel kabul görmüş bir doğru olmasına rağmen, istihdam yaratma açısından ülkemizde turizme verilen önem, turizm ile diğer sektörler arasındaki bu tip bir karşılaştırmaya dayanmamakta, sadece genel olarak turizmin istihdam yaratacağı ifade edilmektedir.

Turizmin diğer yararları konusunda da benzer bir tutum söz konusudur. Bu demektir ki, Türkiye'de turizmin bütün yararları yeterince anlaşılmış değildir ve turizmin genel kabul görmüş bazı yararları, aslında turizmin yararlarından ziyade sonuçları olarak görülmektedir. Bu sebeple ülkemizde turizm sektörüne bakış açısının eksik olduğu söylenebilir.

Kanımızca bu eksikliğin bir zararı yoktur. Çünkü turizmin ödemeler dengesine katkı yapması dışındaki diğer bütün yararları ülkemizde yeterince anlaşılammış olmasına rağmen, turizm sektörü desteklenmektedir. Ancak neyin, ne zaman, nerede zararlı olabileceğini önceden tahmin etmenin çok zor olduğunu da unutmamak gerekmektedir.

2.1.2. Doğal ve Kültürel Varlıkların Korunması

Ülkemizde doğal ve kültürel çevrenin korunması konusu, turizmin gelişmesi ile birlikte gündeme getirilen ve bu sebeple turizm politikasının amaçlarından biri olarak değerlendirilen bir konudur. Turizmle ilgilenen Bakanlığın adının "Kültür ve Turizm Bakanlığı" oluşu, bunun tipik bir göstergesidir.

Nitekim Türkiye'de sahilleri ve İstanbul'un tarihi mirasını korumak için gündeme getirilen islah edici planların turistik amaçlı projelerle birlikte harekete geçirildiği belirtilmektedir (1).

Türkiye'de çevrenin korunması ile turizmin geliştirilmesinin birarada ele alındığını gösteren bir başka örnek, kıyı yağmacılığının önlenmesi konusudur. Ülkemizde, planlarda hedeflenen unsurlardan biri,

---

(1) The Organization for Economic Co-operation and Development, Tourism Policy and International Tourism in O.E.C.D. Member Countries. Paris 1977. s.33-34.

deniz, göl ve nehir kıyılarında ikinci konutların yapımının önlenmesidir. Bunun gerekçesi ise, bu alanların kitle turizmine açılmak istenmesidir. Bu da, çevrenin korunması ile turizmin geliştirilmesinin bir arada ele alındığını göstermektedir (1).

Bundan başka, bir çevre koruma tedbiri olan imar planlarını hazırlama yetkisi, turizmin gelişmeye müsait olduğu yörelerde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bırakılmış (2) ve Bakanlık, bugüne kadar birçok imar planı hazırlamıştır (3).

Bu konuda diğer bir örnek, kapadokya yöresindeki kaya kiliselerini koruma projelerini gündeme getiren otoritelerin, turizm otoriteleri oluşudur (4).

-
- (1) D.P.T. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983. Ankara Nisan 1979. s.432-433.
- (2) Bkz.2634 sayı ve 12.3.1982 tarihli Turizmi Teşvik Kanunu'nun 7. ve 8.maddeleri.
- (3) Bu çalışmaların bazı örnekleri için bkz. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı. "Aylık Faaliyet Raporu". (Teksir) Ankara 17 Şubat-22 Eylül 1986; Turizm Bankası A.Ş. Fiziksel Planlama Grup Başkanlığı. Antalya Çevresi Turizm Yatırım Alanları. Ankara Şubat 1986. s.3-4
- (4) Turizm Bankası A.Ş. Fiziksel Planlama Grup Başkanlığı, Kapadokya Turizm Yatırım Alanları. Ankara Ağustos 1968. s.15-16.

Turizm politikasının çevreyi koruma tedbirlerini de içermesi, doğal ve kültürel değerlerin aynı zamanda ülkenin turistik arz verilerini oluşturmaya dayanmaktadır. Bununla beraber bazı yazarlara göre bu tedbirlerin turizm politikası çerçevesinde değerlendirilmesinin asıl sebebi, bu tür varlıklara gelebilecek zararların turizmden beklenmesidir. Bu durumda turizm politikası ise, turizmin topluma ve çevreye zarar vermeden gelişmesini sağlamaya yönelik olacaktır. Örneğin Gunn'e göre, turizmin olumsuz etkilerine karşılık, insanların seyahatlerinin kısıtlanması sosyal tepkilerle yol açar. Bu sebeple böyle bir çözüme gidilemez. Tek çözümler olarak, olumsuz etkileri azaltıcı bir politika tespit edilmeli ve turizmin bu politikaya uygun olarak gelişmesi sağlanmalıdır (1).

Gerçekte de turizmin bazı sosyal maliyetleri olduğu kabul edilmektedir. Bu sosyal maliyetler şunlardır:

1- Turizm kıyı yağmacılığına sebep olabilir(2).

2- Turizm, toprak talebi fazla olan bir sektördür. Bu sebeple toprak fiyatlarının, rantların spekülasyon şeklinde artmasına yol açabilir. Bu da tarımsal üretim üzerinde olumsuz etki yapabilir (3). Turizm

---

(1) Gunn. a.g.e. s.19

(2) Gunn. a.g.e. s.20

(3) Bryden, John M. Tourism and Development; a Case. Cambridge Univ.Pr., Cambridge 1973. s.1; Olalı, Hasan ve Timur Alp. Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri. Ofis Ticaret Matbaacılık San.Ltd.Şti., İzmir 1986. s.182.

sektöründe gayrimenkullerin, faktör bileşimi içerisinde önemli yer tutması, arz elastikiyetini sınırlamakta ve bu sebeple arazi spekülasyonunu teşvik etmektedir(1).

3- Turizm, yerli halkın, yabancıların tüketim kalıplarıyla tanışarak onlara özenmesine sebep olabilir (2). Bunun iktisadi gelişme için gerekli olan tasarrufları azaltması açısından, genellikle istenmeyen bir durum olduğu bilinmektedir.

Turizmin sebep olduğu buna benzer sakıncalar kabul edilmekle beraber, bunlar turizmin sayılan yararlarının yanında azınlıkta kalmaktadır. Nitekim Türkiye'de de zaman zaman benzer gerekçelerle turizmin bazı sakıncalarına değinilerek, bunların önlenmesi için bazı tedbirlerin alınması gereğine işaret edilmekle beraber, bu tip fikirler hiçbir zaman Türk turizm politikasının temelini teşkil etmemiştir.

2.2. Türk Turizm Politikası İçerisinde Fayda-Maliyet Analizinin Yeri

Alınan bir kararın yararları ile sebep olacağı maliyetlerin karşılaştırılması sonucu sözkonusu karar kabul ya da red ediliyorsa, fayda-maliyet analizi sözkonusudur.

---

(1) Gray, H.Peter. International Travel. Heath Lexington Books, Lexington 1970. s.157.

(2) Gray. a.g.e. s.157.

Ekonomik kararlarda fayda-maliyet analizi, genellikle marjinal analiz ile birlikte kullanılır. Örneğin kaynakların tahsis şekline karar verilirken, üretim faktörlerinin alternatif kullanım alanlarındaki marjinal ürün değerleri karşılaştırılır (1). Bu demektir ki, fayda-maliyet analizi, geleneksel iktisâdi analiz yöntemlerinden tamamen bağımsız bir yöntem değildir.

Turizmde fayda-maliyet analizinin kullanımı konusunda iki örnek çalışmadan bahsedebiliriz. Bunlardan biri F.H.Mitchell'in Kenya ile, diğeri ise Mathematica'nın Hawaii ile ilgili çalışmalarıdır (2):

Mitchell, dışalım içeriği aynı olsa bile, turizmin ithal ikamesine yönelik sanayilerin tasarruf ettiğinden daha fazla döviz geliri sağladığını göstermektedir. Mathematica'nın yaptığı çalışma ise,

-
- (1) Vanhove, N.Çev.F.Altuğ. "Fayda-Maliyet Analizinin Turizme Uygulanması"Seçme Yazılar.İ.Ü. İktisat Fakültesi. İktisadi Coğrafya ve Turizm Enstitüsü, İstanbul 1973. s.39-65 den nakleden Barutçugil. a.g.e. s. 59.
- (2) Mithchell, F.H. The Economic Value of Tourism in Kenya. University of California, y.y.1971. ve Mathematica. The Visitor Industry and Hawaii's Economy; a Cost-Benefit Analysis. Princeton, New Jersey 1970 den nakleden Barutçugil. a.g.e. s.59.

ziyaretçilerin dört özelliğinin (kalma süreleri, seyahat eden grup büyüklükleri, ziyaretçilerin günlük ve toplam harcamaları) incelenerek, ülkeye en yararlı turist tipinin belirlenmesi ile ilgilidir.

Fayda-maliyet analizi mekanik bir analiz olarak görülmemelidir. Bu analiz bir reçete olmaktan ziyade bir düşünce çerçevesi ya da bir prensip olarak algılanmalıdır. Özellikle, fayda ve maliyetleri kesin olarak ölçülemeyen tipteki kararlar için bu husus daha çok geçerlidir. Hükümetlerinin kararlarının da bu türden olduğunu söyleyebiliriz. Fayda-maliyet analizinin hükümetler tarafından kullanılması, analizin özel sektör kararlarında kullanılmasına nazaran bazı güçlükler arzeder. Bu güçlükler, kamu açısından maliyet ve fayda kavramlarının, kabaca gelir ve gider kavramları ile sınırlı olmamasından kaynaklanmaktadır (1).

Hükümetlerin fayda-maliyet analizini özel sektörün fayda-maliyet analizinden farklı kılan başka sebepler de vardır. Bir firma fayda-maliyet analizini kullandığı zaman, verilen kararların sadece kendisine olan faydası ya da maliyeti firmayı ilgilendirmektedir. Oysa hükümetlerin fayda-maliyet analizi geniş kapsamlıdır. Hükümet, aldığı bir kararın aynı anda ulaşmak istediği diğer amaçlara ne şekilde etki edeceğini de bilmeye ihtiyaç duyar (2). Elbette ki bütün

---

(1) Gramlich, Edward M. Benefit-Cost Analysis of Government Programs. Prentice Hall, New Jersey 1981. s.4-5.

(2) Gramlich. a.g.e. s.4-5.

hükümetlerin böyle bir endişeye sahip oldukları iddia edilemez. Bununla beraber, hükümet veya diğer bir kamu otoritesinin, karar alırken rasyonel davranmak istiyorsa, bu tip bir sistem yaklaşımını (1) kullanmaya özen göstereceği ya da göstermesi gerektiği söylenebilir.

Fayda-maliyet analizi Türkiye'de turizm politikasının saptanmasında önemli bir rol oynamamıştır. Bu yargıya varmamızın sebepleri şunlardır:

- Türkiye'de turizm politikası, turizm aktivitelerinin bütün fonksiyonlarından azami ölçüde yararlanmaya yöneliktir (2). Biliyoruz ki, turizm oldukça çeşitli faaliyetlerden oluşan, çok yönlü bir sektördür. Turizmin fonksiyonlarından herhangi birini geliştirmek için uygun olan bir turizm politikası, bir diğeri için uygun olmayabilir. Bu tip, yâni toptancı bir turizm politikasının, fayda-maliyet analizi kullanılarak üretilmiş olabileceği düşünülemez.

- Türk kalkınma planlarının ortak özelliklerinden biri belirli bir büyüme hızını temel belirleyici değişken almalarıdır (3). Daha sonra da, bu genel büyüme

---

(1) "Sistem Yaklaşımı" terimi çok çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Burada kullandığımız anlama göre, sistem yaklaşımı, geniş kapsamlı bir fayda-maliyet analizine karşılık düşmektedir.

(2) Egan. a.g.e. s.5.

(3) Kepenek, Yakup. Türkiye Ekonomisi . O.D.T.Ü., Ankara 1983. s.205.

hızına ulaşmak için sektörlerin -ve bu arada da turizm sektörünün- büyüme hızının ne olması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Genel ve sektörel büyüme hızlarına ulaşmanın nelere malolacağı gibi hususlar üzerinde durulması ve hedeflenen büyüme hızlarının buna göre yeniden tespit edilmesi ise hiçbir zaman vâki değildir (ki, bunları yapmak, fayda-maliyet analizi yapmak anlamına gelir). Örneğin, hiçbir plan döneminde, hedeflenen genel büyüme hızı % 7'nin altına düşmemiştir. Esasen, birtakım göstergelerin temel belirleyici değişken olarak baştan kabul edilmesi ile fayda-maliyet analizi birbirine zıt iki unsurdur.

Bununla beraber, fayda-maliyet analizinin Türk turizm politikasında hiçbir yeri bulunmadığını söylemek de doğru değildir. Örneğin Turizm Özel İhtisas Komisyonu raporunda, turizmin gelir, istihdam yaratma ve döviz sağlama gibi önemli katkılarıyla beraber, bir takım ekonomik, sosyal ve çevresel maliyetleri de olduğu, amacın kazançları en yüksek düzeye çıkarırken, ekonomik, sosyal ve kültürel maliyetleri en aza indirmek için önce önerilecek politikaları tartışmak ve izlenecek politikayı bundan sonra saptamak olduğu, oysa Dördüncü Beş Yıllık Plan'da yer alan bazı hedeflerin buna dikkat edilmeden saptandığı belirtilerek, sözkonusu hedefler eleştirilmektedir (1). Dikkat edilirse, bu yaklaşım fayda-maliyet analizinin tavsiye

---

(1) Çetin ve Yalnız. a.g.e. s.88-90, 125.

edilmesi anlamına gelmektedir.

Ne var ki, Turizm Özel İhtisas Komisyonu rapo - runda bu gerekçeye dayanılarak eliştirilen hedefler, Beşinci Beş Yıllık Plan'da da aynen yer almakta ve buradan, fayda-maliyet analizinin turizm politikası- nın saptanmasında önemli bir rol oynamadığı sonucu çıkmaktadır (1).

2.3. Türkiye'de Turizm Politikasının Kapsamı

Acaba Türkiye'de turizm politikası hangi kesimler veya kuruluşlar aracılığıyla uygulanmaktadır? Kamu ke- simine ve özel kesime ne gibi görevler yüklenmiştir? Kamu kesiminde turizm politikasının yürütülmesinde rol alan örgütler hangileridir? Bunlar incelenmeden Türk turizm politikasının yeterince tanınabileceği söyle- nemez. Ayrıca, politikayı yürüten örgütler turizm poli- tikasının prensiplerini tanımak açısından bir gösterge de olabilirler. Örneğin geniş fonlar, ulaştırma ile ilgili örgütler aracılığıyla kullanılıyorsa, bu durum kamu turistik yatırımlarının esas olarak altyapı yatı- rımlarına yönelmesi prensibini içeren bir turizm poli- tikasının gündemde olduğu anlamına gelebilir.

---

(1) Komisyon raporunda yer alan tavsiyeler ile Plan hedeflerini karşılaştırmak için bkz. Çetin ve Yalnız, a.g.e. s.88-90; D.P.T. Dördüncü Beş Yıllık K.P. s.429-433; D.P.T. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. 1985-1989. Başbakanlık Basımevi, Ankara 1985. s.120-121.

Bütün bunlara bağlı olarak, iki konunun incelenmesine gerek vardır. Bunlardan birincisi turizm politikasında kamu kesiminin ve özel kesimin rolü, ikincisi ise kamu kesiminde turizm politikasının uygulanmasında rol alan örgütler konusudur.

2.3.1. Kamu Kesiminin ve Özel Kesimin Rolü

Türkiye'de turizm sektörünün gelişmesinde genellikle sektörün altyapısıyla ilgili konularla ilgilenme görevi kamu kesimine verilmiştir. Sektörün üstyapı kurumları olarak adlandırılan konaklama işletmelerinin ise özel sektör tarafından kurulması ve işletilmesi esas alınmıştır. Devlet, üstyapının geliştirilmesini destekleyecektir (1).

Kamunun bu prensipler çerçevesinde göstereceği çabalara şunlar örnek verilebilir (2).

- 1- Direkt yatırım programları.
- 2- Özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesi.
- 3- Ziyaretçilerin rahatını artırmaya yönelik önlemler.
- 4- Özel faaliyetler.
- 5- Eğitim programları.

---

(1) D.P.T. Beşinci E.Y.K.P. s.42; Yaşa ve diğerleri. a.g.e. s.19, 419, 425, 427-428.

(2) Egan. a.g.e. s.7-11.

Türkiye'de ana prensip altyapıya, özel sektörün ise üstyapı ve işletmecilik konularına yönelmesi olmasına karşılık, bu mutlak değildir. Bunun sebebi, az gelişmiş ülkelerde genellikle saptandığı gibi, Türkiye'de de özel sektörün kendisinden bekleneni yerine getirmeye yetersiz oluşudur. Bu sebeple, devletin örnek ve öncü işletmeler tesis etmesinin gerekli olduğu da kabul edilmiştir (1). Bu durum Beşinci Beş Yıllık Plan dönemine kadar devam etmiştir. Beşinci Beş Yıllık Plan'da ise "T.C. Turizm Bankası'nın doğrudan yatırım yapması yerine, fonların kredi olarak kullandırılması tercih edilecektir" ilkesi benimsenerek (2), üstyapı tesislerine kamu kesiminin yatırım yapmasına tamamen son verilmesi hedeflenmiştir.

Türkiye'de turizm politikasının bu eklektik karakterine katkıda bulunan bir başka unsur, Turizm Özel İhtisas Komisyonu raporlarıdır. Komisyon'un hazırladığı bir rapora göre (3), Türkiye'nin turizm yatırım politikası üst yapı yatırımlarına yönelik olmalıdır. Fiziksel altyapılar sorununun çözümü ise, bu işletmelerin yeni kırsal alanlarda değil, altyapıların

---

(1) Egan. a.g.e. s.6-7; Yaşa ve diğerleri. a.g.e. s.427-428.

(2) D.P.T. Beşinci B.Y.K.P. s.42; Yaşa ve diğerleri. a.g.e. s.419.

(3) Çetin ve Yalnız. a.g.e. s.125,126,129.

az çok mevcut olduğu kentsel merkezlerde kurulmasında aranmalıdır. Raporda bütün bunlar ifade edilirken, kamu kesimi ve özel kesim ayırımından hiç söz edilmemektedir. Bundan da, hem kamu yatırımlarının, hem de özel yatırımların üstyapıya yönelik olmasının istendiği sonucu çıkartılabilir.

Acaba Türkiye'de bütün bunların uygulamadaki durumu nedir? İkinci olarak, turizm sektörünün altyapısı sayılabilecek unsurlar oldukça geniş olduğuna göre, acaba devletin tesis etmesi gerektiği söylenen altyapılarla ilgili yatırımlar, hangi altyapılara yönelmiştir? Bütün bu konuları "turizm politikasını uygulayan örgütler" konusu ile birlikte incelemeyi uygun bulmaktayız. Bunun sebebi, kamu yatırımlarının nerele-re yöneldiği konusunun, uygulamayı yürüten örgütlerin hangileri olduğu konusu ile sıkı sıkıya bağlı oluşudur.

2.3.2. Turizm Politikasını Uygulayan Örgütler

Türkiye'de kamu tarafından gerçekleştirilen turizm yatırımları sadece turizmle uğraşan ve esas olarak turizm amaçlı olan kuruluşları ilgilendiren bir konu olmakla sınırlı değildir. Bu konuda bir fikir vermesi için seçtiğimiz tabbdan bu görülebilir (Tablo 1.1).

1986 yılında Turizm Sektörüne yapılan kamu yatırımlarının kuruluşlara göre dağılımı incelendiğinde, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü, Turizm Bankası Genel Müdürlüğü başta gelmektedir.

Bu sıralamada yıllara göre bazı değişmeler meydana gelebilmektedir. Bununla birlikte genellikle ilk

Tablo 1.1
Turizm Sektörü 1986 Yılı Yatırımlarının
Kuruluşlara Göre Dağılımı
(Milyon T.L.)

Kuruluşlar	1986 Yılı Yatırımı
Kültür ve Turizm Bakanlığı	4.040
T.C.K.Gn.Md.	4.400
B.İ.B. D.L.H.Gn.Md.	2.000
Orman Gen.Md.	2.150
Emekli Sandığı Gn.Md.	2.500
Tek.Araş.ve Uygulama Gn.Md.	450
İller Bankası Gn.Md.	1.000
Turizm Bankası Gn.Md.	4.500
Vakıflar Gn.Md.	500
Devlet Meteoroloji İşl.Gn.Md.	400
Toplam	21.940

Kaynak: D.F.T. 1986 Programı Yatırımları
Ankara 1986. s.256.

sıralarda yer alan kuruluşlar, Kültür ve Turizm Bakan-
lığı, Karayolları Genel Müdürlüğü, Turizm Bankası,
Emekli Sandığı, İller Bankası, Orman Genel Müdürlüğü,

Limanlar İnşaat Genel Müdürlüğü olmaktadır (1).

Turizm politikasını uygulayan örgütler sadece bunlarla sınırlı değildir. Turizm sektörü ve bu sektörün altyapısının çok geniş boyutlu olduğunu belirtmiştik. Buna bağlı olarak, Türkiye'de çok çeşitli kuruluşlar turizm yatırımları yapmaktadırlar. Yetkililerce verilen bilgilere göre, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın bazı örgütlere fon aktararak, bazı yatırımlarını onlar eliyle gerçekleştirdiği de gözönüne alınırsa, turizm politikasını uygulayan örgütlerin oldukça çeşitli kuruluşlardan oluştuğu söylenebilir.

Turizm politikasını uygulayan örgütlerin bazılarına turizm sektörünün geliştirilmesinde ne münasebetle görev verildiği kolaylıkla anlaşılabilir. Karayolları Genel Müdürlüğü buna tipik bir örnektir. Bunun yanında bu örgütlerden bazıları vardır ki, sırf bunların ellerindeki fazla fonlar turizme yatırılmak istendiği için bu örgütlere görev yüklenmiştir. Nitekim esas kuruluş amaçlarına göre şekillenen örgütsel imkanlarının zayıflığından dolayı, bunların yaptığı turizm yatırımları ister istemez sadece üstyapıya yöneliktir (2). Bu kuruluşlara görev yüklenmesi,

---

(1) Barutçugil. a.g.e. s.133.

(2) Bu kuruluşlardan, Emekli Sandığı ve İller Bankası'nın yaptığı turizm yatırımlarının nerelere yöneldiği konusunda bkz. D.I.T. 1986 Proğramı Yatırımları. Başbakanlık Basımevi, Ankara 1986. s.262-263, 265-266.

Türkiye'de Planlı Dönem Öncesine Kadar Uzanmaktadır(1). Bu kuruluşlara örnek olarak, Emekli Sandığı, İller Bankası ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası verilebilir.

Bu tip kuruluşlara turizmin geliştirilmesinde görev verilmesinin sebebi tamamen anlaşılmaz değildir. Örneğin Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın turizm sektörü ile ilgilenmesinin sebepleri şunlardır (2):

Türkiye'de turizm gelişen, gelir yaratan ve ödemeler dengesine katkı yapan bir sektördür. Banka, bütün bunları gözönüne alarak turizm sektörüne yatırım yapmaktadır. Çünkü birçok ülkenin tecrübesi göstermektedir ki, iç ve dış fonlarla desteklenen özel finans kurumları turizm yatırımlarının gelişmesinde çok etkili olabilmektedirler. Türkiye'de bu alanda boşluk vardır ve banka, bu boşluğu doldurabilecek kalifikasyona sahiptir.

Türkiye'de turizmden esas sorumlu olan kuruluş, en son adı "Kültür ve Turizm Bakanlığı" olan kuruluştur. Bu kurumun faaliyetleri diğer kuruluşlarla işbirliği içerisinde yürütülür. Kültür ve Turizm Bakanlığının faaliyetlerinden biri, turistik bölgelerin fiziksel planlarının hazırlanmasıdır (3). Turizmi Teşvik

---

(1) Yaşa ve diğerleri. a.g.e. s.415.

(2) Egan. a.g.e. s.13.

(3) D.P.T. a.g.e. s.256-257; D.P.T. 1983 Programı Yatırımları. Ankara 1983. s.287.

Kanunu, Bakanlığa turistik bölgelerde imar planları yapma yetkisi vermektedir (1). Buna bağlı olarak, bugüne kadar Bakanlıkça yapılmış birçok imar planı mevcuttur (2).

Bu imar planlarının bizzat kendilerinin birer altyapı faaliyeti olmalarının yanı sıra, imar planı yapılan turistik bölgelerdeki diğer altyapıların tesisi, bu imar planlarını takip eden Bakanlık faaliyetlerindedir (3). Bununla birlikte, bu faaliyetlerin kapsamına giren üstyapı tesisleri de mevcuttur (4). Durum böyle olunca bu bölgeler bir bakıma "organize turizm bölgeleri" olmaktadır. Bu terim, aynı zamanda bir hedef olarak da Dördüncü Plan'da zikredilmektedir (5).

-
- (1) Bkz. 2634 sayı ve 12.3.1982 tarihli Turizmi Teşvik Kanunu'nun 7. ve 8. maddeleri.
- (2) Bu imar planlarından bazıları için bkz. Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı. a.g.teksir; Turizm Bankası A.Ş. Fiziksel Planlama Grup Başkanlığı. a.g.eserler.
- (3) Bunun bazı örnekleri için bkz. Kültür ve Turizm Bakanlığı. a.g.teksir; Turizm Bankası a.g.eserler.
- (4) Bunun örnekleri için bkz. Kültür ve Turizm Bakanlığı. a.g.teksir; Turizm Bankası. a.g.eserler; D.P.T. g.g.e. s.288.
- (5) Dördüncü B.Y.K.P. s.430-431.

Turizm sektörü ile direkt ilgili bir başka kurum T.C. Turizm Bankası A.Ş.dir. Banka, faaliyetlerini bakanlık adına sürdürmektedir. Görevi "her türlü turistik ve sosyal turizm tesisleri kurmak ve işletmek, turizmle ilgili her türlü ticâri, sınâi ve mâli işlemler yapmak, Bankalar Kanunu hükümleri çerçevesinde, mevduat kabulü hariç, her türlü bankacılık işlemleri yapmak"tır (1). Özel sektörün turizm yatırımlarına kredi verme görevini de Turizm Bankası yerine getirmektedir (2). Tablo 1.2, Turizm Bankası tarafından özel sektöre tahsis edilen kredileri ve yapılan ödemeleri göstermektedir.

Tablodan da izlenebileceği gibi, Turizm Bankası'nın özel sektöre tahsis ettiği kredilerin genellikle küçük bir kısmının özel sektör tarafından kullanıldığı görülmektedir. Bu da Türkiye'de özel sektörün, turizm alanında kendisinden bekleneni yerine getiremediğini doğrulamakta, turizmde kamu kesimine verilen esas görev, altyapı yatırımlarını gerçekleştirmek olmasına rağmen, Turizm Bankası'nın bununla yetinmeyerek kurduğu ve işlettiği öncü tesislerle özel sektöre örnek olmaya çalışmasının oldukça yerinde bir politika olduğunu göstermektedir. Bu politikayı Planlı Dönem süresince uygulayan Turizm Bankası,

---

(1) Turizm Bankası A.Ş. Faaliyet Raporu 1985. Rekmay Ltd. Şti., Ankara 1986. s.9-10.

(2) Barutçugil. a.g.e. s.135.

Tablo 1.2
Turizm Bankası'nın Özel Sektöre
Açtığı Krediler
(Milyon T.L.)

Yıllar	Toplam Tahsis	Yapılan Ödeme
1977	612,1	232,1
1978	336,6	269,2
1979	185,3	227,6
1980	998,7	425,6
1981	2.086,5	964,3
1982	7.566,3	2.771,0
1983	12.755,0	6.299,0
1984	18.554,1	9.485,1
1985	18.188,8	9.948,9
1986 (Tahmin)	80.000,0	30.260,2
1987 (Program)	120.000,0	45.700,0

Kaynak: D.P.T. 1987 Yılı Programı. s.267.

günümüzde çok sayıda turistik tesisin sahibidir (1). Ne var ki banka, kredi fonksiyonu ile yatırım fonksiyonlarını beraber yürütmekte iken, 1985 yılından itibaren doğrudan yatırım yapma politikasından vazgeçmiştir (2). Oysa yukarıda da belirttiğimiz gibi, özel

(1) Turizm Bankası.a.g.e. s.10.

(2) Turizm Bankası.a.g.e. s.13.

sektörün, kendisine ayrılan kredi tahsislerinin tamamını kullanamadığı bilinmektedir.

Bakanlık, kendi yatırımlarından bazılarını Turizm Bankası aracılığıyla yapmaktadır (1). Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi, Side Turizm Gelişim Projesi ve Muğla Kıyı Bandı Altyapı Geliştirme Projesi, bunlar arasındadır.

Belirtmek gerekir ki, turizmle ilgilenen kamu örgütlerinin bolluğu, koordinasyon sorununu ön plana çıkarmıştır. Bu sorunu çözümlenmek amacıyla 1982 yılında "Turizm İşleri Yüksek Koordinasyon Kurulu" oluşturulmuştur. Bu kurul, Başbakan'ın başkanlığında ve ilgili Devlet Bakanı'nın yanı sıra Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri, Maliye, Milli Eğitim, Bayındırlık, Ticaret, Gümrük ve Tekel, Ulaştırma, Tarım ve Orman, Kültür ve Turizm, İmar ve İskan, Gençlik ve Spor (2) Bakanlarından oluşmaktadır. Buna rağmen koordinasyonun sağlanabildiği söylenemez. Ayrıca, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın diğer bakanlıklarla ilişkileri herhangi bir biçime bağlanmamıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yetkileri sınırlı olup, diğer bakanlıklardan isteyeceği hizmetler için onlara "ricada bulunmak" durumundadır (3).

---

(1) Turizm Bankası. a.g.e. s.14, 63-65.

(2) Gençlik ve Spor Bakanlığı, sonradan Milli Eğitim Bakanlığı ile birleştirilmiştir.

(3) Barutçugil.a.g.e. s.141, 146.

Turizm sektörüyle ilgilenen başlıca örgütleri ve bunların görevlerini böylece belirttikten sonra, -Türkiye'de ana prensibin, kamu kesiminin altyapı yatırımlarına yönelmesi ve üstyapı ile ilgili olarak sadece bazı örnek tesisler kurması olmasına rağmen-kamunun turistik yatırımları içerisinde üstyapı tesislerine yönelik yatırımların hiç de küçümsenecek bir miktarda olmadığını belirtmek gerekir. Örneğin 1986 itibariyle (Bkz. Tablo 1.1) Türkiye'de kamu kesiminin turizm yatırımlarının toplam miktarı 21.94 milyar lira iken, aynı yıl sadece Turizm Bankası'nın özel sektör turizm işletmelerine kredi olarak ödediği rakam (Bkz. Tablo 1.2) 30,2 milyar liradır. (Bu kredilerin de kamu kesiminin turizm yatırımları olarak düşünülmesi gerekir) On yıl geriye giderek 1975 yılına baktığımızda da, mutlak rakamlar büyük ölçüde oynamakla beraber, sonuç pek fazla değişmemektedir. 1975 yılı için sadece Turizm Bankası kredi tahsisleri 121.385 bin lira iken (1), kamunun aynı yıl için toplam turizm yatırımları 502.780 bin liradır (2). Yani 1975 yılı için Turizm Bankası kredilerinin toplam turistik kamu yatırımlarına oranı % 24'tür ki, bu hiç de küçümsenecek bir rakam değildir.

---

(1) Turizm Bankası A.Ş. Faaliyet Raporu 1975. Pan Matbaacılık, Ankara t.y. s.3.

(2) D.P.T. 1975 Programı Yatırımları. Başbakanlık Basımevi, Ankara 1975. s.157.

Bir taraftan Turizm Bankası kanalıyla üstyapı yatırımlarını kredilendirme faaliyeti sürdürülürken, bir taraftan da Bakanlığın bizzat kendi yaptığı yatırımlarda dahi konaklama tesisleri yatırımlarından vazgeçilmediği görülmektedir (1). Örneğin, Bakanlığın yaptığı turistik üstyapı tesisleri yatırımları, Bakanlığın toplam turistik yatırımlarınının 1975 yılında % 22'sini (2), 1983 yılında % 58 ini (3), 1986 yılında da % 12 sini (4) oluşturmaktadır. Bakanlık dışındaki bazı kuruluşların da turistik üstyapı yatırımları oldukça fazladır. Bu durum Tablo 1.3 den izlenebilir.

Tablo 1.3
1986 Yılında Bazı Kuruluşların
Turistik Yatırımları
(Milyon T.L.)

Kuruluşlar	Toplam Yatırımı	Üstyapı Yatırımı
Emekli Sandığı	2.500	2.130
İller Bankası	1.000	930
Turizm Bankası	4.500	3.030

Kaynak: D.P.T. 1986 Programı Yatırımları.
Ankara 1986. s.262-267.

- (1) T.T.O.S.O.T.B.B. İktisâdi Rapor 1981. Eroğlu Matbaası, Ankara 1981. s.197.
(2) Turizm Bankası. a.g.e. s.163-164.
(3) D.P.T. 1983 Programı Yatırımları. s.288.
(4) D.P.T. 1986 Programı Yatırımları. s.256-257.

Tablo 1.3 den görülebileceği gibi, üç kuruluşun turistik üstyapı yatırımlarının, bu kuruluşların toplam turistik yatırımlarına oranı büyük rakamlara ulaşmaktadır. Turizm Bankası, yukarıda da belirttiğimiz gibi, 1985 yılından itibaren üstyapı tesislerine doğrudan yatırım yapma politikasından vazgeçmesine rağmen, 1986 yılında 3.030 milyon liralık turistik üstyapı yatırımını programına almıştır. Bu rakam, Banka'nın toplam yatırımlarının % 67'sini oluşturmaktadır.

Demek oluyor ki, başlangıçta kamu kesiminin sadece öncü ve örnek tesislere yönelmesi prensibi çerçevesinde yapılan üstyapı yatırımları büyük tutarlara ulaşmıştır. Bu eğilim halen de devam etmektedir. 1986 yılında, İstanbul'da beş yıldızlı olarak tanımlanan lüks otellerin yapım çalışmaları yoğunlaştırılarak, bu kapsam içerisinde Taşkılla binası ve Çırağan Sarayı'nın beş yıldızlı otellere dönüştürülmesi çabaları başlatılmıştır (1).

Turizm sektöründe altyapı hizmetleri vermeye en müsait kurumlar olan belediyeler dahi, özellikle şifalı su ve kaplıca yörelerinde konaklama tesisleri inşa ettirmektedirler (2). Bunlar da gözönüne alındığı

---

(1) Barutçugil.a.g.e. s.151.

(2) T.T.O.S.O.T.B.B. a.g.e. s.197.

takdirde, gerçekte kamu kesiminin turizm sektörüne yaptığı üstyapı yatırımlarının aslında çok daha fazla olduğu anlaşılır.

Son yıllarda turizm politikasının kapsamına giren örgütlerin, çeşitli kamu kuruluşlarına ait kampların dış turizme açılmaya başlandığından beri daha da genişlediğini söyleyebiliriz. Bu husus aynı zamanda Kalkınma Planlarımızda amaçlanmış olan bir husustur (1).

---

(1) D.B.Y.K.P. s.432-433; D.P.T. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1963. s.428; Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı. Kalkınma Planları, Yıllık Programlar ve İcra Planlarında Turizm. Başbakanlık Basımevi, Ankara 1986. s.14.

İkinci Bölüm

TÜRKİYE'DE TURİZM POLİTİKASININ TURİZM SEKTÖRÜNDEN BEKLENENLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye turizmden ne zamandan beri birşeyler beklemesini öğrenmiştir? Şüphesiz ki, dışarıdaki gelişmeler, çeşitli ülkelerin tecrübeleri bunda etken olmuştur.

Dünya'da turizm alanındaki gelişmeler çok eskilere kadar gider (1). M.Ö. 4000 yıllarındaki ticari amaçlı gezilerle, M.Ö. 3000 yıllarında Mısır'daki piramitlerin, Eski Yunan'daki olimpiyat oyunlarının, M.Ö. 334 yılında kurulan Efes şehir devletinin tiyatrosu, kütüphanesi, çarşısı, caddeleri, eğlence yerleri ile gezginlerin ilgisini çektiği ve turistik hareketlere sahne olduğu bilinmektedir. Bu arada Romalılar, zevk için en çok seyahat eden bir topluluk olarak ün yapmıştır.

Ortaçağda da bir kişinin ülkesini ya da öteki

---

(1) Turizmin tarihçesi için bkz. Barutçugil. a.g.e. s.11-20; Çoruh.a.g.e. s.1-6; Toskay. a.g.e. s.75-95; Akoğlu.a.g.e. s.11-16.

lkeleri tanımak için seyahate çıkması çok özlenen, istenen bir olgudur. 1700 lerin sonuna doğru ise, Amerika'nın keşfi ve dünyanın etrafının dolaşılması, seyahat arzusunun daha çok kamılamıştır.

1830 larda başlayan sanayi devrimi ile birlikte teknolojik imkanların artması, turizme olan ilgiyi daha çok artırmıştır. Özellikle otomobil ve havacılığın bunda etken olduğunu belirtmek gerekir. Bu arada yeni bir otelcilik anlayışı ortaya çıkmıştır.

Sanayi devriminden bu yana, seyahatlere olan ilginin artmasında endüstrileşme, gelir artışı, kentleşme ve doğa ile ilişkilerin en alt bir düzeye inmesinin de rolü vardır. Eğitimin ve kitle haberleşme araçlarının gelişmesi ise, günümüz insanının değişik ülkeler ve insanlar hakkında daha fazla bilgi sahibi olmasına yol açmış ve dolayısıyla bunlara karşı daha fazla ilgi uyanmasına sebep olmuştur.

Uluslararası turizm hareketlerinin artması ile birlikte, artan uluslararası turizm gelirlerinin dünya ticaret hacmine oranı özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra patlama noktasına ulaşmıştır. Türkiye'nin bundan aldığı pay ise oldukça düşük kalmıştır. Bu durum Tablo 2.1 den izlenebilir.

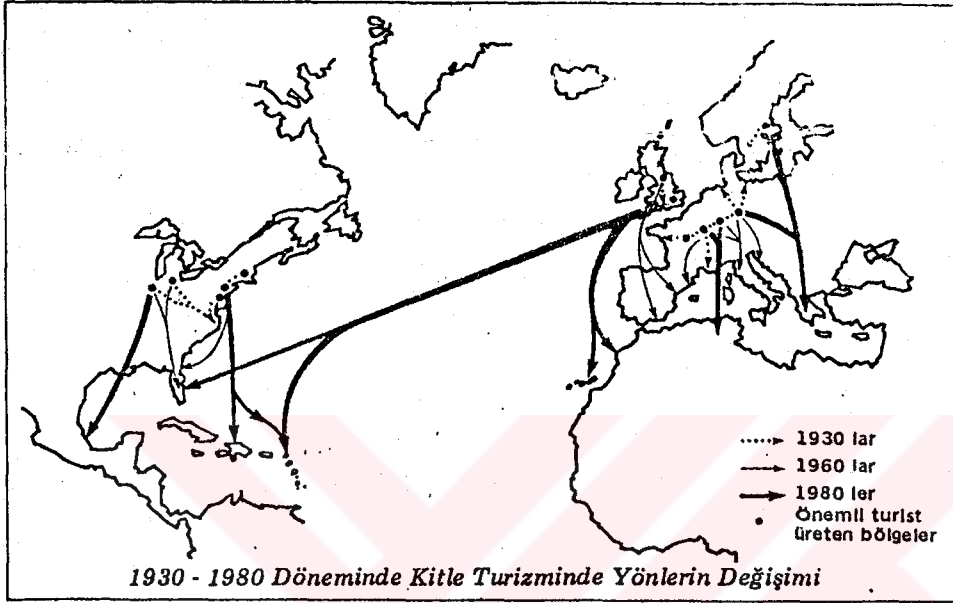
Tabloya göre, 1975-1985 devresinde uluslararası turizm gelirlerinin dünya ticaret hacmine oranı genellikle % 4.4 n altına düşmemiş (ki bu, çok yüksek bir oran olarak kabul edilmektedir) ve bu oran genellikle büyük değişmeler göstermemiştir. Türkiye'nin uluslararası turizm gelirlerinden aldığı payın ise genellikle çok düşük olduğu gözlenmekle beraber, son iki yıldır bu payda belirgin bir artış mevcuttur.

Tablo 2.1
Uluslararası Ticaret, Uluslararası Turizm
ve Türkiye'nin Payı

Yıl	Uluslararası Ticaret Hacmi (Milyar ₺)	Uluslararası Turizm Gelirleri (Milyar ₺)	Türkiye'nin Dış Turizm Gelirleri (Milyon ₺)	B/A %	C/B %
	A	B	C		
1975 ..	873	38,6	200,9 ...	4,4	0,5
1976 ..	991	43,7	180,5 ...	4,4	0,4
1977	1.070	52,4	204,9 ...	4,8	0,3
1978	1.247	65,0	230,4 ...	5,2	0,3
1979	1.569	75,0	280,7 ...	4,7	0,3
1980	1.928	92,0	326,7 ...	4,7	0,3
1981	1.912	97,6	385,0 ...	5,1	0,3
1982	1.798	94,2	370,3 ...	5,2	0,3
1983	1.740	96,2	411,1 ...	5,5	0,4
1984	1.891	100,0	840,0 ...	5,2	0,8
1985	2.038	110,0 ...	1.482,0 ...	5,3	0,13

Kaynak: Barutçugil, İsmet S. Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri. 1. Bası. Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1986. s.17, 75; IMF' World Economic Outlook. April 1986 dan naklen D.P.T. 1987 Yılı Programı. Ankara 1986. s.9; Turizm Bankası A.Ş. Faaliyet Raporu 1985. Ankara 1986. s.41.

Harita 1

Kaynak: Barutçugil, İsmet S. Turizm İşletmeciliği. 2.baskı. Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1984. s.33.

Acaba uluslararası turizm hareketlerinin bölgelere dağılımı ne şekildedir? Harita 1, bu konuda fikir vermektedir. Haritada da görüldüğü gibi, 1960'lı yıllardan günümüze kadar, dünya turizm trafiğinin başını gelişmiş Avrupa ülkeleri çekmektedir (1). Avrupa

(1) Hacıoğlu, Necdet. "Türkiye'de Uluslararası Turizm hareketleri". Turizm Yıllığı 1985. T.C.Turizm Bankası A.Ş., Ankara 1986. s.81-86.

ülkeleri, toplam nüfuslarına göre tatile çıkma oranı yüksek olan ülkelerin başında gelmektedir. Bu ülkeler aynı zamanda turistlerin en çok gittiği ülkelerdir. Yani en çok turistik hareketler, dünyanın başlıca sanayileşmiş ülkeleri olan Avrupa ülkelerinin kendi aralarında. Bunun sebebi şu şekilde açıklanabilir(1): Turizmin gelişmesi, belirli bir ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmişlik düzeyine bağlıdır. Bu sebeple Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinde turizm, gelişmeye uygun bir ortam bulmuştur. Oysa, toplum hayatının bütün kesimlerinin ayak uydurmaları gereken temeller üzerine dayanan bir olgu olan turizmin, nispeten az gelişmiş olan ülkelere kısa sürede gelişebileceği söylenemez.

Uzak mesafelerde ise özellikle 1980 den sonra Avrupa ve Kuzey Amerika'dan, Karaibler bölgesine doğru gelişen bir turizm hareketi sözkonusudur (2).

Dünya'nın turistik cazibe yönünden bir başka önemli bölgesi, Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı Akdeniz Bölgesi'dir (3). Burada yer alan ülkeler,

---

(1) Olalı, Hasan. "Türk Turizminin Dünya Turizmine Entegrasyonu". Turizm Yıllığı 1985. T.C.Turizm Bankası A.Ş., Ankara 1986. s.12-15.

(2) Bu arada belirtmek gerekir ki, 1977-1981 devresinde Dünya Bankası'nın turizm amaçlı kredilerinden en çok yararlanan bölge Latin Amerika ve Karaibler'dir. Bu konuda bkz.The World Bank. Annual Report. Washington 1986. s.79-116.

(3) Hacıoğlu. a.g.e. s.81-86.

Burada yer alan ülkeler, Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerine nispeten az gelişmiş olmasına rağmen, turist gönderen merkezlere yakınlıkları sebebiyle oldukça avantajlı bir durumdadır. Nitekim bu ülkelere gelen turistlerin çoğunluğu Kuzey ve Batı Avrupa kökenlidir.

Ne var ki, Türkiye'de bir Akdeniz ülkesi olmasına rağmen, -dünya turizm gelirlerinden aldığı payın çok düşük olmasının yanı sıra- gelişmişlik düzeyi az çok kendisinininkine yakın olan bazı Akdeniz ülkelerinin elde ettiği turizm gelirlerine kıyasla oldukça düşük miktarda turizm geliri elde etmektedir. Bu durum Tablo 2.2 den izlenebilir.

Tablo 2.2
Bazı Ülkelerin Turizm Gelirleri
(Milyon Dolar)

Ülkeler	1983	1984	1985
Almanya	5457,2	5478,9	6054,9
Fransa	7226,5	7597,9	7939,8
İngiltere	5533,9	5545,9	6433,2
İspanya	6898,0	7759,9	7877,0
İtalya	9033,2	8594,9	1446,9
Türkiye	411,1	840	1482,0

Kaynak: T.C. Turizm Bankası A.Ş., Faliyet Raporu 1985. Ankara 1986. s.17,30,41;
Barutçugil, İsmet S. Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri.
1. Bası. Beta Yayın Dağıtım A.Ş.,
İstanbul 1986. s.75.

Buna göre, Türk dış turizminin en çok geliştiği bir yıl olan 1985 yılı itibariyle Türkiye'nin dış turizm gelirleri, Yunanistan'ın turizm gelirlerini bir miktar geçmekle beraber, Batı Avrupa'nın gelişmiş ülkeleriyle hemen hemen aynı miktarda dış turizm geliri-
sahip olan İspanya'nın dış turizm gelirlerinin % 19 u, İtalya'nın dış turizm gelirlerinin ise sadece % 16 sı kadardır.

Türkiye ile ekonomik gelişmişlik düzeyi itibariyle Türkiye'ye çok benzeyen ülkeler arasındaki bu tip karşılaştırmalar, Türkiye'deki dış turizm gelirlerinin olması gerekenden daha düşük olduğunu ve Türkiye'nin bu alanda daha yapabileceği çok şey bulunduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Aynı türdeki karşılaştırmalar, ülkelerin ihracat gelirleri veya ithalat giderleri ile dış turizm gelirlerini karşılaştırmak suretiyle de yapılabilir. Ancak, turizm gelirleri birbiriyle aynı olan ülkelerin ihracat veya ithalat rakamlarının da birbirlerinin aynısı olması gerekmediğinden, ülkelerin turistik gelişme düzeylerini birbiriyle karşılaştırma açısından pek fazla anlam taşımayan böyle bir karşılaştırmaya gerek görmekteyiz. Yine de şu kadarını belirtelim ki, Türkiye'nin dış turizm gelirlerinin İtalya'nın dış turizm gelirleri seviyesine çıkarılabilmesi halinde, Türkiye 1985 yılı itibariyle 8091 milyon dolar olan (1)

---

(1) İ.T.O. "Rakamlarla Türkiye 1985".(Broşür) ve T.T. S.D.T.O.T.B.B. "Üç Aylık Ekonomik Rapor. Ocak-Mart 1986"(Broşür)s.32 deki farklı ihracat rakamlarının ortalaması alınmıştır.

ihracat gelirlerinden daha fazla bir dış turizm geliri elde edebilecektir. (Bkz.Tablo 2.2)

Türkiye'nin dış turizm konusunda, yapabileceklerinin çok gerisinde bulunduğu, bu ülkelerin yatak kapasiteleri ile yapılan karşılaştırmalar sonucunda da ortaya çıkmaktadır. Tablo 2.3 yıllar itibariyle Türkiye'deki turistik belgeli yatak kapasitesinin gelişimini göstermektedir.

Tablo 2.3 incelendiğinde görülmektedir ki, yatak kapasitesindeki gelişmeler genellikle istikrarsız ve inişli çıkışlıdır. Yalnız 1985 yılında büyük bir sıçrama göze çarpmakta, 1986 da ise gelişme hızının yeniden düştüğü gözlenmektedir. Türkiye'nin 1986 yılı Haziran ayında 91.565 adet turistik belgeli yatağa sahip bulunmasına karşılık, bu rakam, Güney Avrupa da Akdeniz'e kıyısı bulunan ülkelerin 1983 yılı rakamlarından bile daha düşüktür. Örneğin, yatak sayıları 1983 yılı itibariyle Yunanistan'da 321.000, İspanya'da 1.005.000, İtalya'da ise 1.598.000 adettir (1).

Tablo 2.3 ün incelenmesinden çıkan bir başka sonuç, Türkiye'de yatak kapasitesinin ortalama gelişme hızı ile ilgilidir. Yatak kapasitesinin ortalama gelişme hızı, müstesna bir yıl olan 1985 yılı rakamı hariç olmak üzere, % 4,2'dir. Türkiye bu gelişme hızı ile giderse, Yunanistan'ın 1983 yılındaki yatak sayısına ulaşması ancak 30 yıl sonra mümkün olabilecektir.

---

(1) Turizm Bankası. Faaliyet Raporu 1985 . s.27.

Tablo 2.3

Türkiye'deki Belgeli Yatak Kapasitesinin
Yıllara Göre Gelişimi

Yıllar	Yatak Sayısı	Gelişme Hızı (%)
1963	10.226	-
1965	14.297	6,2
1967	18.158	5,1
1970	28.354	3,8
1973	38.528	3,4
1975	44.957	4
1977	50.379	3,4
1979	53.956	2,6
1980	56.044	3
1981	58.242	3
1982	62.372	7
1983	65.934	5
1984	68.266	3
1985	85.995	25
1986 (30.6.1986).	91.565	12

Kaynak: Barutçugil, İsmet S. Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri. 1.Bası. Beta A.Ş., İstanbul 1986. s.98; Turizm Bankası. Faaliyet Raporu 1985. Ankara 1986. s.45; D.P.T. 1987 Yıllı Programı. Ankara 1986. s.269.

Bu rakam İspanya'nın 1983 yılı yatak sayısı için 58 yıl, İtalya'nın aynı yıl yatak sayısı için ise 69 yıldır. Bu husus oldukça düşündürücüdür. Oysa bu

ülkelerin, halen sahip oldukları yatak kapasitelerine bu kadar uzun süreler sonunda kavuşmuş olamayacakları gözönünde tutulduğu zaman, Türkiye'nin bu % 4,2 lik gelişme hızının çok düşük olduğu ve bu konuda yapabileceklerinin oldukça gerisinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'de kamu otoritelerinin turizmle ilgilenmeye ve turizme daha çok önem vermeye başlamalarında, yapılan bütün bu karşılaştırmalarla, değerlendirmelerin büyük rolü olmuştur. Yabancı ülkelerde gelişen bir turizm hareketinin ve giderek Türkiye'ye doğru kayan bir talebin mevcudiyeti, Türkiye'nin bundan geniş bir şekilde yararlanması gerektiği, Türkiye daha Planlı Dönem'in başlarında iken planlamacılar tarafından ifade edilmektedir (1).

Bütün bunlara bağlı olarak Türkiye'nin turizmden iki beklentisi vardır: Birincisi, Türkiye'de turizmin istikbal va'eden, yâni gelişme potansiyeline sahip bir sektör olarak görülerek, bu sektörde büyük bir gelişmenin beklenmesi, ikincisi ise özellikle dış turizme yönelik olarak gelişen bir turizm sektörünün, ödemeler dengesine oldukça önemli ölçüde katkı yapmasının beklenmesidir. Bu bölümde, Türk turizm politikasını bu iki beklenti ile ilgili sorunlar çerçevesinde tartışacağız. Birinci beklenti ile ilgili sorunlar, bu

---

(1) Birinci B.Y.K.P. s.425.

beklentinin bizzat kendisinin doğurduğu sorunlar, ikinci beklenti ile ilgili sorunlar ise bu beklentinin gerçekleşmesi için yürütülen çabaların, amaçtan sapan yönlerinin ortaya çıkardığı sorunlardır.

1. Gelişmeye Açık Bir Sektör Olarak Turizm

Türkiye'de turizm sektörü büyük gelişme potansiyeline sahip bir sektör olarak görülmekle beraber, acaba ne kadar geliştirilmelidir? Gelişebileceği en son noktaya kadar mı? Yoksa bu gelişme bir noktada sınırlanmalı mıdır?

İkinci olarak, turizm sektörü Türkiye'de gerçekten söylendiği kadar gelişmeye açık bir sektör müdür? Az gelişmişlik şartlarında, sektörün gelişimi için alınması gereken tüm tedbirleri başarıyla uygulamak mümkün müdür?

Burada inceleyeceğimiz konu, bu iki hususun, Türk turizm politikasının belirlenmesinde rol oynayıp oynamadığı, ya da ne şekilde rol oynadığı konusudur. Kanımızca, bu tip bir inceleme yapılmadan Türk turizm politikasının yeterince tanınabileceği söylenemez. Çünkü bütün bu soruların sorulması bir noktada, turizm politikasının ne derece sağlıklı bir temele oturduğunun ve ne derece gerçekçi olduğunun sorulması ile eş anlamlı olmaktadır.

1.1. Turizm Sektörünün Ekonomi İçerisindeki Ağırlığı Sorunu ve Türk Turizm Politikası

Turizm sektörünün gelişmeye açık bir sektör olarak görülmesi, bu sektörün ekonomi içerisindeki

ağırlığının ne oranda olması gerektiği sorununu ön plana çıkarmaktadır. Madem ki, Türkiye'de turizm sektörü büyük bir gelişme potansiyeline sahiptir, acaba öncelikle mi geliştirilmelidir? Elbette ki bir sektöre fazla yatırım yapılması, diğer sektörlerle daha az yatırım yapılması ile mümkündür. O halde, turizme daha fazla yatırım yapmak için turizm dışı sektörlerin gelişmesinden fedakârlık edilmesi, izlenmesi gerekli bir politika mıdır? Türkiye'de turizmin gelişmeye açık bir sektör olarak görülmesi, bütün bunların kabul edilmesi anlamına mı gelmektedir? Yani, Türkiye'de iktisat politikasını tespit edenlerin amaçlarından biri, turizmi ekonomi içerisindeki ağırlığı en fazla olan bir sektör durumuna getirerek, bir turizm ülkesi yaratmak mıdır? Yoksa, bir noktada turizmin bu gelişiminin sınırlandırılması gerektiği düşünülmekte midir?

Bu sorun, bazı sektörlerin ekonomi içerisinde daha ağırlıklı olması gerektiği görüşü ile aynı doğrultuda olan iki kurama hatırlatmaktadır. Bunlardan birisi mukayeseli üstünlük kuramı, diğeri ise dengesiz gelişme kuramıdır. Konumuzla olan ilgileri açısından, bu kuramlar üzerinde kısaca durmakta yarar görüyoruz.

Mukayeseli üstünlük kuramı, bir dış ticaret kuramıdır. Kuram, bir ülkenin her malı üretmesi yerine, sadece diğer mallara göre daha ucuza üretebildiği malları üretmesi, bunların fazlasını dışarıya satması ve ihtiyaç duyduğu diğer malları ithal etmesini önermektedir. Bir ülkenin yalnızca bazı mallarda uzmanlaşması, ülkeler arasında dış ticaretin devam etmesine

karşılık düşmektedir. Böylece her ülkenin refahının daha fazla olacağı savunulmaktadır. Çünkü, eğer dış ticaret olmasaydı, uzmanlaşma ve buna bağlı olan üretim artışı gerçekleşmeyecekti (1).

Ne var ki, bu uygulamanın sonucu az gelişmiş ülkelerin devamlı olarak geleneksel malların üretimi ve ihracatında uzmanlaşmaya mahkûm olmasıdır (2). Oysa kalkınma için sanayileşmenin gerektiği fikri genel kabul gördüğünden, kalkınma fikri ve felsefesiyle bağdaşmayan mukayeseli üstünlükler kuramı terkedilmiş, belirli sektörlerde uzmanlaşma ve dışa yönelik üretim yerine, korumacılık şemsiyesi altında içe yönelik dengeli sanayileşme, gelişmekte olan her ülkenin geçmek zorunda olduğu zorunlu bir aşama olarak kabul

---

(1) Mukayeseli üstünlük kuramı hakkında geniş bilgi için bkz. Seyidoğlu, Halil. Uluslararası İktisat. Dördüncü Baskı. Turhan Kitabevi, Ankara 1982. s.16-20.

(2) Chenery, Hollis B. Çev. Fikret Görün. "Mukayeseli Üstünlük ve Kalkınma Politikası". İktisadi Kalkınma-Seçme Yazılar. O.D.T.Ü., Ankara 1986. s.237.

edilmiştir (1).

Ne var ki, sürekli koruma altında gelişen ekonomiler, korumanın verdiği rahatlık içerisinde, rasyonellikten uzaklaşarak yüksek maliyetlerle çalışan ve buna bağlı olarak sadece içe yönelik üretimde bulunabilen işletmelerin çoğalmasına sahne olmuştur. Bunun yanı sıra, korumacı politikalar teknolojik tercihleri yönlendirerek, etkin olmayan bir kaynak dağılımı yaratmış ve ekonomilerde buna bağlı olarak sorunlar ortaya çıkmıştır (2). Bütün bu sebeplerle, ithal ikamesi

---

(1) İlginçtir ki, ihraç malları ile dünya pazarlarının büyük bir bölümünü ele geçiren Japonya'nın bile, oldukça geniş bir iç piyasaya sahip bulunduğu ve sanayisini bugünkü gelişmişlik düzeyine getirebilmesini aslında ihracata değil, bu iç piyasanın varlığına borçlu olduğu öne sürülmektedir. Bkz. Yamamura, Nobuyuki. "Strategy for the Newly Industrialising Countries: Past and Future". World Economic Yearbook 1981. International Chamber of Commerce, Sweden 1981. s.65.

(2) Bu konuda bkz. Seyidoğlu. a.g.e. s.430-434.

ve dengeli sanayileşme ile birlikte uygulanan korumacılık, günümüzde tekrar rağbetten düşmüş ve Güney Kore, Taiwan, Singapur, Hong-Kong gibi parlak örneklerle desteklenen (1) dışa açılma politikalarının yeniden rağbet kazanması ile, mukayeseli üstünlük kuramı da gömüldüğü yerden tekrar çıkartılmıştır. Ancak biraz revizyona tâbi tutulmuş olarak: Bu sefer her endüstriyi korumak yerine, istikbal va'deden, yani gelişme potansiyeline sahip olan endüstriler -korumaya ihtiyaç duymaz duruma gelinceye kadar- korunacaktır (2).

Dengesiz gelişme kuramı da mukayeseli üstünlük kuramında olduğu gibi, belirli sektörlerle gelişmede öncelik verilmesini savunan bir kuramdır. Şu farkla ki, bundan beklenen yarar, uzmanlaşma ve buna bağlı olarak her ülkenin refahının artması değil, seçilmiş sektörlerin gelişmeye öncülük edebileceği düşüncesidir.

Dengesiz gelişme kuramını savunanlara göre, dengesizlik gelişmenin anahtarıdır (3). Buna göre, bütün sektörler yerine, gelişme potansiyeline sahip, önsel ve gerisel bağlılık katsayıları yüksek olan sektörlerle daha çok öncelik verilmelidir. Kilit sektörlerin

---

(1) Sözkonusu ülkelerin, ekonomik başarılarını hangi faktörlere borçlu oldukları konusunda geniş bilgi için bkz. Yamamura. a.g.e. s.63-72.

(2) Bkz. Seyidoğlu. a.g.e. s.439-442.

(3) Özellikle A.O. Hirschman ve P. Streenten'i belirtmek gerekir. Bkz. Dinler, Zeynel. Bölgesel İktisat. B.İ.T.İ.A., Bursa 1978. s.288-293.

yarattığı dışsal ekonomiler, gelişmeye öncülük edecektir. Bütün sektörlerle birden yatırım yapılması fikri ise, kaynakları kıt ve gelişmekte olan bir ülkenin şartlarına değil, daha ziyade gelişmiş bir ülkenin şartlarına uygun düşmektedir.

Bütün bu açıklamalardan sonra, bu kuramlar üzerinde niçin durduğumuzu belirtebiliriz: Sözkonusu kuramların önermeleri paralelinde seçilmiş olan sektörler, bu kuramlara göre, giderek ekonomi içerisinde daha ağırlıklı bir duruma geçeceklerdir. Yani, mukayeseli üstünlükler ve dengesiz gelişme kuramları, sözkonusu sektörlerin gelişmesine belli bir sınır getiren herhangi bir önerme içermemektedirler. Buna göre, eğer Türkiye'de turizm sektörünün gelişme potansiyeline sahip olduğu tezi, bu kuramların herhangi birinden esinlenilerek öne sürülüyorsa (1), bu, Türkiye'de turizm

---

(1) Bir yetkilinin ifadesine göre, Türkiye, sanayileşmesi için gerekli birikimi, içinde bulunduğu kısır döngüyü kırarak elde edebilir. Bunun için de mukayeseli olarak avantajlı olduğu sektörlerle ağırlık vermesi gerekmektedir. Bu sektörlerin en önemlisi ise turizmdir. Bkz. Çetin, İhsan. "Turizm Yatırımlarında Yabancı Sermaye".(Teksir) TAP Çalışmaları: 5. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Araştırma ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara Şubat 1978. s.2. Yine de, bu ifadede yer alan "mukayeseli olarak" sözünün mukayeseli üstünlük kuramına atıf yapma amacıyla değil, sadece gelişigüzel kullanılmış olma ihtimali daha kuvvetlidir.

sektörünün ekonomi içerisinde en ağırlıklı sektör olmasının istendiği anlamına gelir. Türkiye'de turizm sektörüne özel bir önem verilmesinin sözkonusu kuramlarla ilgisi olup olmadığını anlayabilmek için ise, bu kuramların dayandığı noktalar ile Türkiye'de turizme özel önem verilmesinde dayanılan noktaları karşılaştırmak, benzerlikleri ve ayrılıkları tespit etmek gerekmektedir.

Buraya kadar zikrettiklerimiz içerisinde, Türk turizm politikasının dayandığı noktaların bu kuramlarla ortak yönünü belirtmiş bulunuyoruz: Ülkemizde turizm sektörü, özel önem taşıyan bir sektördür(1). Genellikle Türkiye'nin turizm açısından geniş potansiyele ve avantajlara sahip olduğu, bu potansiyele uygun bir gelişmenin sağlanamadığı yolundaki tartışmalar (2), ülkemizde oldukça alışılmış bir durumdur.

Ne var ki bütün bunlar Türkiye'de turizm sektörüne bu kuramlar çerçevesinde yaklaşıldığını göstermek için yeterli değildir. Çünkü mukayeseli üstünlük ve dengesiz gelişme kuramları, bir ülkenin ekonomik gelişmesini esas olarak belirli sektörlerin gelişimine dayandırması fikri üzerine kuruludur. Türkiye'de iktisadi gelişmede bu rolü üstlenmiş olan kesim sanayi

---

(1) Turizm Bankası. Faaliyet Raporu 1985. s.33.

(2) T.T.O.S.O.T.B.B. İktisadi Rapor 1981. s.188; Egan. a.g.e. s.13.

kesimidir. Bu husus, bütün kalkınma planlarımızda ifade edilmektedir (1). Turizm ise ülkemizde iktisâdi gelişmeye yardım eden bir sektör olarak görev üstlenmiştir. Bu durumda, elbette ki ülke ekonomisinde ağırlıklı olması gereken kesim turizm değil, sanayi kesimi olacaktır.

Bununla birlikte, acaba Türkiye'de "sanayi kesimi" kavramının anlamı geniş tutulup, turizm sektörünün de sanayi kesimi içerisinde değerlendirilmiş olma ihtimali mevcut mudur? Bu soruya rahatlıkla olumsuz yanıt verilebilir. Çünkü elimizde tersini gösteren bazı ipuçları vardır. Bu ipuçlarından birisi, kalkınma planlarımızda sanayi kesimine öncelik verileceği ifade edilirken, genel ifadelerle yetinilmeyip, ayrıntılara da değinilmiş oluşudur. Örneğin Birinci Plan döneminde tüketim mallı üreten, İkinci Plan döneminde ara ve yatırım malları üreten, Üçüncü Plan döneminde de yatırım malları üreten sanayilere ağırlık verileceği açıkça ifade edilmektedir.

Türkiye'de bir taraftan turizm sektörünün öncelikle geliştirilmesi gereken bir sektör olarak kabul edilmesi, diğer taraftan da ekonomide ağırlıklı olması gereken kesimin sanayi kesimi olması gerektiği fikrinin benimsenmesi ortaya ilginç bir önerme çıkarmaktadır: Turizm sektörü geliştirilmelidir; fakat bu gelişme

---

(1) Bkz. Birinci B.Y.K.P. s.65-66; İkinci B.Y.K.P. s. 3; Üçüncü B.Y.K.P. s.7; Dördüncü B.Y.K.P. s.8; Beşinci B.Y.K.P. s.1-2 ve Kepenek.a.g.e. s.206.

çok fazla olmamak kaydıyla...

Acaba turizm hangi noktaya kadar geliştirilmelidir; hangi noktadan sonra bu gelişme frenlenmelidir? Bunun bir ölçüsü var mıdır? Türkiye'de sadece turizm politikası açısından değil, aynı zamanda genel iktisâdi gelişme politikası açısından da çok önemli olan ve çözümlenmesi gereken sorunlardan biri budur. Çünkü ülkemizde bu konu ile ilgili olarak, yetkililerce önerilen herhangi bir yaklaşıma rastlanmamaktadır.

1.2. Azgelişmişlik Çemberi ve Türk Turizm Politikası

Ülkemizde gelişmeye açık bir sektör olarak görülen turizm sektörünün gelişmesi aslında alınacak olan tedbirlere ve bu tedbirlerin başarıyla uygulanabilmesine bağlıdır. Oysa bu tedbirleri uygularken, az gelişmişlik olgusu uygulayıcıların karşısındaki en büyük engellerden biridir.

Azgelişmiş ülkelerin gelişmesi, birçok sınırlayıcı faktörle karşı karşıyadır. Ülkeler fakirlikten kurtulmak için gelişmek istemekte, gelişmeleri ise yatırıma ayrılacak fonların ve ülkenin diğer imkânlarının küçüklüğü tarafından sınırlanmaktadır. Yani fakirliğin sebebi yine fakirlik olmaktadır. Buna genellikle "azgelişmişliğin fasit dairesi" ya da "azgelişmişlik çemberi" adı verilmektedir (1).

---

(1) Bu konuda geniş bilgi için bkz. Savaş, Vural.

İktisat Politikasına Giriş. İ.İ.T.İ.A. Yayınları.
Sermet Matbaası, İstanbul 1978. s.15-17.

Benzer şekilde, turizm politikasında da az gelişmişlik olgusunun rolünden sözgedilebilir. Az gelişmiş ülkeler, turizmi genellikle gelişmelerine yardım eden bir araç olarak görmektedirler. Bununla beraber az gelişmişlik olgusu turizmle ilgili tedbirlerin başarısı önündeki en büyük engeldir. Nitekim daha önce de belirttiğimiz gibi, turizmde ileri gitmiş ülkelerin, aynı zamanda gelişmiş ülkeler oluşu da bunu desteklemektedir.

Turizm çok çeşitli aktiviteleri kapsayan bir olgudur. Aynı zamanda turizm dışı birçok faaliyet kolü ile turizm arasında oldukça yakın ilişkiler mevcuttur (1). Bunun yanı sıra turizm de kendi içerisinde

-
- (1) Zedek, Gustav. "Fremdenverkehrspolitik in Österreich im letzten Viertel Jahrhundert". Festschrift, zur Vollendung des 70. Lebensjahres von o. Prof. Dkfm. Dr. Paul Bernecker. Wien 1978. s.43; Olalı, Hasan ve Timur, Alp. Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri. Ofis Ticaret Matbaacılık San. Ltd. Şti., İzmir 1986. s.8; Schulmeister, Stephan. "Reiseverkehr und Wirtschaftswissenschaft". Festschrift, zur Vollendung des 70. Lebensjahres von o. Prof. Dkfm. Dr. Paul Bernecker. Wien 1978. s.217; Gunn. a.g.e. s.24-26; Gray. a.g.e. s.156; World Travel Organization. The Travel Item in the Balance of Payments. Capitan Haya, Madrid 1982. s.37.

birçok aktiviteye ayrılmaktadır. "Turistik arz" çok geniş kapsamlı bir kavramdır (1). Buna bağlı olarak, bir turizm politikasının çok fazla sayıda tedbir ihtiva etmesi istenebilir. Ne var ki, az gelişmişlik şartlarında bu tedbirlerin tamamını uygulamak güç olabilir. Bu sebeple, böyle bir turizm politikasının başarı ihtimalinin zayıf olduğu da söylenebilir.

Genel olarak, turizmin gelişebilmesi için devletin çevre korumadan eğitime, altyapıya kadar uzanan bir yığın tedbir alması gerekmektedir (2). Her ne kadar turizm sektörünün girdi gereksinimi basit (3) ve bu sektörün dış koruma tedbirleri gerektirmemesi (4)

-
- (1) British Tourist Authority. Promoting Tourism to Britain. Maybank Press Ltd., London t.y.s.3; Scottish Tourist Board . "Tourism and the Economy of Scotland". Research and Planning Report Synopses. C.53. y.y. April 1984. s.1. ve bu konuda ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. McIntosh, Robert W. Tourism: Principles, Practices, Philosophies. Second Edition. Grid Inc., Ohio 1976. s.127-150.
- (2) Gray.a.g.e. s.135; Gunn.a.g.e. s.24-26, 14.
- (3) Bu konuda geniş bilgi için bkz. W.T.O. a.g.e. s.28.
- (4) W.T.O. a.g.e. s.27.

maliyetlerden tasarruf edici bir unsur ise de, sektö-
rü geliştirmek için geniş teşviklerin gerektiği de
(özellikle, turistik talebin hassas, turizm talebinin
fiyat elastikiyetinin yüksek ve bu sebeplerle turiz-
min riskli bir sektör olduğu gözönüne alınırsa...) ge-
nellikle kabul edilmektedir (1). Turizm eğitimi konusu
ise, halkın eğitimine kadar uzanan, geniş bir konudur
(2). Turizmin maliyetlerini hesaplayan bir sistem he-
hüz yoktur. Fakat bunların çok sayıda olduğu bilin-
mektedir (3). Turistik talebin mevsimlik karakterin-
den (4) doğan sakıncaları işletmelerin göğüsleyebilme-
si için, tüm toplumu ilgilendiren tedbirleri de (Hafta
tatillerinin düzenlenmesi gibi...) kapsayan çeşitli
tedbirlere ihtiyaç olması ise meselenin bir başka
yönüdür (5). Bütün bunların yanısıra geniş bir

---

(1) Gray . a.g.e. s.133

(2) Milli Prodüktivite Merkezi. Planlı Dönemde
Turizm Politikamız. 1970. s.13-23.

(3) Gunn. a.g.e. s.14.

(4) _____ "National Report No:86. Ireland".
International Tourism Quarterly. No:3.U.K.
Economist Intelligence Unit., 1983. s.27-36;
Usta, Öcal. "Turizm Hareketlerinde Mevsimlik
Yoğunlaşma". Turizm Yıllığı 1985. Turizm
Bankası A.Ş., Ankara 1986. s.78-79.

(5) Mc Intosh. a.g.e. s.109.

ulaştırma şebekesine ihtiyaç vardır. Zira turistik harcamaların büyük bir kısmının ulaşım harcamaları olduğu bir gerçektir. Öyle ki, ulaştırma harcamalarının toplam turistik harcamalara oranı % 40'tır(1). Kısacası, turizm çok geniş ve komplike bir sektördür. Ülkedeki her piyasa bu işkolu ve onun başarılı gelişmesi ile yakından ilgilidir (2).

Türkiye'de genellikle bunların hepsinin de halledilmesi istenmiştir. Bu durumda ise, turizm politikasının başarısının az gelişmişliğin fasit dairesi tarafından sınırlanması hemen hemen kaçınılmazdır. Türk turizm politikasına da damgasını vuran bu fasit dairenin bir başka görüntüsü ise şudur: Türk kalkınma stratejisi sanayileşme üzerine kuruludur. Ülkenin kalkınması ve dolayısıyla bütün bu şartları sağlayabilecek bir duruma gelmesi zaten sanayileşmeden beklenmektedir. Ne var ki bir taraftan da, ancak bu şartların sağlanması sonucu gelişebileceğine inanılan turizm sektörüne, sanayileşmeyi hızlandıran, itici bir alt sektör vazifesi verilmektedir (3).

-
- (1) Burkart, J ve Medlik, S. Tourism: Past, Present and Future. London 1976. s.71 den nakleden Olalı, Hasan. Turizm Politikası ve Planlaması. Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir 1982, s.241.
- (2) Mc Intosh. a.g.e. s.151.
- (3) Türkiye'de turizme ne açıdan bakıldığı konusunda bkz. Yaşa ve diğerleri. a.g.e. s.419.

Türk turizminin geliştirilmesi için, bugüne kadar arzu edilen, önerilen, uygulanmaya çalışılan, aynı zamanda da genellikle kalkınma plan ve programlarımızın hedefleri arasında yer alan alışılmış tedbirler, az gelişmişlik diye bir olgu sanki hiç sözkonusu değilmiş gibi bir izlenim bırakıcı niteliktedir. Buna örnek olarak şu tedbirleri zikredebiliriz:

- Yeterli hava ulaşımının sağlanması. Bu tedbirin istenmesi, turistik harcamaların 1/4 ünü ulaşım harcamalarının teşkil etmesi ve ulaşım süresi kısaldıkça, konaklama günlerinin ve konaklama harcamalarının artacağı düşüncesi ile ilgilidir (1).

- Turizmi kredilerle desteklemek (2).

- Meslekî okulların açılması; polisleri, gümrük memurlarını, çöpçüleri ve taksi şoförlerini de kapsayan örgün ve yaygın eğitim programları (3).

- Devletin altyapıları yapması (4).

---

(1) Olalı.a.g.e. s.254; Gümüşdere, Fikret. "Turizmin Gelişmesi Hava Yoluyla Gelecek Turistlere Bağlıdır". Bursa Ekonomi . Bursa Ticaret ve Sanayi Odası, 22 Nisan 1986. s.26.

(2) Egan. a.g.e. s.6-7; O.E.C.D. a.g.e. s.31-32; T.T.S.D.T.O.T.B.B. İktisadi Rapor 1985. İlk-San Matbaası Ltd.Şti., Ankara 1985. s.156.

(3) Beşinci B.Y.K.P. s.432-433; Yaşa ve diğerleri. a.g.e. s.425.

(4) Beşinci B.Y.K.P. s.42; Egan.a.g.e. s.6-7.

- Turizm dışı bazı kurumların, ellerindeki fonları turizme yatırmaları (1).
- Yurtdışından uzmanlar getirilmesi (2).
- Trafik, asayiş, gümrük, emniyet, tanıtma, bürokrasi, organizasyon, koordinasyon konularının islah edilmesi (3).
- Bakanlığın yurtdışı teşkilatının islah edilmesi (4).

Bunların hepsinin gerçekleşmesi için geniş fonlara ihtiyaç olduğu açıktır. Bu durumda, turizm sorunları olarak görülen bu sorunların, aslında Türkiye'nin iktisâdi ve sosyal gelişmişlik düzeyinin geri olmasından doğan sorunlar olduğu (5) söylenebilir. Nitekim her ülkenin turizmden aldığı payın, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile paralel olduğunu bu bölümün başında görmüştük.

---

(1) Egan. a.g.e. s.12-13.

(2) Egan.a.g.e. s.19.

(3) D.B.Y.K.P. s.432-433; T.T.S.D.T.O.T.B.B. a.g.e. s.156; Zeytinoğlu, Erol. Türkiye Ekonomisi. Kutulmuş Matbaası, İstanbul 1970. s.455-456.

(4) Zeytinoğlu.a.g.e. s.456.

(5) Milli Prodüktivite Merkezi. a.g.e. s.49-50.

Bütün bunlara bağlı olarak denilebilir ki, politika önerilerinin, az gelişmişliğin fasit dairesi içerisine girmemesine dikkat etmek gerekmektedir. Türkiye'de genellikle buna dikkat edilmemekle birlikte, az gelişmişlik olgusunu dikkate alarak üretilmiş, ancak pek itibar görmeyen bazı politika önerilerinin mevcudiyetinden de sözedilebilir. Bunlardan bir tanesi, Turizm Özel İhtisas Komisyonu raporunda Dördüncü Beş Yıllık Plan'a yöneltilen eleştiriler ile birlikte zikredilen politika önerileridir. Komisyon raporunda Plan'da yer alan "kitle turizmi" terimi (1), boş kırsal alanların turizme açılmasını beraberinde getiren bir turizm çeşidi olarak algılanarak, yatırımların kitle turizmine dönük olması hedefine karşı çıkmaktadır (2):

"Türkiye için gösterilen kitle turizmi hedefinin yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Kitle turizmi, yoğun bir altyapı ve ileri bir organizasyon biçimi gerektirmektedir. Bu ise ülkenin mevcut koşullarıyla çelişki halindedir".

Sözkonusu raporda yer alan eleştirilere göre, turizm sektörüne kaymak tahsisinin gerekçesi, sanayileşme için gerekli olan döviz gereksinimidir. Kaynak tahsisinin gerekçesi ile, bu tahsisin getireceği ekonomik sonuçların çelişki halinde olmaması için,

---

(1) D.B.Y.K.P. s.432-433.

(2) Çetin ve Yalnız. a.g.e. s.125-126.

Türkiye'nin turizm yatırım politikası kısa dönemde döviz sağlayacak ve mevcut dış talebi karşılayacak bir yatırım politikası olmalıdır. Bu politika ise, üstyapı yatırımlarına dönük bir politikadır. O halde kısa dönemdeki hedefler şunlar olmalıdır (1):

1- İşletilmekte olan ve işletilmeye hazır olan kapasitelerden yararlanma en üst düzeye çıkarılmalıdır.

2- Altyapıların var olduğu veya az bir maliyetle yeterli olabileceği alanlara üst yapılar, hızla tamamlanacak bir biçimde götürülmelidir.

3- Potansiyel bölgeler korunmalıdır.

Ne var ki, Dördüncü Beş Yıllık Plan'da yer alan, kitle turizmine öncelik verilmesi hedefi, İhtisas Komisyonu raporunda buna karşı çıkılmış olmasına rağmen, Beşinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nde de varlığını sürdürmüştür (2).

Acaba bir politikanın hedeflerinin gerçekçi olmamasına rağmen, uygulama gerçekçi olabilir mi? Esasen, gerekli olduğu öne sürülen ve büyük kısmı da turizm dışı başka kuruluşları ilgilendiren tedbirlerin tümünün uygulanabilmesi kısa dönemde oldukça zor olduğundan, turizm yatırımlarının büyük bir kısmı sadece bazı konaklama işletmelerinin kurulması ile sınırlı olmaktan kurtulamamıştır. (Ekz.Birinci Bölüm) Nitekim

---

(1) Çetin ve Yalnız. aynı yerde.

(2) Beşinci B.Y.K.P. s.120.

OECD, Türkiye'de "turistik arz" denilince direkt olarak konaklama ihtiyaçları ve hizmetlerinin akla geldiğini, Bakanlığın da önceliği bunların sağlanması ve islahına tanıdığını belirtmektedir (1).

Kısacası, Türkiye'de turizmin bütün yönleri ile geliştirilmeye çalışılması gerçekçi değildir. Bu durumda çok fazla sayıda tedbir alınması gerekli olmakta ve ülke kaynaklarının yetersizliği sonucu bunlar genellikle kağıt üzerinde kalmaktadır. Türkiye için genel olarak turizmin bir avantaj olduğunu söylemek, ülke bu avantajını kullanma imkânından büyük ölçüde yoksun olduğu sürece pek bir anlam taşımamaktadır. Bu tip genel bir yaklaşım yerine, Türkiye'nin ne çeşit bir turizmi geliştirmeye yönelik, nasıl bir turizm politikası uygularsa, bunda başarı sağlayabileceği üzerinde durmak daha gerçekçi olacaktır. Ne var ki, ülkemizdeki turizm politikası genellikle turizmin bütün fonksiyonlarından yararlanmayı amaçlayan ve dolayısıyla da spesifik bir turizm tipinin geliştirilmesine dayanmayan, toptancı karakterdeki bir politikadır.

İlave olarak denilebilir ki, ne çeşit bir turizm tipinin geliştirileceği sorunu, hangi tür konaklama tesislerinin teşvik edileceği sorunu ile de sıkı sıkıya bağlıdır. Seçici bir turizm politikasının, konaklama tesislerinin bazı türlerini diğerlerine

---

(1) O.E.C.D. a.g.e. s.29-31.

göre daha fazla teşvik etmesi beklenebilir. Türkiye'de ise, turizm politikasının seçici bir politika olduğu anlamına gelebilecek böyle bir eğilim mevcut değildir. Ülkemizde turizm sektörüne sağlanan kredilerin şartları incelendiği vakit (1), birbirinden farklı turizm tiplerine hizmet eden çeşitli türdeki tesislerin (2) hepsinin de, turizm kredilerinden ihtiyaçları ve kapasiteleri oranında farklı, fakat prensip olarak aynı ölçüde faydalanabildiği anlaşılmaktadır.

Belirttiğimiz bu hususları test etmek için, Türkiye'deki yatak kapasitesinin, tesis türlerine göre dağılımını da incelememizde yarar vardır.

Tablo 2.4 te, Türkiye'deki yatak kapasitesinin tesis türlerine göre dağılımı görülmektedir. Tesis türleri içerisinde otellerin sahip olduğu yatak kapasitesinin fazlalığı ilk bakışta dikkat çekmektedir. Ancak, bu durumu otellerin daha fazla teşvik edilmiş olması ihtimaline atfetmek için herhangi bir sebep yoktur. Bir kere herşeyden önce, teşvik edilsin ya da edilmesin, konaklamadan bahsedildiği zaman ilk olarak otellerin

---

(1) Turizm Bankası A.Ş. 1986 Turizm Sektörü Kredi İlkeleri ve Şartları. y.y. t.y. s.12-30.

(2) Turistik tesis türleri ve bunların fonksiyonları hakkında geniş bilgi için bkz. Barutçugil, İsmet S. Turizm İşletmeciliği. 2. Baskı. Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1984. s.37-45.

Tablo 2.4
Türkiye'de Turizm İşletme Belgeli
Konaklama Birimlerinin
Kapasitesi

Türü	Yatak Sayısı (31.12.1985)	Yatak Sayısı (30.6.1986)
Oteller	50.982	54.631
Moteller	8.493	8.654
Tatil Köyleri	8.855	10.055
Pansiyonlar	2.417	2.855
Kampingler	10.633	10.690
Oberjler	2.722	2.722
Kaplıcalar	264	264
Özel Belgeliler ..	1.629	1.694
Toplam	85.995	91.565

Kaynak: Turizm Bankası A.Ş. Faaliyet Raporu
1985. Ankara 1986. s.45; D.P.T.
1987 Yılı Programı. Ankara 1986.
s.269.

akla geldiği malumdur. İkinci olarak, otellerin sahip olduğu yatak sayısı, diğer tesis türlerinin sahip olduğu yatak sayılarına göre oldukça fazla olmakla beraber, Türkiye'de otellerin de kendi aralarında beş sınıfa ayrıldığı unutulmamalıdır. Bu hatırlatmalar ışığında, ülkemizde tesis türlerine göre yatak kapasitesinin az çok dengeli dağılmış olduğuna karar verilebilir. Bu da, Türkiye'de tesis türlerinden

herhangi birine diğerlerinden daha fazla önem veren, seçici bir turizm politikasının izlenmediğini göstermektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki, az gelişmişlik olgusunun sebep olduğu sınırlamalar Türkiye'de resmen kabul edilmiş ve üstelik bu, İkinci Beş Yıllık Plan'da da ifade edilmiş olmasına rağmen (1), bu durum Türkiye'de turizm politikasının belirlenmesinde gözönüne alınmamıştır. Eğer bunun tersi sözkonusu olsaydı, kanımızca, Türk turizm politikasının genel önermelerle yetinen bir politika olmaktan ziyade, oldukça spesifik önermelerden oluşan bir politika olması gerekirdi.

2. Ödemeler Dengesine Katkı Yapan Bir Sektör Olarak Turizm

Turizm genellikle bir ihracat sektörü olarak görülmektedir. Ödemeler dengesi problemi sözkonusu olduğu zaman, turizm diğer sektörlerden daha önce akla gelmektedir (2).

Dış ödeme güçlükleri içerisinde oldukları bilinen bazı gelişmekte olan ülkeler, pozitif net turizm hesabı vermektedirler (3).

---

(1) D.P.T. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1967. s.40.

(2) Bryden. a.g.e. s.72; Gray. a.g.e. s.133; W.T.O. a.g.e. s.25-27; "National Report No: 86, Ireland". s.32.

(3) W.T.O. a.g.e. s.11.

Türkiye'de de turizm sektörüne verilen önemin en başta gelen sebebi turizmin ödemeler dengesi probleminin giderilmesine olan katkısıdır (1).

Turizm, ödemeler dengesine etkisi bakımından "dış aktif turizm" ve "dış pasif turizm" olarak ikiye ayrılmaktadır. Bir ülkeye yabancı ziyaretçilerin gelmeleri ve burada geçici olarak konaklamaları dış aktif turizm, bir ülkede oturan kişilerin dış ülkelere seyahat etmeleri ve bu ülkelerde geçici olarak konaklamaları ise dış pasif turizm olarak adlandırılmaktadır. Dış aktif turizm gelirleri ile dış pasif turizm giderleri arasındaki farka ise "net turizm hesabı" denilmektedir (2).

Turizmin ödemeler dengesine katkısının artırılmasından bahsedildiği zaman, genellikle dış aktif turizm gelirlerinin artırılmasına yönelik çabalar akla gelmektedir. Bununla birlikte, yine turizmin ödemeler dengesine katkısını artırmak amacıyla, turizm giderleri gözönüne alınarak dış ülkelere çıkışların sınırlandırılması da düşünülebilir. Bu sınırlandırma çeşitli şekillerde olabilir. Örneğin Türkiye'de 1978 ve 1979 yıllarında, belirli bir zaman içerisindeki azami çıkış adedinin belirlenmesi şeklinde bir uygulamaya gidilmiştir (3). Günümüzde ise

---

(1) Egan. a.g.e. s.6; Yaşa ve diğerleri. a.g.e. s.419;
Çetin ve Yalnız. a.g.e. s.125.

(2) Olalı. a.g.e. s.29, 45.

(3) Yaşa ve diğerleri. a.g.e. s.432.

çıkışta belirli bir vergi alınmaktadır.

Dış aktif turizm gelirleri ile dış pasif turizm giderleri arasındaki fark, turizmin ödemeler dengesine katkısını belirlemektedir. Ne var ki, turizmin ödemeler dengesine katkı yapmasının beklenmesi açısından, turizm politikasının başarısını net turizm hesabı ile ölçmek hatalıdır. Kanımızca, bu konuda önemli olan sadece dış aktif turizm gelirleridir. Çünkü dışarıya çıkışları kısıtlamak için sadece buna karar verilmesinin yeterli olmasına ve hatta bu tip tedbirleri uygulamak için, turizmle ilgili bakanlık ya da kuruluşlara herhangi bir görev düşmemesine karşılık, yurda gelen turist sayısı ile bunların harcama miktarlarını artırabilmek için, başarısı önceden garanti edilemeyen bir sürü çaba gerekmektedir. Bu sebeple, çalışmamızda turizmin ödemeler dengesine katkısı ile ilgili olarak sadece dış aktif turizm ve bunun sağladığı gelirler üzerinde duracağız. Buna bağlı olarak, "dış turizm" terimi ile, yalnızca dış aktif turizmi kastedeceğiz.

Tablo 2.5, dış turizm gelirlerini ihracat gelirleri ile karşılaştırarak Türkiye'de turizmin ödemeler dengesine ne derece katkı yaptığı konusunda fikir vermektedir. Ancak, bu tablo oransal bir ilişkiyi ihtiva ettiğinden, tabloya dayanarak bu konuda herhangi bir yargıda bulunmak hatalı olabilir. Örneğin mal ihracatı azalırsa, turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine oranı otomatik olarak yükselecektir. Yine de bu tablo göstermektedir ki, uzun dönemde turizm gelirleri ihracat gelirlerinden daha hızlı artmıştır. Çünkü yukarıda zikrettiğimiz türdeki

Tablo 2.5
Türkiye'de Turizm Gelirlerinin İhracat
Gelirlerine Oranı

Yıllar	İhracat (milyon ₺)	Turizm Gelirleri (milyon ₺)	Turizm Gelirleri İhracat (%)
1963 ...	368,0	7,7	2,1
1964 ...	411,0	8,3	2,0
1965 ...	464,0	13,8	3,0
1966 ...	490,0	12,1	2,5
1967 ...	523,0	13,2	2,5
1968 ...	496,0	24,1	4,9
1969 ...	537,0	36,6	6,8
1970 ...	588,0	51,6	8,8
1971 ...	677,0	62,9	9,3
1972 ...	835,0	103,7	12,4
1973 ..	1.317,1	171,5	13,0
1974 ..	1.532,2	193,7	12,6
1975 ..	1.400,1	200,9	14,4
1976 ..	1.960,0	180,5	9,2
1977 ..	1.753,9	204,9	11,7
1978 ..	2.288,2	230,4	10,1
1979 ..	2.261,2	280,7	12,4
1980 ..	2.910,1	326,7	11,4
1981 ..	4.702,9	381,3	8,1
1982 ..	5.745,9	370,3	6,4
1983 ..	5.727,8	411,3	7,2
1984 ..	7.261,0	840,0	11,5
1985 ..	8.091,0	1.482,0	18,3

Kaynak: Barutçugil, İsmet S. Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri. 1.Bası Beta A.Ş. İstanbul 1986. s.128; İ.T.O. Rakamlarla Türkiye 1985 ve T.T. S.D.T.O.T.B.B. Uç Aylık Ekonomik Rapor Ocak-Mart 1986.s.32 deki farklı rakamların ortalaması; Turizm Bankası A.Ş. Faaliyet Raporu 1985.Ankara 1986 s.41

yanılmalar 23 yıl gibi uzun bir devre için değil, daha ziyade kısa devreler için sözkonusu olabilir. Örneğin, son yıllara ait turizm geliri / ihracat oranlarından herbirinin, ilk yıllara ait turizm geliri/ ihracat oranlarının herbirinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu da, turizm gelirlerinin uzun dönemde ihracat gelirlerinden daha hızlı arttığını doğrulamaktadır.

Türkiye'de dış turizm gelirleri, aslında resmi istatistiklerde görünen rakamlardan çok daha fazladır. Bunun sebepleri şu şekilde özetlenebilir (1):

İlk olarak, gelen dövizin hepsi resmi kanallardan geçmemektedir. Buna yol açan unsurlardan biri, 1980 lere kadar uygulanan sert kambiyo rejimidir. Bu durum ayrıca, ülkeye turist gelişlerini ve bunların ülkede harcama yapmalarını caydırıcı, ülke vatandaşlarının ülkeden dışarıya çıkışları ise teşvik edici bir özellik taşımaktadır.

İkinci olarak, D.P.T. tarafından yapılan bir araştırma, gerçek dış turizm gelirlerinin resmi istatistiklerde görünen dış turizm gelirlerinden çok daha fazla olduğunu doğrulamaktadır. Yapılan araştırma sonucunda görülmüştür ki, Türkiye'ye gelen turistler içerisinde Alman turistlerin payı belirli bir oranda olduğu halde, Alman merkez bankası kayıtlarına göre sadece Alman turistlerin Türkiye'de yaptıkları harcamalar bile, Türkiye'nin toplam dış turizm geliri olarak bilinen rakamlardan daha yüksektir.

---

(1) Yaşa ve diğerleri. a.g.e. s.421-423.

Tablo 2.6. da, Planlı Dönem'de yıllara göre Türkiye'ye gelen turist sayısı ve dış turizm gelirleri ile ilgili plan hedefleri ve gerçekleşen rakamlar görülmektedir.

Tablo incelendiğinde görülmektedir ki, bilinen rakamlara göre 1984 yılına kadar 1972-1977 devresi hariç, dış turizm gelir hedefleri genellikle aşılamamıştır. 1984 ve 1985 yıllarında ise dış turizm gelirlerinde büyük bir gelişme gözlenmektedir. Dış turizm gelir hedeflerine ulaşılamadığı yıllarda, genellikle Türkiye'ye gelen yabancı sayısı ile ilgili hedeflere de ulaşılamamıştır. Ancak, 1965-1968 devresinde bunun tersine, fiziksel hedefler aşılmış olmasına rağmen, gelir hedeflerine ulaşılamadığı görülmektedir. Bundan da anlaşılmaktadır ki, turistlerin ortalama geleceleme süresi ile orantılı olan turist başına harcama miktarı, ilk plan döneminde oldukça düşüktür. Sonraki yıllarda ise bu miktar giderek artmıştır.

Tablonun incelenmesinden çıkan bir başka sonuç, oldukça ilginçtir. Bu da, sert kambiyo rejiminin uygulandığı bir devre olan 1972-1977 devresinde gelir hedeflerinin aşılmasına rağmen, 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte esnek kambiyo rejiminin uygulandığı 1980-1983 devresinde gelir hedeflerine ulaşılamamış olmasıdır. Yine de dış turizm gelirlerinde önceki yıllara göre belirgin bir yükselme gözlenmektedir.

Hedeflerin aşılp aşılamaması bir yana, acaba bu hedefler nasıl tespit edilmektedir? Ya da, yapılan tespitler ne derece sağlıklıdır? Türkiye'de dış turizm gelir hedefleri, hangi kriterlere göre tespit edilmektedir?

Tablo 2.6
Türkiye'ye Gelen Yabancılar ve Dış
Turizm Gelirleri

Yıllar	Türkiye'ye Gelen Yabancılar		Dış Turizm Gelir- leri (milyon ₺)	
	Plan Hedefi	Gerçekleşme	Plan Hedefi	Gerçek.
1963 ...	200.000	198.841	13,0	7,7
1964 ..	240.000	229.347	18,0	8,3
1965 ..	288.000	361.758	25,0	13,8
1966 ..	345.000	440.534	35,0	12,1
1967 ..	415.000	574.055	48,0	13,2
1968 ..	588.000	602.996	45,0	24,1
1969 ..	735.000	694.229	55,0	36,6
1970 ..	920.000	724.784	77,0	51,6
1971 .	1.150.000	926.019	110,0	62,9
1972	1.435.000	1.034.995	135,0	103,7
1973	1.243.000	1.341.527	90,0	171,5
1974	1.404.000	1.110.298	108,0	193,7
1975	1.586.000	1.540.904	129,6	200,9
1976	1.792.000	1.675.846	155,5	180,5
1977	2.026.000	1.661.416	186,6	204,9
1978	1.910.600	1.644.177	248,4	230,4
1979	2.178.100	1.523.628	315,8	280,7
1980	2.461.300	1.288.060	369,2	326,7
1981	2.756.600	1.405.311	454,8	385,0
1982	3.087.700	1.391.717	586,7	370,3
1983	3.458.300	1.625.099	691,6	411,1
1984	1.800.000	2.117.000	452,0	840,0
1985	2.000.000	2.615.000	510,0	1.482,0

Kaynak: Barutçugil. a.g.e. s.74-75; D.P.T.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.

1985-1989. Başbakanlık basımevi, Ankara-

1985. s.121; Turizm Bankası A.Ş. Faaliyet Raporu 1985. Ankara 1986. s.41.

Bunun için kullanılan kriterlerden biri yatırım miktarıdır. Yani, hedeflenen yatırım miktarları gelir hedeflerini belirlemektedir.

Buna bağılı olarak kimi yerde, turistik sabit sermaye yatırımlarının, toplam sabit sermaye yatırımlarının belirli bir yüzdesi kadar olmasının amaçlandığından (1) bahsedilmektedir. Ne var ki, bu tutumun, toplam yatırımlarla turistik yatırımlar arasında optimum bir oranın gözetilmesi ile mi, yoksa sadece bu iki unsurun hedeflenen mutlak miktarlarının, herhangi bir özel amaç güdülmeksizin birbirine oranlanarak ifade edilmesi ile mi ilgili olduğu pek belli değildir. Bu sebeple, yatırım hedeflerine ulaşıp ulaşılamadığını belirleyen en sağlıklı yöntem, kanımızca hedeflenen ve gerçekleşen yatak kapasitelerinin karşılaştırılmasıdır. Bu karşılaştırma, Tablo 2.7 de yapılmaktadır.

Tablo 2.7 den de görülebileceği gibi, hiçbir plan döneminde yatak sayısı ile ilgili hedeflere ulaşılamamıştır. Bu aynı zamanda, yatırım hedeflerine ulaşılamamış olmasının da bir göstergesidir.

Yatırım hedeflerine genellikle ulaşılamadığı görüşünü destekleyen bir başka husus, Turizm Bankası kredilerinin, genellikle tamamının kullanılmamış olmasıdır(2). (Özel sektöre tahsis edilen kredi miktarları da toplam yatırım hedefleri içerisinde değerlendirilmelidir).

---

(1) Kültür ve Turizm Bakanlığı a.g.e.s.17;Yaşa ve diğerleri.a.g.e.s.419-420,423,428-429;T.T.O.S.O.T.B.B. İktisadi Rapor 1981. s.196.

(2) Egan.a.g.e. s.12 ve bkz.Birinci Bölüm. Tablo 1.2.

Tablo 2.7

Plan Dönemlerinde Hedeflenen ve
Gerçekleşen Yatak
Kapasitesi

Plan Dönemleri	Beş Yıllık Hedef	Beş Yıllık Gerçekleşme	Beş Yıllık Gerçekl. Yüzdesi
Birinci Beş Yıl	24.900	18.158	72,9
İkinci Beş Yıl	47.526	16.470	34,7
Üçüncü Beş Yıl	54.494	14.378	26,4
Dördüncü Beş Yıl	40.506	19.365	47,8
Beşinci Beş Yıl	38.000	-	-

Kaynak: Turizm Bankası A.Ş. Faaliyet Raporu
1985. Ankara 1986. s.44.

Yatırım hedeflerine ulaşıp ulaşılamadığını belirleyen en sağlıklı yöntemin, hedeflenen ve gerçekleşen yatak kapasitelerinin karşılaştırılması olduğunu yukarıda belirtmiştik. Nitekim kimi yerde, Türkiye'de turistik yatırım hedeflerinin, yatak hedefleri tarafından belirlendiği imajını veren ifadelere rastlamak mümkündür (1). Ne var ki, bu meseleyi halletmemektedir. Çünkü yatak hedeflerinin bizzat kendilerinin neye göre belirlendiği de sorulabilir. Bu konuya açıklık getirici herhangi bir dökümana ise rastlamamaktayız.

(1) D.B.Y.K.P. s.432.

Eğer yatak hedefleri de gelir hedefleri tarafından belirleniyorsa, bu durumda bir kısır döngüden söz etmek mümkündür.

Hepsi bu kadarla da bitmemektedir. Biliyoruz ki, Türkiye'de belli bir genel büyüme hızı baz alınarak, bu genel büyüme hızına ulaşabilmek için sektörlerin -ve bu arada turizm sektörünün- hedef büyüme hızı saptanmaktadır. (Bkz. Birinci Bölüm. Kesim 2.2) Büyüme hızından hareket edildiği sürece elbette ki sektörlerin hedef büyüme hızları, sektörel yatırımların miktarlarını belirleyecektir. Bu ise, turizm sektöründe yatırım hedeflerinin, yatak hedefleri tarafından belirlendiği iddiası ile çelişki halinde olan bir durumdur.

Bütün bunlar, ülkemizde dış turizm gelir hedeflerini tespit etmede kullanılan kriterlerin yeterliliği veya sağlamlığı konusunda şüphe uyandıran hususlardır.

Türkiye'de turizmin ödemeler dengesine katkı yapması beklentisi ile ilgili olarak zikrettiğimiz bu genel bilgilerden sonra, yine aynı beklenti ile ilgili olarak, ülkemizde turizm politikasının bu amaca uygunluğu konusunda neler söylenebilir? Hemen belirtelim ki, Türk turizm politikasında, turizmin ödemeler dengesine katkı yapması beklentisi ile uyum halinde olmayan bazı noktalar mevcuttur. Şimdi bunları teker teker inceleyelim.

2.1. Ülkenin Yapısal Sorunlarıyla İlgili Politik Handikaplar

Ödemeler dengesinin sağlanması ve bu dengeyi muhazafa edici bir biçimde kalkınma amacı, ülkemizdeki bütün kalkınma planlarının temel çizgilerindedir (1).

1980'lere gelinceye kadar, Türkiye'de ödemeler dengesinin sağlanmasında başlıca araç, sanayileşmenin ithal ikamesine yönelik oluşudur (2). İhracat ikinci sırada gelmektedir. 1979-1984 devresi ve sonrasında ise, ödemeler dengesinin sağlanmasında başlıca araç ihracata yönelik sanayileşmedir (3). Ancak, şunu belirtmek gerekir ki, bunlar dış ödemeler dengesinin sağlanmasında fiilen rol oynayan başlıca faktörleri değil, sadece belirlenmiş prensipleri ifade etmektedir. Gerçek şudur ki, Türkiye'nin en büyük geleneksel döviz kaynağı yurtdışında çalışan işçilerdir.

Ayrıca, bunlar uzun dönemli prensiplerdir. Gerçekleştirilmeleri, yapısal sorunların halledilmelerine bağlıdır. Yapısal sorunlar ise hemen halledilebilecek nitelikteki sorunlar değildir.

Ülkelerin yapısal sorunlarıyla ilgili olarak

---

(1) Kepenek. a.g.e. s.208.

(2) Kepenek. a.g.e. s.210.

(3) D.B.Y.K.P. s.659; Kepenek.a.g.e. s.221-222.

öne sürülen ve "Prebish Tezi" adı verilen bir görüş, turizmin ödemeler dengesi probleminin devâsı olarak görülmesi fikrine dayanak teşkil etmektedir. Söz konusu teze göre(1), az gelişmiş ülkelerin dış ticaret gelirleri yetersizdir. Bunun sebebi ise, ihraç ettikleri malların talebinin genellikle inelastik olmasıdır. Geleneksel ürünlerin oldukça düşük talep elastikiyetine karşılık, turizmin yüksek talep elastikiyeti, dış ticaret şartlarını geliştirmekte olan ülkeler lehine değiştiren bir unsurdur.

Gelişmekte olan ülkeler, genellikle gerekli materyal, tecrübe ve üretim kapasitesinden yoksun olduklarından, diğer ülkelerin teknik imkânlarına başvurmak zorunda kalırlar. Az gelişmiş ülkelerin ithalatı içerisinde gelişme için elzem olan mallar genellikle önemli yer tutmaktadır. Bu sebeple, ithalatlarını kısımları kolay değildir. İthal ikameci sanayileşme politikası uygulansalar bile, bunun da bazı olumsuz sonuçları vardır. Aynı şekilde de ihracata yönelik politikaların da ... (2)

Turizmin, ödemeler dengesi probleminin çaresi olarak görülmesi bir bakıma, korumacılığın az gelişmiş ülkeler için uzun dönemde uygulanamayan, gelişmiş ülkeler için ise uygulanabilir bir politika olarak

---

(1) Gray. a.g.e. s.132.

(2) Bu bölümde bkz. Kesim 1.2. Ayrıca, bu konuda geniş bilgi için bkz. W.T.O. a.g.e. s.26-28.

görülmeye dayanmaktadır. Gerçekten de, gelişmekte olan ülkelerin kapital mallarına ihtiyaçları vardır ve bunları genellikle gelişmiş ülkelere temin etmektedirler. Oysa gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelere pek ihtiyaçları yoktur. Yani ticaret şartları genellikle az gelişmiş ülkelerin aleyhinedir.

Turizm burada imdada yetişmektedir. Gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere yaptıkları ithalata direkt veya endirekt metodları içeren korumacı tedbirlerle engellemeye çalışırlarken, turizm için bunu yapamamaktadırlar. Turizm, gelişmiş ülkelerin korumacı tedbirlerinden genellikle azade bir sektördür. Gelişmiş ülkelerde, mal ticareti üzerinde korumacılık yeniden hortlarken, bütün dünyada seyahat kısıtlamalarının azaltılması veya tamamen kaldırılması eğilimleri yaygındır. Herşeyden önce, seyahatlerin kısıtlanmasının basit olarak dış ticarete bir müdahale değil, insan hak ve hürriyetlerine saldırı olarak algılandığı bir dünyada yaşanılmaktadır (1).

Demek ki turizmin gelişmekte olan ülkeler için cazip bir sektör olması, bir bakıma gelişmiş ülkelerin korumacı politikalarının gözönünde tutulmasına dayanmaktadır (2).

---

(1) Bryden. a.g.e. s.4; W.T.O. a.g.e. s.27

(2) Bryden. a.g.e. s.58.

Bütün bunlar, turizme yönelen ilginin yapısal sorunlardan kaynaklanan karakterini ifade etmektedir. Aynı yapısalcı bakış açısı, turizm hareketleri için de uygulanabilir. Tıpkı ithalatı kısıtlamanın kısa dönemde imkânsız olması gibi, benzer yapısal sebeplerle, dışarıya yapılan seyahatleri kısıtlamak ta kolay olmayabilir (1). (Özellikle hac için yapılan seyahatler için bu geçerlidir). Tek alternatif, gözlerin turizm ihracatına çevrilmesidir.

Ülkemizde turizmin ödemeler dengesine katkısı konusuna yaklaşım da yukarıdaki hususlara benzeyen sebeplerden kaynaklanmaktadır. Örneğin Turizm Özel İhtisas Komisyonu raporlarından birinde (2) bu sebeplerin neler olduğu zikredilmektedir. Buna göre, Türkiye'nin ödemeler dengesi sorunu kroniktir. Mal ihracatı, sermaye hareketleri ve işçi dövizlerine ise fazla güvenmemek gerekmektedir. Geriye en iyi seçenek olarak dış turizm gelirleri kalmaktadır.

Türkiye'de turizm sektörünün en büyük varlık gerekçesinin yapısal sorunlar nedeniyle, ödemeler dengesi probleminin çözümlenmesinde turizmin en güvenilir yollardan biri olarak görülmesi olduğunu bu şekilde belirttikten sonra, bu konuda yine bu yapısal sorunlara dayanan bazı politik handikaplardan sözedebiliriz:

---

(1) W.T.O. a.g.e. s.26.

(2) Çetin ve Yalnız. a.g.e. s.98-112.

Turizm gelirlerinin, Türkiye'nin ödemeler dengesi açığının tamamını kapatmadığı bilinmektedir. Açığın tamamı, diğer kaynaklarla beraber kapatılmaktadır. Ancak, yukarıda belirtildiği gibi, bu kaynaklara sürekli olarak bağlanmanın sakıncalı olması sebebiyle, ödemeler dengesi açığına da sürekli ve güvenilir çözüm gerekmektedir. Buna bağlı olarak iki tip çözümden bahsedebiliriz. Birincisi, yapısal sorunların yavaş yavaş ta olsa ortadan kaldırılması, bu sağlanıncaya kadar ise turizm sektörünün mevcut sınırlı, fakat güvenilir katkısından da yararlanılmasıdır. İkincisi ise yapısal sorunların kolay kolay çözümlenemeyeceğini kabul ederek, ödemeler dengesi açığının tamamını kapatabilecek nitelikte ve kapasitede bir turizm sektörünün ülkede tesis edilmesidir.

Bu iki durumdan herbiri için turizm yatırımlarının tipi, dağılım biçimi ve miktarının farklı olacağı söylenebilir. Ödemeler dengesi açığının tamamını kapatabilecek bir turizm sektörü kurma politikası, genellikle uzun vâdelidir ve başarısı da büyük ölçüde ülkenin sosyal yapısına, gelişmişlik düzeyine bağlıdır. Bu durumda yine az gelişmişliğin fasit dairesi içerisine girildiğinden bahsedebiliriz. Kısa sürede sonuç verecek yatırım tipleri ise, genellikle ödemeler dengesi açıklarının ancak bir kısmını karşılayabilecek niteliktedir. Görülüyor ki, bu noktada politika üretmek bir tercih sorunu olmaktadır.

Ülkemizde bu konuda hakim eğilim, turizm yatırım politikasını, kısa dönemde döviz sağlayacak, yani

mevcut dış talebi karşılayacak olan üstyapı tesisleri yatırımlarına dönük bir politika olarak görmekten ziyade, yabancıların ülkemize olan talebini zaman içerisinde artırmaya yönelik, uzun dönemli bir politika olarak gören eğilimdir.

Örneğin Dördüncü Beş Yıllık Plan'da "organize turizm bölgeleri"nin düzenlenmesinden bahsedilmektedir (1). Bu amaçla uygulanmaya çalışılan bazı bölgesel turizm gelişim projeleri de mevcuttur. (ki bunlar çok uzun vadeli tedbirlerdir). Bununla birlikte, kamu kesiminin bile direkt olarak üstyapı tesislerine yönelik olan yatırımları hiç te küçümsenecek bir miktarda değildir. Kanımızca bunun sebebi, mevcut acil sorunların uzun vadeli amaçlara baskın çıkmasıdır (2).

2.2. Yabancı Sermaye İle İlgili Politik Handikaplar

Gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermayeden yararlanıp yararlanmaması konusu, günümüzde en çok tartışılan konulardan birisidir. Genel eğilim, yararlarının maliyetlerine ağır basması ölçüsünde, yabancı sermayeden istifade edilmesi şeklindedir.

Acaba geliştirmekte olan ülkeler yabancı sermayeden

---

(1) D.B.Y.K.P. s.430-433.

(2) Kamu yatırımlarının dağılım biçimi hakkında bkz. Birinci Bölüm. Kesim 2.3.2.

yararlanmak istedikleri zaman bunun sebepleri neler olmaktadır?

Bu sebepler genellikle şunlardır:

1- Yabancı sermaye ülkeye çeşitli şekiller altında (nakit, kapital malları, teknik bilgi, vs...) gelebilir. Genellikle ülkeye yurtdışından ithal edilen kapital mallarını ve teknik bilgiyi yabancıların getirmesi, ülke için döviz tasarrufu yaratır. Eğer yabancı sermaye ülkeye nakit dövizler şeklinde gelirse, bunun sağlayacağı döviz katkısı, bunlarla satın alınacak olan üretim faktörlerinin ülke içinden sağlanması ölçüsünde olacaktır.

2- İkinci sebep büyüme ile ilgili sorunlardır. Singer'e göre, ekonomide % 4,3 oranında bir büyümenin sağlanabilmesi için, milli gelirin yaklaşık olarak % 22 si tutarında bir tasarruf ve dolayısıyla yatırım miktarı gerekmektedir (1). Bu kadar bir yatırım miktarının yabancı sermaye olmadan karşılanması zordur. Öte yandan, az gelişmiş ülkelerde tasarruf eğiliminin düşük olması, bu yatırım oranının gerçekleştirilmesini ayrıca güçleştirmektedir.

3- Yabancı sermaye yatırımların gerektirdiği dış talebi yaratma imkânına da sahiptir.(2) Çünkü

---

(1) Singer, H.W. Çev.L.Çakmur. "İktisâdi Gelişmenin Mekanizması". İktisadi Büyüme ve Gelişme-Seçme Yazılar. İ.Ü.İktisat Fakültesi. Sermet Matbaası, İstanbul 1966.b.111-121.

(2) Sezgin ve Acar.a.g.e. s.130; Çetin, İhsan."Turizm Yatırımlarında Yabancı Sermaye". s.6.

ülkede yatırım yapan işletmeler, genellikle dünya ticaretinde büyük payı olan işletmeler olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermayeden bekledikleri yararlar genel olarak bunlardır. Konumuz açısından dikkati çeken bir husus, bütün bunlar zikredilirken, yabancı sermayenin yöneldiği faaliyet kolları arasında genellikle bir ayırım yapılmamasıdır. Burada sözetmek istediğimiz politika handikapları da bu nokta ile yakından ilgilidir. Şöyle ki, bu ayırım Türkiye'de de yapılmamaktadır. Türkiye'de turizm sektörüne yönelen yabancı sermaye, yabancı sermayeye genel olarak tanınan haklar çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Bununla ilgili hukuki düzenleme, 6224 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu"dur. Söz konusu kanun, yabancı sermayeye yerli sermayenin yararlandığı bütün haklardan ve teşvik tedbirlerinden yararlanma imkanını sağlamaktadır (1). Konunun ayrıntıları ile ilgili diğer hukuki düzenlemeler, 1567 sayılı "Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu" ve 86/10353 sayılı "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi"dir (2).

---

(1) The Istanbul Chamber of Commerce. Legal Frame of Turkish Tourism Incentives. İstanbul 1986.

s.2; Sezgin ve Acar.a.g.e. s.131-132.

(2) Legal Frame of Turkish Tourism Incentives.

s.3; Sezgin ve Acar. a.g.e. s.134.

Türkiye'de yabancı sermayeye tanınan kolaylıklar son yıllarda büyük ölçüde artırılmıştır. Ülkemizdeki yabancı kuruluşlar, kârları yurtdışına transfer edebilme, kârları sermayeye ekleyebilme, sermayeyi ve hisse senetlerini satabilme ya da yurtdışına transfer edebilme, ayrıca bütün bunları yaparken hiçbir kayıt ve şarta tâbi olmama gibi önemli haklara sahiptir(1). Daha önceleri ise, yabancı sermaye ancak kâr ettiği oranda transfer yapabiliyordu (2).

Bütün bunların dışında, ülkemizde turizm sektörünü diğer sektörlerden ayrı bir şekilde ele alarak, bu sektöre yönelen yabancı sermaye ile ilgili kuralları ayrıca düzenleme gibi bir eğilim mevcut değildir.

Türkiye'de turizm sektörü için yabancı sermayenin arzu edilmesinin sebeplerinden biri, sektörde arzu edilen büyümenin gerçekleştirilmesinin yerli imkânlarla çok zor oluşudur (3).

Bu konuda diğer bir sebep, Türkiye'de Batı standartlarına uygun işletmeleri sevk ve idare konusundaki

-
- (1) Legal Frame of Turkish Tourism Incentives. s.2-3, 5; Sezgin ve Acar.a.g.e. s.131-132; T.Ü.S.İ.A.D. Guide to Business and Investments in Turkey. Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul 1986. s.9.
- (2) Çetin, İhsan. a.g.e. s.6.
- (3) T.T.O.S.O.T.B.B. a.g.e. s.193; D.B.Y.K.F. s.430-431.

tecrübe eksikliği ve isim yapmış bazı otel zincirlerinin ününden faydalanarak (1), ülke için talep yaratılmak istenmesidir. Üstelik, otelcilikte acentelik sistemi, küçük işletmelerin büyük ölçeklerin avantajlarından faydalanmasını mümkün kılmaktadır (2).

Üçüncü bir sebep ise, bazı yabancı kuruluşların, ülkemizde oluşturduğu turistik tesislerin müşterilerini de kendi ülkelerinden getirmeleridir. Böylece dış talep yaratma sorunu ortadan kalkmaktadır. Ülkemizde kurduğu tatil köyleri ile ün yapan Club Mediterranee Şirketi, tatil köylerinin satışlarını yurtdışında yapması bakımından buna tipik bir örnektir (3). Hatta Mediterranee Club'ün kurduğu bu tesislere hariçten hiç kimse, hatta Türk vatandaşları bile girememektedir.

Bütün bunları zikrettikten sonra belirtmek gerekir ki, turizm sektörüne yönelen yabancı sermaye hakkında, yabancı sermaye ile ilgili genel hukuki düzenlemeler dışında özel bir hukuki düzenlemenin mevcut olmaması, turizmin ülkemizdeki temel varlık gerekçesi olan ödemeler dengesine katkı yapması beklentisi ile hiçbir şekilde bağdaşmamaktadır. Hatta yukarıda zikrettiğimiz hususların, ülkemizde turizm sektörü için yabancı sermayeden yararlanılmak istenmesinin

---

(1) Yaşa ve diğerleri. a.g.e. s.435.

(2) Rogers ve Phipps. a.g.e. s.92-93.

(3) Sezgin ve Acar. a.g.e. s.135.

gerekçesi olarak kabul edilmesi bile, turizm sektörünün temel varlık sebebinin, ödemeler dengesi problemi olduğunun unutulduğu ya da bir kenara atıldığını göstermektedir. Bu tespitlerimizin dayandığı gerekçeleri şu şekilde izah edebiliriz:

Yabancı sermaye ile ilgili hukuki düzenlemeler kârların yurtdışına transfer edilmesine hiçbir kayıt ve şart getirmemektedir. Üstelik gelirlerin tümü Türk Lirası ile yapılan ödemelerden oluşsa bile, kâr transferleri döviz kullanılarak yapılacaktır. Yani, tesislerin kuruluşu sırasında ülkeye döviz girmesine karşılık, tesisler kurulduktan sonra her sene kâr transferleri ile ülkeden bir döviz çıkışı olacaktır. Ülkemizde bu durum önemsenmemiştir. Bu önemsememiş, genel olarak turizm dışı sektörler için hatalı sayılmayabilir. Çünkü genellikle herhangi bir sektörün hızlı büyütülmek istenmesindeki gerekçe, döviz endişelerinden ziyade salt ülkenin gelişmesinin sağlanmasıdır. Bunu özellikle sanayi kesimi için söyleyebiliriz. Yabancı sermaye bu noktada yararlı olabilir. Bunun bazı örnekleri vardır. Örneğin "Güney Kore mucizesi" olarak adlandırılan gelişme vakıasının temel sebeplerinden biri, çok uluslu Batı firmalarına dayanan yabancı sermayedir (1). Elde edilen kârlar döviz olarak yurtdışına transfer edilse bile, sanayi kesimindeki tesislerin kurulmasındaki temel amaç, ödemeler dengesine katkıdan ziyade sadece gelişme olduğundan, bu durum pek önem taşımamaktadır.

---

(1) Yamamura. a.g.e. s.67.

Oysa turizm sektörü için aynı şey söylenemez. Çünkü ülkemizde turizm sektörünün ana varlık gerekçesi, ödemeler dengesine katkı yapmasıdır. Aslında yabancı sermayenin ülkeye sadece girişi ve hatta yabancı sermayenin ülkeye gelmesi yerine, ülkenin diğer ülkelerden borç alması bile, ödemeler dengesine katkı sağlar. Ne var ki bu katkı yabancı sermayenin ya da alınan borcun sadece ülkeye gelişi sırasında meydana gelir ve bu, bir defaya mahsus bir katkıdır. Üstelik bunlar uzun dönemde geri gidecektir. Turizm sektörünün ödemeler dengesine katkısını ayrıcalıklı kılan husus ise, bu sektörün sağladığı katkının bu tip dezavantajlardan muaf olmasıdır. Bu muafiyet, turizmin ödemeler dengesine sağladığı katkının, yabancıların ülkede yaptıkları harcamalar sebebiyle meydana geldiği düşüncesine dayanmaktadır. Yani turizm sektörü, ödemeler dengesi probleminde sürekli bir çözüm olarak geliştirilmek istenmektedir. O halde genel olarak yabancı sermayeye tanınan bir hak olan kârların transfer edilebilmesi hakkının, turizm sektöründeki yabancı sermayeye de tanınması konusu özel olarak düzenlenmeli ve en azından şarta bağlanmalıdır.

Bununla birlikte, turizm sektöründe yabancı sermayenin hiçbir şekilde sözkonusu olmaması gerektiğini söyleyemeyiz. Çünkü, yukarıda belirttiğimiz hususlar, yabancı sermaye ile kurulmuş bulunan bütün turistik tesislerin herbirinin yurtdışına transfer ettikleri kârların, bu işletmelerin her yıl ülkeye kazandırdığı döviz miktarlarından daha fazla ya da en azından ona eşit olduğunu söyleyebilmek için yeterli değildir. Bu konuda hüküm vâ'zetmek bir hesap

sonucu olmalıdır ve sonuçta varılan hüküm, yabancı sermaye ile kurulmuş bulunan her işletme için aynı olmayabilir. Çünkü bu hesap yapılırken, gözönüne alınması gereken şu durumlar, firmadan firmaya değişebilir:

1- Eğer turistik tesisin müşterileri genellikle yabancılardan oluşuyorsa; aynı zamanda işletme girdileri genellikle ülke içinden temin ediliyorsa, bu durumda elde edilen ve dışarıya çıkarılan kâr tutarından daha fazla bir döviz miktarının ülkeye girmesi mümkündür. Çünkü müşterilerin yaptığı ödemelerin hepsi kâr değildir. Kâr olmayan kısım ise, yeniden girdi temini için harcanacaktır. İşletme sermayesi bu şekilde sürekli olarak devir ettikçe, ülkeye giren döviz akımı da sürekli olarak devam edecektir.

2- Turistik üretim için gerekli girdilerin de kuruluşun yurtdışındaki ana merkezinden sağlanması ölçüsünde, ülkenin döviz gelirleri azalacaktır (1).

3- Tesisler dış turizme yönelik olsa bile, müşteriler genellikle Türk vatandaşı ise, ödemelerde Türk Lirası kullanılmasına rağmen, kârlar ülke dışına döviz olarak transfer edileceğinden ülkeye döviz girişi, ülkeden döviz çıkışından daha az olacaktır.

4- Bütün bunlar dışında, bu işletmelerin ülkeye getirdiği yabancı müşterilerin tesisler dışında,

---

(1) Barutçugil. Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri. s.48; Göksan. a.g.e. s.54.

fakat ülke içerisinde yapmış olduğu harcamalar, ülke için direkt olarak döviz girişı anlamına gelir. Bir turistik işletmenin ülkeye faydası değerlendirilirken, bunlar da analize dahil edilmelidir.

Herhangi bir yabancı kuruluşun Türkiye'de turizm sektörüne yönelmesinin uygun olup olmamasına, ancak bütün bu faktörlerin etkileri tahmin edildikten sonra karar verilebilir. Buna göre, ülkemizde turizm sektörüne yönelen yabancı sermayenin, yabancı sermaye ile ilgili genel düzenlemeler dışında özel bir düzenlemeye tâbi tutulması gerekmektedir. Türkiye'de böyle bir hukukî düzenlemenin hâlen mevcut bulunmaması ise büyük bir eksikliklerdir.

2.3. Turizm Sektörünün Bölgesel Dağılımı İle İlgili Politik Handikaplar

Acaba Türkiye'deki turistik tesislerin bölgesel dağılımı politikası, turizm sektörünün ödemeler dengesine katkı yapması beklentisini öncelikle gözönünde tutan bir politika mıdır? Burada amacımız, Türk turizm politikasının turizm sektörünün bölgesel dağılımı konusundaki tavrının, sektörün ödemeler dengesine katkıda bulunması beklentisine uygun ve uygun olmayan yönlerini göstermektir.

Türk turizm politikasının, turizm sektörünün bölgesel dağılımının nasıl olması gerektiği konusundaki tavrı, bir bakıma gerikalmış bölgelerin geliştirilmesi, diğer bir deyişle gelişmenin yurt sathında dengeli dağılması prensiplerinin etkisi altında

kalmıştır. Bu konuya geçmeden önce, Türkiye'deki bölgesel gelişme politikalarını genel olarak kısaca tanımamızda yarar vardır:

Türkiye'nin geleneksel sanayileşme modeli ithal ikamesine bağlı ve onunla birlikte uygulanan "dengeli sanayileşme"(1) modelidir. Yani birçok sektörün birarada gelişmesine dayalı bir politika... Bunu uygulanan teşviklerin yaygınlığından anlamaktayız. 1980 istikrar tedbirlerinden sonra bile teşvikler hâla o kadar yaygındır ki, 14 Ocak 1984 tarihinde çıkan 84/8530 sayılı karar ilginç bir listeyi belirtmektedir (2). Bu liste, "teşvik görmeyen yatırımlar" listesidir.

Türk sanayileşme politikasının bir başka özelliği, bu dengeli sanayileşmenin, bölgelerarasında da dengeli dağılımının gözetilmesidir (3).

---

(1) Bu model hakkında geniş bilgi için bkz. Nurkse, Ragnar. Çev.T.Toskay. "Azgelişmiş Ekonomilerde Büyüme". İktisâdî Büyüme ve Gelişme - Seçme Yazılar. İ.Ü. İktisat Fakültesi. Sermet Matbaası, İstanbul 1966. s.61-74; Fleming, J.Marcus. Çev.N.Karacan. "Dıştan İstifadeler ve Dengeli Büyüme Doktrini". İktisâdî Büyüme ve Gelişme - Seçme Yazılar. İ.Ü. İktisat Fakültesi. Sermet Matbaası, İstanbul 1966. s.75.

(2) T.Ü.S.İ.A.D. a.g.e. s.19.

(3) Kepenek. a.g.e. s.210.

Ne var ki, bu bölgelerarası dengeli sanayileşme politikasını uygulamak için çeşitli bölgelerin gelişme durumları gözönünde tutularak bazı "plan bölge" ler tespit edilmesi ve bu plan bölgelerin sınırlarının homojen bölge kriterleri çerçevesinde çizilmesi gerekirken, böyle bir yola gidilmemiş, bunun yerine Türkiye'nin mülki idare taksimatına paralel şekilde ve birbiriyle coğrafi açıdan komşu bile olmayan bazı "kalkınmada öncelikli yöreler" tespit edilmiştir. Bu ise uygulamanın etkinliğini azaltmıştır (1). Uygulamanın etkinliğini azaltan bir başka olgu, kalkınmada öncelikli yöreler olarak tespit edilen illerin sayısının oldukça kabarık oluşudur.

Bu uygulamanın amacı, az gelişmiş bölgelerin geliştirilmesi ve gelişmenin yurt sathında dengeli dağılımıdır. Turizm sektörünün bölgesel dağılımı konusundaki politikanın da bu prensiplerden etkilendiğini söyleyebiliriz. Turizm politikasına baktığımızda, kalkınmada öncelikli yöreler uygulamasına benzer şekilde, "öncelikli turizm yöreleri" uygulamasını (2) görmekteyiz. Bu öncelikli turizm yöreleri kredileendirme bakımından birinci, ikinci ve üçüncü derecede öncelikli yöreler olarak üç gruba ayrılmaktadır. Bu politikanın, kalkınmanın bölgelerarası dengeli dağılımı prensiplerinden etkilendiğini gösteren husus,

---

(1) Bu konuda geniş bilgi için bkz. Dinler. a.g.e. s.256-268.

(2) Turizm Bankası A.Ş. a.g.e. s.8-18.

öncelikli turizm yörelerinin oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Hepsi bu kadarla da bitmemektedir. Öncelikli yöreler üç sınıfa ayrıldıktan sonra, "diğer yöreler" dördüncü bir sınıf olarak ortaya çıkmakta(1) ve bu dördüncü sınıf, öncelikli yöreler dışında kalan bütün Türkiye topraklarını kapsamaktadır. Yani denilebilir ki, turistik bir yatırım Türkiye'nin neresine yapılırsa yapılsın, az veya çok teşvik görmektedir.

O.E.C.D. tarafından yayınlanan bir raporda da (2), Türkiye'de turizmin bölgelere dengeli dağılımı amacıyla, Bakanlığın az gelişmiş bölgelerde altyapı yatırımları ve buralarda otel zincirlerinin yapılması üzerinde önemle durduğu, yerel idarelerin turistik nitelik taşıyan aktivitelerini desteklediği belirtilmektedir.

Bütün bunlar, turizm sektörünün bölgesel dağılımı ile ilgili politikanın, bölgelerarası dengeli sanayileşme politikasından etkilendiğini göstermektedir. Oysa, turizm sektörünün bölgelerarası dengeli dağılımının, turizm sektörünün ülkemizdeki ana varlık gerekçesi olan, ödemeler dengesine katkı beklentisi ile ne ilgisi olduğunu anlamak zordur. Aslında her sektör gibi turizm de bölgesel gelişmeye hizmet edebilir (3). Ne var ki, bölgelerarası dengeli gelişme prensibine uygun bir turizm politikası, aynı zamanda

---

(1) Turizm Bankası A.Ş. aynı yerde.

(2) O.E.C.D. a.g.e. s.34-36.

(3) Talınlı. a.g.e. s.23.

maksimum döviz geliri sağlama amacına en kısa yoldan ulaşılması açısından uygun bir politika olmayabilir. Bu noktada karar vermek, bir tercih sorunu olmaktadır. Kanımızca, ülkemizde turizm sektöründen öncelikle beklenen, turizmin ödemeler dengesine katkı yapması olduğundan, Türkiye için uygun olan politika, turistik tesislerin bölgelerarası dengeli dağılımı politikası değil, maksimum döviz geliri sağlama amacına en kısa yoldan ulaşılacak bir bölgesel dağılım politikasıdır.

Bununla birlikte, ülkemizde bu görüşümüze uygun eğilimler de mevcuttur. Bunlardan birisi, öncelikli turizm yörelerinin, mülki idare taksimatı gözetilmeksizin kredilendirme bakımından üç gruba ayrılmış olması ve bunlardan birinci derecede öncelikli yörelerin, dış turizm hareketlerinin en çok yöneldiği sahil bölgelerini de kapsamakta oluşudur (1). İkinci bir örnek ise, kalkınma planlarımızda kaynakların kıtlığı gözönüne alınarak, semeresiz bir dağılımın önlenmesi için, çalışmaların öncelikle turist çekme kabiliyeti yüksek olan ve kısa zamanda sonuç alınabilecek bölgelere yoğunlaştırılmasının amaçlanmasıdır (2).

Öyle anlaşılmaktadır ki, genellikle birçok konuda olduğu gibi, bu konuda da Türk turizm politikası birbirine zıt eğilimlerin etkisi altındadır. Acaba

---

(1) Turizm Bankası A.Ş. a.g.e. s.11; Egan. a.g.e. s.4

(2) Birinci B.Y.K.P. s.425; Kalkınma Planları, Yıllık Programlar ve İcra Planlarında Turizm. s.17,30.

uygulamada nasıl bir davranış ağır basmaktadır? Türkiye'deki yatak kapasitesinin bölgesel dağılımını incelemek, bize bu konuda yargıda bulunabilmek için bir fikir verebilir. Tablo 2.8 de Türkiye'deki turistik belgeli yatak kapasitesinin bölgesel dağılımı görülmektedir.

Tablo 2.8
Türkiye'deki Belgeli Yatak Kapasitesinin
Bölgesel Dağılımı

Bölge	Yatak Sayısı		Yatak Sayısının Oransal Dağılımı (%)	
	1984	1985	1984	1985
Marmara	26.935	32.266	39	38
Ege	16.242	22.218	24	26
Akdeniz	9.768	13.193	15	15
İç Anadolu	8.328	11.091	12	13
Karadeniz	2.849	3.077	4	4
Doğu Anadolu	2.693	2.558	4	3
G.Doğu Anadolu	1.451	1.592	2	1
Toplam	68.266	85.995	100	100

Kaynak: Barutçugil. a.g.e. s.100; Turizm Bankası
A.Ş. Faaliyet Raporu 1985. s.45.

Tablo incelendiğinde görülmektedir ki, belgeli yatak kapasitesinin ağırlıkta olduğu bölgeler, altyapı bakımından belirli bir gelişmişlik düzeyine ulaşmış, aynı zamanda deniz turizmine elverişli uzun sahillere

sahip ve bunlara bağlı olarak turistlerin en çok rağbet ettiği Marmara, Ege ve Akdeniz bölgeleridir. Yâni lkemizde turistik tesislerin yurt sathında dengeli dağılımından ziyade belirli bölgelerde yoğunlaşması sözkonusudur.

Yatak kapasitesinin ağırlıkta oluğu bölgelerin Marmara, Ege ve Akdeniz bölgeleri olmasında, kredilendirme bakımından birinci derecede öncelikli yöre olarak tespit edilmiş sahaların, genellikle bu bölgeler içerisinde yer almasının rolünün bulunup bulunmadığını anlamak oldukça zordur. Çünkü bu bölgeler Türkiye'nin diğer bölgelerine nispetle altyapıların az çok gelişmiş olduğu, buna bağlı olarak turistlerin en çok geldiği ve turizm yatırımcılarını en çok cezbeden bölgelerdir. Yâni, bölgelerarasında turizm teşvikleri yönünden hiç bir fark olmasa ve hatta ülkede belli bir turizm politikası da mevcut bulunmasa, bu durumda yine de bu bölgelerin turistik tesislerin en çok kurulduğu bölgeler olacağını söylemek yanlış sayılmaz.

Bu husus bize çok önemli bir başka sorunu hatırlatmaktadır. Bu da, turizm politikasının etkinliği sorunudur. Nitekim Tablo 2.8, turistik tesisleri bölgelerarasında dengeli dağıtma çabalarının etkin olamadığını ortaya koymaktadır.

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Üçüncü Bölüm

TÜRKİYE'DE TURİZM POLİTİKASININ
BAZI GENEL EKONOMİK VE
SOSYAL POLİTİKALARLA
İLİŞKİLERİ

Turizmin aslında birçok konu ile ilgili olduğu yönler mevcuttur. Bunların hepsini incelemek, çalışmamızın sınırlarını aşmaktadır. Bu bölümde turizm politikası ile ilişkilerini inceleyeceğimiz konular, ülkemizde üzerinde en çok durulan konular arasındadır. Bunlar kalkınma, istihdam, büyüme ve parasal ekonomi ile reel ekonominin ilişkileri konularıdır. Bunlardan kalkınma dışındakiler, salt ekonomik konulardır. Turizmin bu konularla ilişkileri de ekonomiktir. Yani bu ilişkiler, turizmin ekonominin bir sektörü olmasından kaynaklanmaktadır. İstihdam, büyüme ve para konularıyla turizmin ilişkilerine bu açıdan yaklaşacağız. Kalkınma kavramı ise gerek ekonomik gerekse sosyal göstergelerle ilişkili olan bir kavramdır. Burada turizmin sanayileşmeyi hızlandırarak, kalkınmaya dolaylı olarak yardımcı olması yerine, turizmin kalkınmayı direkt olarak gerçekleştirmesi fikri üzerinde duracağız. Bu ise kalkınma kavramının ve turizmin ekonomik yönünden ziyade sosyal yönü üzerinde durmamızı gerektirmektedir.

Bütün bunları incelerken de, çalışmamızın ana amacına uygun olarak, özellikle Türk turizm politikasının bu konularla ilgili tutumunu göstermeye çalışacağız.

1. Turizmin Kalkınma Politikasındaki Yeri

Kalkınma ya da gelişme (1), bir ekonomide milli gelirin artmasının yanında, bazı yapısal değişikliklerin ortaya çıkmasıdır. Bunu büyüme ile karıştırmamak gerekmektedir. Çünkü büyüme, nitelikten çok nicelik bakımından ortaya çıkan bir değişikliktir. Bir ekonomi büyürken, yani milli gelir yaratma kapasitesi artarken, o ekonomide mutlaka yapısal değişikliklerin ortaya çıkması gerekmez (2).

Kalkınmayı karakterize eden göstergeler, gerek ekonomik, gerekse sosyal, kültürel, politik ve teknolojik olabildiği için, kalkınmayı tarif eden tek bir tanım tespit etmenin oldukça zor olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumdan yararlanarak, kalkınmayı turizmin gelişmesi ile özdeş tutan fikirler de ortaya çıkmıştır.

Bazı yazarlara göre kalkınma, toplumun moral ve kültürel unsurlarındaki değişikliklerle karakterize edilir. Turizm ise bu değişiklikleri beraberinde getirmektedir. Bu sebeptendir ki, kalkınma için turizmden başka bir araca gerek yoktur.

Söz konusu fikri savunanlar, görüşlerini turistikleşmiş bölgelerdeki yaşam biçiminin değişik

---

(1) Gelişme kavramı, kalkınma ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

(2) Manisalı, Erol. Gelişme Ekonomisi. 3. Baskı. Ar Yayın Dağıtım, İstanbul 1982. s.2.

niteliklerine dayandırmaktadırlar. Onlara göre, turistikleşmeye bağlı olarak özellikle toplumun moral unsurları göze çarpar biçimde değişiyorsa, kalkınma mevcuttur ve kalkınmanın varlığını saptamak için başka kriter aramaya gerek yoktur. Yani turizm kültürel değişimi beraberinde getirmektedir (1) ve bu da kalkınmanın ta kendisidir.

Kalkınmayı moral ve kültürel unsurlara dayanarak karakterize edenlerin tamamen haksız olmadıkları söylenebilir. Örneğin Almanya'nın, İkinci Dünya Savaşı'ndan tamamen harap olarak çıkmasına rağmen kendisini kısa zamanda toparlamış olması bir yana, savaş er-tesinde hiçbir zaman az gelişmiş denilen ülkelerle aynı kefeye konduğunu hatırlamamaktayız. Bu da, söz konusu fikirleri destekleyen bir unsur olarak kabul edilebilir.

Gray'a göre(2), ziyaretçilerin alışkanlıkları, davranışları ve inançları, gelişme süreci önünde engel teşkil eden geleneklerin ve kültürel engellerin elimine edilmesine yardımcı olabilir.

Doğal çevredeki birçok değişiklik ve düzenleme turizme atfedilebileceği gibi, medeni yaşamın gerekleri olarak görülen birçok unsurun gelişmesine turizm katkıda bulunur. Turizm yeni âdetleri alışkanlıkları ve inançları beraberinde getirmekte, ayrıca iletişimini teşvik etmektedir (3).

---

(1) Bryden. a.g.e. s.72.

(2) Gray. a.g.e. s.156.

(3) Gunn.a.g.e.s.10-14; Olalı ve Timur.a.g.e. s.123.

Turizmle kalkınma fikrinin taraftarlarına göre, kalkınmış toplumun en belirgin özelliği "mutlu" bir toplum oluşudur. Bunu da turizm dolaylı olarak değil, direkt olarak sağlamaktadır. Bu noktada, kalkınmış toplumun "turistikleşmiş toplum" ile özdeş olduğu söylenebilir. Ender'in turizmin amaç fonksiyonları olarak belirttiği şu unsurlar, esasen kalkınmış bir toplumu karakterize etmektedir (1):

- Dinlenme ve rahatlama.
- Kendini yönetme ve dalgınlıktan kurtulma.
- Öğrenme ve yeniden eğitim.
- Kendini dinleme, kendini bulma.
- Haberleşme, bilgilenme ve dostluk.
- Katılım ve angaje olma.
- Sosyal düzenlenme.
- Toplu deneyim.
- Kültürel katılım.

Dünya Seyahat Örgütü'nde turizmin -kültürel yozlaşmaya da yol açtığını ileri sürmesine karşılık-kültürel değişme yaratarak sosyal gelişmeye katkıda bulunduğunu kabul etmektedir (2).

Pek tabii ki, bu tip bir kalkınma modeli benimsemiş bir ülkenin yaşamında dış ticaretin en önemli yere sahip olacağını söylemek kehanet olmayacaktır.

---

(1) Ender, Walter A. "Mensch und Fremdenverkehr im 20. Jahrhundert". Festschrift, zur Vollendung des 70. Lebensjahres von o. Prof. Dkfm. Dr. Paul Bernecker. Wien 1978. s.207.

(2) W.T.O. a.g.e. s.33.

Ülke, ihtiyacı olan birçok malı ithal etmekte, sadece turizm üretmekte ve ihraç etmektedir. Dünyada bu tip ülkeler mevcuttur. Monte Carlo gibi önemli bir turistik merkeze sahip olan Monaco'yu gösterebiliriz.

Ne var ki, Monaco son derece küçük bir ülkedir. Nispeten daha büyük bir ülkenin bu tip bir modeli uygulaması güçtür. Turizm ülkesi olarak kabul edilen birçok ülkede dahi, turizmin gayri safi milli hasıla içerisindeki payı, GSMH'nin yaklaşık olarak sadece yüzde onu kadar bir orandır ve bu ülkeler genellikle küçük ada devletleridir (1). Unutmamak gerekir ki, turistik talep çok hassas bir talep türüdür. Bu da riski artıran bir unsurdur. Tamamen turizme dayalı bir ekonomi risk altında demektir. Bu sebeple, sanayileşerek kalkınan ülkelerde dahi, turizm arzının çeşitli ülke turistleri arasında dağıtılmaya çalışılması genellikle tercih edilmektedir. Örneğin bir raporda (2), İrlanda'ya gelen turistlerin % 70'inin İngiltere'den kaynaklandığından endişeyle bahsedilmekte, ayrıca Kuzey İrlanda'daki politik huzursuzluğun İrlanda turizmini olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir.

Bir ülkenin sadece turizm ihraç ederek kalkınabilmesi aslında oldukça güçtür. Çünkü sanayinin hiç

---

(1) Barutçugil. a.g.e. s.52.

(2) "National Report No:86 Ireland". s.27, 34.

gelişmemiş, bunun yanında turizmin oldukça gelişmiş olması, ulaşılması zor bir ortamdır. Turizmin sanayileşmeye yardımcı bir sektör olarak, onunla beraber gelişmesi, daha gerçekçi bir düşünce olarak kabul edilmelidir. Herşeyden önce, dış turizmin gelişmesi iç turizmin gelişmesine, iç turizmin gelişmesi de refahın artmasına bağlıdır. Refah artışı ise sanayileşme, şehirleşme, ulaştırma, kültür ve sosyal gelişmeden ayrı düşünülemez (1). Turizm önemli ölçüde altyapı gerektirmektedir. Sanayileşme de bir bakıma turizmin altyapısıdır (2). Bunun en tipik örneklerinden biri olarak, ikinci büyük harb sonrası araba üretiminin -özellikle wolkswagen üretiminin- artmış olması ve en dar yollara bile girebilen yeni tip otomobillere Alman turistlerin oldukça rağbet etmesi sonucu Almanya'ya komşu olan Avusturya'nın turizminin olumlu yönde etkilendiği görülmektedir (3). Kısaca, turizmin ihtiyaçları oldukça fazladır (4). Bütün bunlar, turizmin direkt olarak kalkınmayı sağlayan bir sektör olmaktan ziyade, kalkınmanın başlıca aracı olan sanayileşmeye yardımcı, yan bir sektör olduğu düşüncesini

---

(1) Zedek. a.g.e. s.43; Olalı ve Timur. a.g.e. s.8.

(2) Schulmister. a.g.e. s.217; Olalı ve Timur. a.g.e. s.8,117.

(3) Zedek. a.g.e. s.43.

(4) Gunn. a.g.e. s.24-26.

desteklemektedir. Ayrıca, bütün bu hususlar, turizmle ilgili sorunların çözümü için sanayileşmeden fedakarlık ederek toplam yatırımlar içerisinde turizm yatırımlarının payını artırmak yerine, turizm politikasının daha etkin ve kullanışlı bir duruma getirilmeye çalışılmasının daha gerçekçi bir yaklaşım olacağını düşündürmektedir.

Turizm sektörü, Türkiye'de de yan bir sektör olarak kabul edilmektedir. Nitekim Türk kalkınma plânlarının ortak özelliklerinden biri, sanayileşmeye öncelik vermeleridir (1). Tartışılan, sanayileşmenin nasıl sağlanacağı, niteliğinin ne olacağı gibi sorunlardır (2). Yani, Türkiye'de kalkınmanın temel aracı sanayileşmedir. Aslında Türkiye'de turizmden beklenenlerin içerisinde, turizmin ülkenin Batılılaşmasına yardım etmesi ve sosyal değişime katkıda bulunması da dâhildir (3). Ancak, bunlar Türkiye'nin turizmden temel beklentileri değil, turizmden beklediği ek yararlardır.

Türkiye'de turizmin yan bir sektör olarak görülmesi kanımızca isabetlidir. Bu kanımızı destekleyen bir husus, Türkiye'de iç turizmin kaybettiği artışın

---

(1) Birinci B.Y.K.P. s.65-66; İkinci B.Y.K.P. s.3; Üçüncü B.Y.K.P. s.7; D.B.Y.K.P. s.8; Beşinci B.Y.K.P. s.1-2; Kepenek.a.g.e. s.206.

(2) Kepenek. a.g.e. s.206.

(3) Egan. a.g.e. s.6-7.

sanayileşme ile beraber gelen şartlara atfedilmesi-
dir (1).

Son yirmi yıl içerisinde bazı ülkeler, oldukça hızlı bir gelişme göstermiştir (Japonya, Güney Kore, vs...). Bunların hepsi de bu gelişmelerini sanayi kesimine borçludurlar(2). Yine de unutmamak gerekir ki, turizmin yan bir sektör olması, hiçbir zaman önemsiz bir sektör olduğu anlamına gelmez. Tam tersine, turizmin az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunları ile olan yakın ilişkisi sebebiyle, turizm politikasının her zaman gündemde olan bir konu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

2. Sanayileşme Seçeneklerinin Bazı Amaç Fonksiyonları ile Turizm Politikasının İlişkileri

Kalkınma planlarımızda ifade edilen başlıca amaçlar arasında yüksek büyüme hızı, (Genellikle % 7 ve % 8,2) istihdam sorununun çözümü, dışa bağımlılığın azaltılması, dış ödeme dengesinin sağlanması, ihracatın artırılması, dengeli sanayileşme ve bölgesel gelişme, ileri teknolojilerin uygulanması, vs..(3) sayılabilir.

---

(1) Egan. a.g.e. s.4-5.

(2) Bu konuda geniş bilgi için bkz.Yamamura.a.g.e. s.63-72.

(3) Bu konuda geniş bilgi için bkz. Kepenek.a.g.e. ve ve ayrıca bkz. Kalkınma planları ile yıllık programların tümü.

Genel olarak, sanayileşmede bunların hepsini de gerçekleştirebilecek türde seçenekler benimseneceği kalkınma planlarımızda ifade edilmiştir. Bu davranış şeklinin plancılık felsefesine uygun olup olmadığı, çalışmamızın sınırlarını aşmaktadır. Prensip olarak bütün bu sorunların çözümü seçilecek sanayileşme biçiminden beklenmektedir.

Ancak, her sanayileşme seçeneğinin avantajları ve dezavantajları mevcuttur. Uygulamada bazı amaçlar birbiri ile çatışabilir. Bütün amaçların aynı anda gerçekleşmesi mümkün olmayabilir (1). Buna bağlı olarak acaba sözkonusu amaçlara ulaşmada turizm sektörüne rol yüklenmiş midir?

Türkiye'de bu hususta turizm sektörüne yüklenen rol, sanayi kesiminin dolduramadığı bir boşluğu doldurmakla ilgili olmayıp, bağımsızdır. Ülkemizdeki bakış açısına göre, sanayi kesimi amaçların tümünü de gerçekleştirebilecek güçtedir. (Hatta, ülkemizde turizm sektörünün başlıca varlık gerekçesi olan ödemeler dengesinin sağlanması da bu amaçlar arasındadır) Bunun yanı sıra, bu amaçların gerçekleştirilmesine turizmin de katkıda bulunacağından bahsedilmektedir. Genellikle, turizmin milli geliri artırıcı, istihdam ve döviz sağlayıcı etkileri üzerinde durulmaktadır.

---

(1) Bu konuda geniş bilgi için bkz. Savaş, Vural. Kalkınma Ekonomisi. Bursa İ.T.İ.A. Sermet Matbaası, İstanbul 1974. s.15-19.

Bütün bunlardan şu anlaşılmalıdır: Turizm, ülkemizde ekonomik gelişmede sanayi kesimine yüklenen yüke destek görevini üstlenen yedek bir sektör olarak görülmektedir. Örneğin bütün Türk kalkınma planlarında ödemeler dengesinin sağlanması, seçilecek sanayileşme biçiminden beklenmektedir. Bu seçim 1980'lere gelinceye kadar ithal ikameci sanayileşme, 1980'den sonra ise ihracata dönük sanayileşme şeklindedir. Yine de her nasılsa işler ters gitmiş ve ülkenin kısa dönemde giderilemeyecek bir dış ödeme açığı sorunu ortaya çıkmıştır. Turizm bu noktada bir çıkış yolu olabilir. Bakış açısı budur.

Ülkemizde turizm sektörünün ilişkili olduğu başlıca amaç, ödemeler dengesine ulaşılmasıdır. Turizmin millî gelir ve istihdama katkıda bulunması gibi diğer amaçlar ise aslında turizmden beklenenler olmaktan ziyade, turizmin beraberinde getirdiği yararlar olarak görülmektedir. Bu bakış açısına göre, başlangıçta sadece döviz sağlamak için kurulmuş olsa bile, bu sektörün elbette milli gelir ve istihdam içerisinde de belirli bir payı bulunacaktır. Türk turizm politikasının istihdam yönünden turizme yaklaşımı bu şekilde değerlendirilebilir. Büyüme hızına turizmin katkısından ise ülkemizde pek bahsedilmemektedir. Bilindiği gibi, büyüme hızı toplam yatırım miktarına bağlı olduğu kadar, ekonomideki kapital/hasıla oranlarına da bağlıdır (1).

---

(1) Singer. a.g.e. s.111-128.

Bu da kullanılan teknoloji koefisyanlarına, dolayısıyla da yatırımların yapıldığı sektörlerin hangi sektörler olduğuna bağlıdır. Kalkınma planlarımızda bu konu genel olarak ihmal edilmişken (1), turizm sektörüne yapılacak yatırımların büyüme hızı ile ilişkilendirilmiş olması elbette ki beklenemez.

Acaba turizm, sanayinin herhangi bir sektörü gibi düşünülse, istihdam ve büyüme amaçları ile ilişkileri konusunda neler söylenebilir?

2.1. İstihdama Yönelik Tercihler ve Turizm

Turizm, genellikle emek-yoğun bir sektör olarak bilinmektedir. Turizm, aynı miktarda bir gelir elde etmek için birim işyeri başına daha fazla istihdam gerektirmekte (2), yani aynı miktar yatırım sonucunda, turizmin sağladığı istihdam, sanayiye göre genellikle daha fazla olmaktadır (3).

Aslında amaç basit anlamıyla istihdam ise, bu amaç - en azından teorik olarak- turizm dışı bir sektörde emek-yoğun teknoloji kullanmak suretiyle de gerçekleştirilebilir. Bununla beraber, genellikle böyle bir alternatif üzerinde durulmamakta, bunun

---

(1) Kepenek. a.g.e. s.206.

(2) Gunn. a.g.e. s.15.

(3) W.T.O. a.g.e. s.32.

yerine emek-yoğun bir sektör olan turizme özellikle dikkat çekilmektedir. Kanımızca bunun altında yatan sebepler şunlardır:

Turizm sektörünün emek-yoğun olduğunun söylenmesi aslında sektörde üretim koefisyonlarının sabitliğini (1), yani turizm sektöründe emeğin makina ile ikame edilmesi imkânlarının sınırlı olmasını ifade etmektedir. Bu husus özellikle dış rekâbet açısından önemlidir. Çünkü az gelişmiş ülkelerde turizm dışı endüstrilerde her zaman bol işgücüne ağırlık vererek bir rekabet üstünlüğü elde etmek mümkün olmayabilir. Gün geçtikçe ilerleyen teknik nedeniyle, sermaye-yoğun bir teknoloji, ürün maliyetlerini o kadar düşürebilir ki, içeride ücretler ne kadar düşük olursa olsun, sanayi rekabete dayanamayabilir. Bunun tipik örneği, sanayi devrimi ertesinde Türk ve Hindistan dokuma sanayilerinin İngiltere'nin dokuma sanayii karşısındaki durumudur (2). Turizm sektörünün emek-yoğun bir sektör olarak görülmesinin altında yatan bir başka sebep, girdi gereksinmesi yapısının sanayiye göre daha basit olmasıdır (3). Bu da, teknolojik sorunları azaltan bir unsur olduğu için, az gelişmiş ülkelerin elindeki

---

(1) Olalı ve Timur. a.g.e. s.16.

(2) Kazgan, Gülten. Ekonomide Dışa Açık Büyüme. 1.Basım. Altın Kitaplar Matbaası, İstanbul 1985. s.479.

(3) W.T.O. a.g.e. s.28.

kozlardan biri olarak görülebilir.

Türkiye'de de konuya yaklaşım esas olarak bu düşünceler üzerine kuruludur. Nitekim istihdam, Türkiye'de turizm politikasının ana beklentisi değildir. Buna bağlı olarak, daha önce de belirttiğimiz gibi(1), Türk turizm politikasının istihdam konusundaki tutumunun, turizm sektörünün sanayiye göre daha fazla istihdam sağladığı düşüncesi üzerine değil, her sektör gibi turizmin de istihdama katkıda bulunacağı şeklinde bir düşünce yapısı üzerine kurulu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

2.2. Büyüme Sorunu ve Turizm

Ekonomilerde belirli bir gelişme eşiği aşıldıktan sonra, hizmetler kesiminin payı hızla artmaktadır. Bunun izahı refah düzeyi ile tüketici talebinin yapısı arasındaki ilişkilerde aranmalıdır (2). Turizm sektörünün de bir hizmet sektörü -üstelik hizmetler kesiminin en önemli sektörü- olarak uzun dönemde ekonominin diğer sektörlerinden daha hızlı büyüyeceği söylenebilir. Nitekim dünyada böyle bir eğilim gözlenmektedir.

Turizm sektöründeki yüksek büyüme oranlarının, genellikle turist gönderen ülkeler olan gelişmiş ülkelerdeki gelir artışlarının sonucu olduğu söylenebilir. Çünkü gelir artışı, kişilerde kendilerine daha

---

(1) Bkz. Birinci Bölüm. Kesim 2.1.1.

(2) Rogers ve Phipps. a.g.e. s.1

fazla vakit ayırma ve dolayısıyla seyahat etme gereksinmesini ön plana çıkarmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde, seyahat talebinin gelir elastikiyeti oldukça yüksektir. Ayrıca 1950 yılından bu yana -özellikle Avrupa ve Amerika arasında- havayolları bilet fiyatları düşme göstermiştir (1). Seyahat talebini artıran unsurlardan biri de budur.

Bütün bunlar turizm sektörünün zamanla diğer sektörlerden daha hızlı gelişeceği düşüncesini destekleyen ve bu düşüncenin talep cephesi ile ilgili olan hususlardır. Buna göre, büyüme hızını düşürmek istemeyen bir ülke, zorunlu olarak turizm sektörüne önem vermelidir.

Ne var ki, büyümenin yönünün genel olarak turizme kayması, Türkiye'de büyüme ve turizm arasındaki ilişki yönünden değerlendirilmemekte, sadece, turizm ihracatının başarısı için bir güvence unsuru olarak görülmektedir.

Türkiye'de turizmin büyüme için direkt bir araç sayılması fikrinin oldukça zayıf olduğunu, konuya sektörün arz cephesi yönünden baktığımızda da söyleyebiliriz. Genel olarak arz cephesi yönünden, bir sektörün büyümeye katkı derecesini belirleyen unsur, sektörün katma değer yaratma kapasitesidir. Yaratılan katma değerler, yatırımlar için yeni fonlar anlamına gelmektedir. Bu sebeple, bunlar ne kadar yüksek

---

(1) Bryden. a.g.e. s.57-58.

olursa, büyüme hızının da o nispette yüksek olacağı söylenebilir.

Turizm sektörünün katma değer yaratma kapasitesinin genellikle yüksek mi, yoksa düşük mü olduğu konusu tartışılmaktadır (1). Yine de ortada bir gerçek vardır ki, bu da normal ihraç mallarının ihraç edileceğine, ülkeye gelen yabancılara ülke içinde sunulduğu vakit, toptan fiyatlar yerine perakende fiyatlardan satılması (2) ve perakendeci kârlarının ülke içinde kalmasıdır. Sadece bunu gözönüne alarak bile, turizm sektörünün katma değer yaratma kapasitesinin yüksek olduğu söylenebilir. Aslında bu husus, çeşitli turistik tesis türlerine göre kendi içerisinde de tartışılabilir. Örneğin Schulmeister bu konuda bir adım daha atarak, turizm sektöründe katma değer yaratma açısından, konaklama ve yeme-içme tesislerinin daha fazla kapasite yüküne sahip olduğunu belirtmektedir (3).

Türk turizm politikası ile ilgili belgeler turizmin büyümeye katkısından pek bahsetmemekte ve yukarıda zikrettiğimiz hususların hiçbiri üzerinde pek

---

(1) Olalı ve Timur. a.g.e. s.80; Olalı, Hasan. "Türk Turizminin Dünya Turizmine Entegrasyonu".

Turizm Yıllığı 1985. T.C. Turizm Bankası A.Ş., Ankara 1986. s.16-17.

(2) W.T.O. a.g.e. s.28.

(3) Schulmeister. a.g.e. s.217.

durmamaktadır. Belirtmek gerekir ki, Türkiye'de turizm sektörünün milli geliri artırıcı özelliği üzerinde durulması, diğer herhangi bir sektörle kıyaslama yapılarak ulaşılmış bir düşünce değildir. Böyle olunca, kalkınma planlarımızda turizmin büyümeye katkısını gözönüne alır gibi görünen bu düşüncelerin, aslında -sektör adı zikretmeksizin- herhangi bir sektörün büyümeye katkısı üzerinde durmaktan farklı olmadığı söylenebilir.

Türkiye'de turizm sektörüne daha çok önem verilerek yüksek bir büyüme hızına sahip olunabilir. Bunun doğal sonucu, turizmin ekonomi içerisindeki nisbi payının artmasıdır. Bununla beraber, büyüme kadar önemli bir başka unsurun, büyümenin yönü ve niteliği olduğunu ve bu noktada ise sektörel tercihlerin gündeme geleceğini belirtmek gerekir.

Lütün bunlardan çıkan sonuç, sağlıklı bir turizm politikası üretmek için, global yaklaşımlar yerine spesifik yaklaşımların gerektiğidir. Global anlayış sadece ülkemizde değil, dışarıda da yaygın bir hastalıktır. Örneğin, çeşitli kaynaklarda, turizmin istihdam, milli gelir ve vergi gelirlerindeki payı gibi özelliklerinden bahsedilirken (1), konu genel olarak incelenmekte, turizmi diğer sektörlerden farklı kılan yönleri üzerinde ise daha az durulmaktadır.

Ülkemizde, sanayileşme seçeneklerinin amaç

---

(1) Scottish Tourist Board. a.g.e. s.1-4; Bryden. a.g.e. s.72; Gunn. a.g.e. s.8-9.

fonksiyonları konusunda turizm sektörünün durumunu tespit etmek için ayrıntılı analizlere gerek vardır. En azından, zikrettiğimiz noktalar etrafında tartışılmalıdır. Bu yapılmayıp, sadece "ülkemizde turizmden beklenenler" olarak bazı amaçların öne sürülmesi, turizm sektörünü herhangi bir sektörden farklı kılmamakta ve bu konuda ülkemizde yaklaşım eksikliği bulunduğu anlaşılmaktadır.

3. Para ve Maliye Politikaları ile Turizm Politikasının İlişkileri

Daha önce de belirttiğimiz gibi, turizm sektörü gerek Plânlı Dönem öncesinde, gerekse Plânlı Dönem'de teşvik edilen bir sektör olmuştur (1).

1980 yılına gelinceye kadar Türkiye'de para politikası yerine maliye politikası eğilimi ağır basmaktadır. Teorik olarak bu durum genel teşvik politikaları ve bu arada turizm sektörünün teşviki politikası ile uyum halindedir. Bununla birlikte, para politikasının rolü hiç yok değildir. Örneğin 1960-1962 devresinde sıkı para politikası, 1963-1970 devresinde de konjoktüre göre ayarlanan aktif bir para politikası izlenmiştir. 1970-1980 döneminde ise para politikası gerek 1973 petrol bunalımının, gerekse kamu kesiminin finans ihtiyaçlarının genişlemesinin doğurduğu şartlar

---

(1) Plânlı Dönem öncesinde turizmi geliştirme çabaları hakkında geniş bilgi için bkz. Barutçugil. a.g.e. s.68-71.

sebebiyle, konjoktüre göre ayarlanan pasif bir değişken haline gelmiştir. Para politikası ile ilgili bu bilgilere rağmen, yine de 1980'lere kadar maliye politikasının ağır bastığı iddia edilebilir. Çünkü diğer bütün şartlar genellikle buna uygundur. Maliye politikasının özelliği, ekonomide devletin ağırlığını kabul ederek, devlete direkt olarak rol vermesi ve bu sebeple kaynak tahsisine müdahale edici bir politika olmasıdır. 1980'lere kadar uygulanan ithal ikamesi, dengeli sanayileşme, K.İ.T. zararlarının sineye çekilmesi, yaygın teşvikler ve bu arada turizmin teşvik edilmesi gibi politikalar da esas olarak ekonomideki kaynak dağılımına müdahale edici karakterdeki politikalarlardır. Para politikası ise, maliye politikasının aksine devletin ekonomideki ağırlığını kabul etmeyen, sadece serbest ekonominin daha iyi işlemesi için parasal araçları kullanan bir politika olarak tanımlanır ve bu sebeple yansız olduğu kabul edilir. Buna bağlı olarak, para politikasının, serbest piyasa ekonomisine maliye politikasından daha uygun bir politika olduğu söylenebilir (1).

24 Ocak 1980 istikrar tedbirleri ile birlikte, para politikasının maliye politikasından daha iyi bir politika olduğunu savunan ve "paracı görüş" adı da verilen piyasa ekonomisi görüşü ülkemizde etkili olmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren, piyasa

---

(1) Parasız, İlker, Para Politikası. Haşet, Bursa 1985. s.114, 139-146.

ekonomisi görüşü ile bağdaşmayan uygulamalar, subvansiyonlar, teşvikler mümkün olduğu kadar azaltılmaya çalışılmıştır (Bunun ne derece başarıldığı, çalışmamızın sınırlarını aşmaktadır).

Bununla birlikte, turizm sektörünün 1980 yılından sonra da yoğun bir şekilde teşvik edildiğini görmekteyiz. Bu sektörü teşvik etme amacıyla 12.3.1982 tarihinde çıkarılan 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu (1) zikredebiliriz. Şüphesiz ki, turizm sektörünün teşvik edilmesi piyasa ekonomisi görüşünden bir sapmadır.

Elbette ki bir sapmadan bahsedilmesi, bir olumsuzluktan bahsedilmesi ile özdeş değildir. Bu sebeple, sapmaların mutlaka ortadan kaldırılması gerektiğini iddia edemeyiz. Bununla beraber hiç değilse, bu tip sapmaların piyasa ekonomisi görüşüne adapte edilmesi, politikaların kendi içerisindeki tutarlılığı açısından gereklidir. Bunun üzerinde genellikle pek durulmamaktadır. Bu eksikliğin şimdilik pek sorun yaratmadığı kanısı hâkim olsa bile, bu rahatlık her zaman için garanti edilebilecek bir durum değildir.

Bütün bunlar bir yana, acaba 1980'den sonra uygulanan istikrar tedbirlerinin turizme etkisi üzerine neler söylenebilir?

24 Ocak 1980'den sonra uygulanan istikrar politikasının özelliklerinden birisi, bu politikanın halkın

---

(1) Barutçugil. a.g.e. s.135.

elindeki reel ankeslerin değerini dūşürerek, satınalma gücünün büyük kısmının yok edilmesine ve böylece tüketimi azaltarak uzun dönemde enflasyon beklentilerinin silinmesine yönelik oluşudur (1).

Böyle bir politika sonucu genel bir tüketim azalışının yanı sıra, turistik tüketimdeki azalışın diğer mal ve hizmetlerin tüketimindeki azalıştan nisbî olarak daha fazla olacağı söylenebilir. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi, turizm -özellikle Türkiye- de- lüks sayılan bir tüketim biçimidir ve turizmin gelir elastikiyeti oldukça yüksektir (2).

1980 istikrar tedbirlerinin unsurlarından birisi de faiz oranlarının yükseltilmesidir. Faiz oranlarındaki yükselmelerin de turizm sektörünü baltalayıcı nitelikte olduğu söylenebilir. Bu sonuca sadece işletmelerin kredi maliyetlerinin yükselmesi yönünden değil, turistik tüketime yönelecek olan fonların, buradan çekilerek ödünç verilmek üzere ayrılması yönünden varmak ta mümkündür.

Aslında bu istikrar tedbirleri ekonomik krizin sonucudur. Bu sebeple, turizmi olumsuz yönde etkileyen bütün bu olguların meydana gelmesinde rol oynayan asıl unsurun istikrar tedbirleri değil, 1980 arefesinde ülkemizde yaşayan ağır ekonomik kriz olduğunu söylemek

---

(1) Parasız. a.g.e. s.150-155.

(2) Bkz. Birinci Bölüm. Kesim 1.1.

yanlış olmayacaktır. Buna bağlı olarak, i turizmde 1980'den sonra gözlenen durgunluğun(1) sebebini de aynı Şekilde değerlendirmek gerekir. 1980 yılından sonra, halkın satınalma gücü istikrar tedbirleri ile birlikte düŐmekle beraber, bunun asıl sorumlusu ekonomik krizdir. Dış turizme yönelik bir turizm sektörünün gelişmesi için genellikle basamak ya da dayanılacak bir güvence unsuru rolü oynayan iç turizm hareketleri (2), bu satınalma gücünün düŐmesine paralel olarak azalma göstermiştir.

---

(1) Olalı ve Timur. a.g.e. s.23.

(2) Gülersoy, elik. Batiya Doğru. İstanbul 1981. s.31-38, 82-86.

SONUÇ

Turizm sektörü, diğer sektörlerle oldukça içiçe ilişkiler içerisinde olan bir sektör olmasının yanı sıra, kendi içerisinde de oldukça çeşitli aktivitelerden oluşmaktadır. Bir turizm politikasının etkin olması isteniyorsa, turizm politikası bütün bu gerçekler ışığında belirlenmelidir.

Türkiye'de uygulanan turizm politikası öncelikle turizmin ekonomiye sağladığı yararları artırmaya yönelik bir politikadır. Bu yararlar içerisinde üzerinde en çok durulana, turizmin ödemeler dengesine katkı yapmasıdır. Çevrenin korunması da turizm politikasının amaçları arasındadır. Bunun altında yatan düşünce, çevrenin korunmasının aynı zamanda turizme de hizmet edeceği görüşüdür.

Türkiye'de turizm politikasının önde gelen amacı turizmin yararlarının artırılması olmasına rağmen, ülkemizde turizmin yararları yeterince anlaşılmiş değildir. Turizmin yararlı bir sektör olduğu düşüncesi, fayda-maliyet analizinden ziyade, "inanca" dayanmaktadır.

Türkiye'de turistik altyapıları yapma vazifesinin kamu kesimine, üstyapı yatırımlarını yapma vazifesinin ise özel kesime verilmesine rağmen, özel kesimin kendisinden bekleneni gereği gibi yerine getirememesi sonucu kamu kesiminin üstyapı yatırımları büyük tutarlara ulaşmıştır.

Kamu kesimi içerisinde, turizm politikası ile ilgilenen örgütleri ve bunların birbirleriyle ilişkilerini incelediğimiz zaman ise, büyük problemlerin varlığını gözlemekteyiz. Bu problemler, turizm sektörünün toplumun hemen hemen bütün kesitlerini ilgilendiren bir sektör olmasından ve bu sebeple, turizm politikasının uygulanmasında kendilerine görev düşen örgütlerin sayısının oldukça fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı bazı fonksiyonlarını bu örgütler eliyle gerçekleştirmektedir. Buna rağmen, Bakanlığın yetkileri oldukça sınırlıdır. Bu da uygulamayı güçleştirmektedir. Bu durum, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın herhangi bir bakanlık olmaktan çıkarılarak, direkt olarak Başbakanlığa bağlı bir müsteşarlık durumuna getirilmesini zorunlu kılmaktadır. Turizm sektörüyle ilgilenen örgütlerin bolluğundan kaynaklanan bir başka sorun, koordinasyon sorunudur. Koordinasyonu sağlamak için, ülkemizde yapıldığı gibi üyeleri hükümetin bakanlarından oluşan bir koordinasyon kurulu oluşturmak ise çözüm değildir. Çünkü uygulama bu şekliyle, kabinenin herhangi bir konuyu görüşmek için biraraya gelmesinden pek farklı olmamaktadır. Kanımızca Kültür ve Turizm Bakanlığının yetkilerinin yukarıda zikrettiğimiz şekilde genişletilmesi buna bir derece çözüm olabilir.

Turizm sektörü, ülkemizde büyük bir gelişme potansiyeline sahip olduğuna inanılan bir sektördür. Özellikle, Türkiye'ye benzeyen ülkelerle Türkiye arasında yapılan karşılaştırmalar, Türkiye'nin turizm konusunda yapabileceklerinin oldukça gerisinde bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye'de turizmin büyük bir gelişme potansiyeline sahip olduğu ve bundan yararlanılması gerektiği söylenmekle beraber, ekonomi içerisinde nisbî ağırlığının diğer sektörlerle göre en fazla olması istenen sektör, sanayi sektörüdür. Bu durum, belirgin bir politika çelişkisini ifade eder gibi görünmesine rağmen, gerçek bu değildir. Çünkü aslında, bu tip karşılaştırmalar, dünyada turizmin hızlı bir gelişme içerisinde olduğu ve bu sebeple turizm sektörünün Türkiye'de döviz gelirlerini artırmak konusunda kendisinden bekleneni yerine getirmede herhangi bir başarısızlığa uğramasına ihtimal bulunmadığı düşüncesine dayanak teşkil etmeleri açısından yapılmaktadır. Yine de, turizm sektörünün ekonomi içerisindeki nisbî ağırlığı konusunda, Türkiye'de belirgin bir yaklaşım eksikliğinin mevcut olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye gibi kaynakları sınırlı ülkelerde, turizm sektörünün başarılı olması için, bu sektöre daha çok yatırım yapılması sadece görünüşte bir çözümdür. Çünkü turizme daha çok yatırım yapmak, ancak başka bir sektöre daha az yatırım yapmakla mümkündür. Bu sebeple en iyi çözüm, turizm politikasının etkinliğinin artırılmasıdır. Türkiye'de uygulanan turizm politikası turizmi bütün yönleriyle geliştirmeyi amaçlayan bir politikadır. Bu da, uygulamanın etkinliğini azaltmaktadır. Çünkü turizm, oldukça çok sayıda aktiviteden oluşan bir olgudur. Turizmi bütün yönleriyle geliştirmeye çalışmak yerine, Türkiye'nin hangi tip bir turizme öncelikle ağırlık vereceğinin belirlenmesi gerekir. Bunun için, gerekli talep tahminlerinin ve fayda-

maliyet analizlerinin en kısa zamanda yapılması lâzımdır. Bununla birlikte, Türkiye'nin turizmin her türlü-süne müsait bir ülke olduğu ve her çeşit turistik talebin Türkiye'ye yönelebildiği de iddia edilebilir. Ne var ki, bu husus konunun yalnızca talep cephesi ile ilgilidir. Oysa konuya sadece talep cephesinden değil, arz cephesinden de bakılmalı ve turistik talebin bütün türlerinin tatmin edilip edilmemesine aldırmış etmeye- rek, Türkiye için en yararlı turizm tipi veya tipleri geliştirilmeye çalışılmalıdır.

Turizm politikasının bu tür bir spesifikasyonu, ister istemez turistik mekân kavramını gündeme getirmektedir. Hangi tip bir turizme öncelikle ağırlık ve- rileceği sorunu, aslında hangi bölgelerin öncelikle ele alınacağı sorununun ayrılmaz bir parçasıdır. Buna bağlı olarak, Türkiye'nin hangi noktalarının ne tip bir turizme elverişli olduğunun saptanması gerekir. Turizm politikasının belirli turistik mekânlarla iliş- kili olarak belirlenmesi gereklidir. Bu açıdan, ülke- mizde - öncelikli turizm yöreleri uygulamasından ayrı olarak- bazı özel bölgesel turizm gelişim projelerinin gerçekleştirilmeye başlanması sevindirici bir geliş- medir. Yine de konunun bölge bazında ele alınmasının önemi ülkemizde yeterince anlaşılmış değildir. Türki- ye'de turizm ve bölge ilişkileri, genellikle, hangi tip bir turizmin öncelikle geliştirilmeye çalışılaca- ğı sorunundan bağımsız olarak ele alınmıştır. Üstelik bu konu ele alınırken, birbirine zıt eğilimlerin, yani hem bölgelerarası dengeli gelişme prensibi doğ- rultusunda yatırım yapma eğiliminin, hem de dışsal

ekonomilerden yararlanmak için yatırımların gelişmiş bölgelerde yapılması eğiliminin etkisinde kalınmıştır. Turizmde öncelikli yöreler uygulaması bunun tipik bir göstergesidir. Turizmde öncelikli yöreler tespit edilirken, bunların belirli ölçüde gelişmiş yöreler olmasına dikkat edilirken, bir taraftan da bu öncelikli yöreler oldukça geniş tutularak, nispeten daha az gelişmiş bazı yöreler de turizmde öncelikli yöre sayılmıştır. Hatta buna paralel olarak, Turizm Bankası'nın da, otel zincirini Güney Doğu Anadolu'ya kadar uzandırdığını görmekteyiz.

Türk turizm politikasının turizmde yabancı sermaye konusu ile ilgili tutumunu incelediğimiz zaman ise, bu konuda oldukça önemli hataların yapılmış olduğunu görmekteyiz. Turizmde yabancı sermaye, ülkemizde arzu edilen bir olgudur. Bu istek, sektörün hızlı gelişimi açısından, yerinde bir istek olabilir. Ancak, turizmdeki yabancı sermaye, yabancı sermaye ile ilgili genel hukukî düzenlemelere bağlı olmaktan çıkarılmalıdır. Yabancı sermaye konusundaki genel düzenlemeler turizm sektörü için oldukça yetersizdir. Üstelik, turizm sektörünün ülkemizdeki temel varlık gerekçesi, bu sektörün Türkiye'nin ödemeler dengesine katkı yapması beklentisi olmasına rağmen, yabancı sermaye ile ilgili genel düzenlemeler bu beklenti ile hiçbir şekilde bağdaşmamaktadır. Yabancı sermaye ile ilgili mevzuat, esas olarak sanayi kesimini gözönünde tutarak hazırlanmış bir mevzuattır. Bu konuda turizmin sanayi kesimi ile aynı kefeye konulması büyük bir hatadır. Bu sebeple, turizmdeki yabancı sermaye için ayrı bir hukukî düzenlemeye gidilmesi zorunludur.

Türkiye'nin turizmden esas beklentisi, ülkenin döviz gelirlerinin artmasıdır. Bununla birlikte, ülkemizde turizmin sosyal değişimi hızlandırma, büyüme ve istihdama katkı yapma fonksiyonları da kabul edilmiştir. Turizmin sosyal gelişimi hızlandırıcı fonksiyonundan daha fazla yararlanmak için, turizm politikasının kültürel yönüne daha fazla ağırlık vermek gerekmektedir. Ülkemizde uygulanan turizm politikasının kültüre verdiği önem ise, böyle bir düşünce üzerine değil, kültürel değerlerin sadece turistleri cezbedici birer turistik arz verisi gibi algılanması üzerine kuruludur.

Turizmin büyüme ve istihdam ile ilişkileri konusunda ise şunları söyleyebiliriz: Turizm sektörünün, sanayileşmeyi hızlandırarak ülkenin büyümesine yaptığı dolaylı katkıyı saymazsak, kanımızca turizm sektörünün bizzat kendisinin büyümesi ve bu sektörel büyümenin, genel büyüme hızını şişirmesi suretiyle, turizmin büyümeye direkt olarak katkı yapması konusu, çok önemli sayılmaz. Çünkü önemli olan sadece büyüme değil, büyümenin yönü ve niteliğidir. Turizmin istihdama katkısı ise önemli bir konudur. Ülkemizin turizmden istihdam konusundaki beklentileri, turizmin istihdam yaratma yönünden diğer sektörlerle göre daha üstün olduğunu gösteren karşılaştırmalı analizlerden ziyade, "inançlara" dayanmaktadır. Aslında ülkemizde istihdama en çok katkı yapması beklenen sektör, otomotiv endüstrisidir. Hatırlanacağı gibi, Ulusu hükümeti zamanında, otomotiv endüstrisinde bir kişilik istihdam sağlayacak bir yatırımın, bu endüstriye bağlı diğer yardımcı

endüstrilerde en az 15-20 kişinin istihdamına sebep olacağı, devrin başbakanı tarafından açıklanmıştır. Yine de ortada bir gerçek vardır ki, turizmin diğer bütün sektörlerden daha emek-yoğun bir sektör olup olmaması bir yana, turizm girdi gereksinmesi yapısı oldukça basit, kurulması nispeten daha kolay ve bu sebeplerle, istihdam yaratma amacına daha çabuk ulaşılmasını sağlayabilecek bir sektördür. Üstelik ülkede teknolojik sınırlamalar nedeniyle, yoğun istihdam sağlayan ağır endüstrilerin kurulmasında zorlukla karşılaşılmakta ise, turizm bu konuda bir çıkış yolu olabilir. Bununla birlikte, turizm kalifiye emeğe diğer sektörlerden daha fazla ihtiyaç duyan bir sektördür.

Turizmin istihdama katkısından yararlanmak için öncelikle, mevcut sanayileşme politikaları ve nüfus artış hızı veri iken, ne kadar bir işgücü fazlasının ortaya çıkacağını hesaplanması gereklidir. Bundan sonra, bu işgücü fazlasını turizme kaydırabilmek için gerekli olan politika saptanmalıdır. İşgücünün bu transferini gerçekleştirmek için bir politika saptamak gerçekten önemlidir. Çünkü esas sorun burada başlamaktadır. Az gelişmiş ülkelerde emek faktörünün mobilite kabiliyetinin genellikle düşük olması, özellikle turizm sektörü için büyük bir sorun teşkil etmektedir. Turizm, özellikle kalifiye emeğe ihtiyaç duyduğundan, bölgesel işgücü genellikle yetersizdir. Hatta bazen yurtdışından da kalifiye işgücü ithali gerekmektedir. Demek oluyor ki, turizmin istihdama katkı yapabilmesi, turizm dışı sektörlerde meydana gelebilecek fazla

işgücünün miktarının hesaplanarak, gereken tedbirlerin bu fazla işgücünün miktarı ile orantılı olarak ve bütün bu sorunların üstesinden gelebilecek şekilde bir an önce alınmasına bağlıdır. Oysa Türk turizm politikasını incelediğimiz zaman, bu tip sorunların hiçbirinin üzerinde durulmadığını, turizmin istihdama katkısı konusundaki önermelerin birkaç iyi dilek ve temenni seviyesinden öteye gitmediğini görmekteyiz. Hatta şu da söylenebilir ki, ülkemizde turizmin istihdama katkı yapması beklentisi, normal şartlarda turizm dışı sektörlerde bir işgücü fazlasının ortaya çıkabileceği ve bu fazla işgücünün ancak turizm sektörünün yardımıyla istihdam edilebileceği gibi bir düşüncenin ürünü olmayıp, tamamen özerk bir beklenti durumundadır.

Ülkemizdeki turizm politikası ile ilgili sorunlar, sadece yukarıdakilerden ibaret değildir. Turizm sektörü Türkiye'de gerek Planlı Dönem öncesinde, gerekse Planlı Dönem'de, teşvik edilen sektörlerin başında gelmektedir. Hiç şüphesiz, 24 Ocak 1980 istikrar tedbirleri ile birlikte uygulanmaya çalışılan serbest piyasa ekonomisi görüşü ile turizm sektörünün teşvik edilmesi politikası arasında belirgin bir uyumsuzluk mevcuttur. Çünkü serbest piyasa kavramı ile teşvik kavramı, birbirine zıt kavramlardır. Yine de iki hususu belirtmek gereklidir: Birincisi, bu konu sadece turizm politikası ile ilgili olmayıp, genel bir konudur. Ülkemizde teşvikler hâla, oldukça yaygındır ve kısa dönemde kaldırılmaları sözkonusu değildir. İkincisi, mevcut bir çelişki, her zaman için olumsuz

bir durumu ifade etmez. Şöyle ki, turizm sektörünün inkar edilemez yararları vardır ve bu yararlar, serbest piyasa ekonomisi ideallerinde feda edilemez. Bunun yanısıra, serbest piyasa ekonomisi görüşünün de oldukça mâkul gerekçeleri mevcuttur. Özellikle 1980 öncesi Türkiye'nin içine düştüğü ekonomik çıkmaz, serbest piyasa ekonomisi görüşünün en güçlü dayanaklarından biridir. Demek ki, ne teşviklerden, ne de piyasa ekonomisi prensiplerinden vazgeçilememekte, ve bu çelişkili durum son derece mâkul sebeplere dayanmaktadır.

Ne var ki, liberal ekonomi görüşü bir ideal gibi algılandığı müddetçe, turizme sağlanan teşviklerin liberal ekonominin gerekçelerine dayanılarak ortadan kaldırılmak istenmesi tehlikesi her zaman mevcuttur. Bu durum, serbest piyasa ekonomisi görüşü ile turizmi teşvik politikaları arasında belirli bir uzlaşmaya gidilmesini gerekli kılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR:

- AKOĞLU, Tunay. Turizm Olay ve Ekonomisine Toplu Bakış. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 1979.
- BARUTÇUGİL, İsmet S. Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri. 1.Bası. Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul 1986.
- BARUTÇUGİL, İsmet S. Turizm İşletmeciliği. 2.Baskı. Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1984.
- BRITISH Tourist Authority. Promoting Tourism to Britain. Maybank Press Ltd., London t.y.
- BRYDEN, John M. Tourism and Development; a Case. Cambridge Univ. Pr., Cambridge 1973.
- BURKART, J ve MEDLIK, S. Tourism: Past, Present and Future. London 1976.
- CLEVERDON, R. International Tourism to 1990. Abt. Books. Special Series. No:4. EIU Ltd., Cambridge 1982.
- ÇORUH, Selahattin. Genel Turizm Bilgisi. Güven Matbaası, Ankara 1969.
- DİNLER, Zeynel. Bölgesel İktisat. B.İ.T.İ.A., Bursa 1978.
- D.P.T. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. 1985-1989. Başbakanlık Basımevi, Ankara 1985.

- D.P.T. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1963.
- D.P.T. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı. 1979-1983. Ankara Nisan 1979.
- D.P.T. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1967.
- D.P.T. 1983 Programı Yatırımları. Ankara 1983.
- D.P.T. 1975 Programı Yatırımları. Başbakanlık Basımevi, Ankara 1975.
- D.P.T. 1986 Programı Yatırımları. Başbakanlık Basımevi, Ankara 1986.
- D.P.T. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı. 1973-1977. Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.
- D.P.T. 1987 Yılı Programı. Başbakanlık Basımevi, Ankara 1986.
- DÜLGEROĞLU, Ercan. Kalkınma Ekonomisi ve Problemleri. (Teksir) 2.Baskı. Bursa 1984.
- EGAN, Mark. Turkey, The Tourism Sector. United States Agency for International Development, Ankara August 1972.
- GÖKSAN, Ergun. Turizmoloji. Uğur Ofset Matbaası, İzmir 1978.
- GRAMLICH, Edward M. Benefit-Cost Analysis of Government Programs. Prentice Hall, New Jersey 1981.
- GRAY, H.Peter. International Travel. Heath Lexington Books, Lexington 1970.

- GUNN, Clare A. Tourism Planning. Crane Russak, New York 1979.
- GÜLERSOY, Çelik. Batiya Doğru. İstanbul 1981.
- HIRSCMAN, A.O. La Strategie du Development. Coll. Economie et Humanisme, Les Ed. Ouvriere, Paris 1964.
- The İSTANBUL Chamber of Commerce. Legal Frame of Turkish Tourism Incentives. İstanbul 1986.
- KAZGAN, Gülten. Ekonomide Dışa Açık Büyüme. 1. Basım. Altın Kitaplar Matbaası, İstanbul 1985.
- KEPENEK, Yakup. Türkiye Ekonomisi. O.D.T.Ü., Ankara 1983.
- KÜLTÜR ve Turizm Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı. Kalkınma Planları, Yıllık Programlar ve İcra Planlarında Turizm. Başbakanlık Basımevi, Ankara 1986.
- MANİSALI, Erol. Gelişme Ekonomisi. 3. Baskı. Ar Yayın Dağıtım, İstanbul 1982.
- MASLOW, Abraham. Motivation and Personality. Harper Row Inc., New York 1970.
- MATHEMATICA. The Visitor Industry and Hawaii's Economy; a Cost-Benefit Analysis. Princeton, New Jersey 1970.
- McINTOSH, Robert W. Tourism: Principles, Practices, Philosophies. Second Edition. Grid Inc., Ohio 1976.

- MILLÎ Prodüktivite Merkezi. Planlı Dönemde Turizm Politikamız. 1970.
- MITCHELL, F.H. The Economic Value of Tourism in Kenya. University of California, y.y. 1971.
- OLALI, Hasan ve TİMUR, Alp. Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri. Ofis Ticaret Matbaacılık San. Ltd. Şti., İzmir 1986.
- OLALI, Hasan. Turizm Politikası ve Planlaması. Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir 1982.
- The ORGANIZATION for Economic Co-operation and Development. Tourism Policy and International Tourism in O.E.C.D. Member Countries. Paris 1977.
- ÖNEY, Erden. İktisadi Planlama. İkinci Baskı. Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları. Sevinç Matbaası, Ankara 1980.
- PARASIZ, İlker. Para Politikası. Haşet, Bursa 1985.
- ROGERS, H.Anthea and PHIPPS, Diana K. Economics for the Hotel and Catering Industry. First Published by Barrie and Jenkins Ltd., London 1977.
- SAVAŞ, Vural. İktisat Politikasına Giriş. İ.İ.T.İ.A. Yayınları. Sermet Matbaası, İstanbul 1978.
- SAVAŞ, Vural. Kalkınma Ekonomisi. Bursa İ.T.İ.A. Sermet Matbaası, İstanbul 1974.
- SEYİDOĞLU, Halil. Uluslararası İktisat. Dördüncü Baskı. Turhan Kitabevi, Ankara 1982.

- SEZGİN, Orhan M. ve ACAR, Yıldırım. Turizm; Tanıtma - Pazarlama - Ekonomi. Ankara 1983.
- TALINLI, İsmail. Turizm. Yedinci Basılış. Devlet Kitapları. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1978.
- TOSKAY, Tunca. Turizm; Turizm Olayına Genel Yaklaşım. İkinci Baskı. Der Yayınları, İstanbul 1983.
- TURİZM Bankası A.Ş. Fiziksel Planlama Grup Başkanlığı. Antalya Çevresi Turizm Yatırım Alanları. Ankara Şubat 1986.
- TURİZM Bankası A.Ş. Fiziksel Planlama Grup Başkanlığı. Kapadokya Turizm Yatırım Alanları. Ankara Ağustos 1986.
- TURİZM Bankası A.Ş. 1986 Turizm Sektörü Kredi İlkeleri ve Şartları. y.y. t.y.
- T.Ü.S.İ.A.D. Guide to Business and Investments in Turkey. Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul 1986.
- WORLD Travel Organization. The Travel Item in the Balance of Payments. Capitan Haya, Madrid 1982.
- YAŞA, Memduh ve diğerleri. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi. 1923-1978. Akbank Kültür Yayınları. Apa Ofset Basımevi, İstanbul 1980.
- ZEYTİNOĞLU, Erol. Türkiye Ekonomisi. Kutulmuş Matbaası, İstanbul 1970.

MAKALELER:

- CHENERY, Hollis B. Çev.Fikret Görün. "Mukayeseli Üstünlük ve Kalkınma Politikası". İktisâdi Kalkınma-Seçme Yazılar. O.D.T.Ü., Ankara 1986. ss.206-241.
- ENDER, Walter A. "Mensch und Fremdenverkehr im 20. Jahrhundert". Festschrift, zur Vollendung des 70. Lebensjahres von. o. Prof. Dkfm. Dr.Paul Bernecker. Wien 1978. ss.199-209.
- FLEMING, J.Marcus. Çev.N.Karacan. "Dıştan İstifadeler ve Dengeli Büyüme Doktrini". İktisâdi Büyüme ve Gelişme - Seçme Yazılar. İ.Ü. İktisat Fakültesi. Sermet Matbaası, İstanbul 1966. ss.75-97.
- GÜMÜŞDERE, Fikret. "Turizmin Gelişmesi Hava Yoluyla Gelecek Turistlere Bağlıdır". Bursa Ekonomi. Bursa Ticaret ve Sanayi Odası, 22 Nisan 1986. ss.26.
- HACIOĞLU, Necdet. "Türkiye'de Uluslararası Turizm Hareketleri". Turizm Yıllığı 1985. T.C. Turizm Bankası A.Ş., Ankara 1986. ss.81-87.
- NURKSE, Ragnar. Çev. T.Toskay. "Azgelişmiş Ekonomilerde Büyüme". İktisadi Büyüme ve Gelişme -Seçme Yazılar. İ.Ü. İktisat Fakültesi. Sermet Matbaası, İstanbul 1966. ss.61-74.
- OLALI, Hasan. "Türk Turizminin Dünya Turizmine Entegrasyonu". Turizm Yıllığı 1985. T.C. Turizm Bankası A.Ş., Ankara 1986. ss.11-23.

- SCHULMEISTER, Stephan. "Reiseverkehr und Wirtschaftswissenschaft". Festschrift, zur Vollendung des 70. Lebensjahres von.o.Prof.Dkfm.Dr. Paul Bernecker. Wien 1978. ss.215-253.
- SINGER, H.W. Çev.L.Çakırmur. "İktisâdi Gelişmenin Mekânizması". İktisâdi Büyüme ve Gelişme - Seçme Yazılar. İ.Ü. İktisat Fakültesi. Sermet Matbaası, İstanbul 1966. ss.111-128.
- STREENTEN, P."Unbalanced Growth". Oxford Economic Paper. June 1959.
- USTA, Ücal. "Turizm Hareketlerinde Mevsimlik Yoğunlaşma". Turizm Yıllığı 1985. Turizm Bankası A.Ş., Ankara 1986. ss.65-79.
- VANHOVE, N. Çev.F.Altuğ. "Fayda-Maliyet Analizinin Turizm Uygulanması". Seçme Yazılar. İ.Ü. İktisat Fakültesi. İktisâdi Coğrafya ve Turizm Enstitüsü, İstanbul 1973.
- YAMAMURA, Noboyuki. "Strategy for the Newly Industrialising Countries: Past and Future". World Economic Yearbook. 1981. International Chamber of Commerce, Sweden 1981 ss.63-72.
- ZEDEK, Gustav. "Fremdenverkehrspolitik in Österreich im letzten Vierteljahrhundert". Festschrift, zur Vollendung des 70. Lebensjahres von. o. Prof.Dkfm.Dr.Paul Bernecker. Wien 1978. ss.43-47.

RAPOR VE İSTATİSTİKLER:

ÇETİN, İhsan. "Turizm Yatırımlarında Yabancı Sermaye".
(Teksir) TAP Çalışmaları: 5.Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Araştırma ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara Şubat 1978.

ÇETİN, İhsan ve YALNIZ, Ahmet. "Türkiye'nin Turizm Politikası". Turizm ve Tanıtma; Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Cilt 1. D.P.T. Yayın ve Temsil Şubesi Matbaa Birimi, Ankara 1977. ss. 86-131.

I.M.F. World Economic Outlook. April 1986.

İSTANBUL Ticaret Odası. "Rakamlarla Türkiye 1985" (Broşür).

KÜLTÜR ve Turizm Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu başkanlığı. "Aylık Faaliyet Raporu". (Teksir) Ankara 17 Şubat - 22 Eylül 1986.

_____ "NATIONAL Report No:86 Ireland". International Tourism Quarterly. No: 3. U.K. Economist Intelligence Unit., 1983. ss.27-36.

SCOTTISH Tourist Board. "Tourism and the Economy of Scotland". Research and Planning Report Synopses. C.53. y.y. April 1984.

TURİZM Bankası A.Ş. Faaliyet Raporu 1975. Pan Matbaacılık, Ankara t.y.

TURİZM Bankası A.Ş. Faaliyet Raporu 1985. Rekmay Ltd. Şti., Ankara 1986.

TÜRKiYE Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği. İktisâdi Rapor 1981. Eroğlu Matbaası, Ankara 1981.

TÜRKiYE Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği. İktisadi Rapor 1985. İlk-San Matbaası Ltd.Şti., Ankara 1985.

TÜRKiYE Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği. "Üç Aylık Ekonomik Rapor Ocak-Mart 1986".(Broşür)

The WORLD Bank. Annual Report. Washington 1986.

KANUNLAR:

TURİZMİ Teşvik Kanunu.(Tarih: 12.3.1982; Sayı:2634)